

AMADEU DILMÉ I JUANOLA

MONTEIA, un mas de l'Alta Garrotxa

Traducció del francès: M. Assumpció Montagut i Freixas

Fotografies: Roger Parés Trigo

Edita:

Amadeu Dilmé i Juanola

1a edició: Març 2022

Textos:

Amadeu Dilmé i Juanola

Traducció del francès:

Maria Assumpció Montagut i Freixas

Fotografies:

Roger Parés Trigo

Disseny i impressió:

Impremta Pagès (Anglès) Girona

Dipòsit Legal: GI-75/2022

Queda totalment prohibida la reproducció total o parcial de l'obra, sense consentiment previ de l'autor.

PRESENTACIÓ	11
INTRODUCCIÓ	13
1. LA HISTÒRIA DEL MAS	15
1.1 El context general.....	15
1.1.1 El context històric	15
1.1.1.1 La Pax Romana (211 aC – 496 dC).....	15
1.1.1.2 L'ocupació visigoda (496 – 719).....	16
1.1.1.3 L'ocupació àrab (719 – 785).....	16
1.1.1.4 La reconquesta carolíngia (785 – 988)	18
1.1.1.5 El naixement de Catalunya el 988.....	19
1.1.1.6 La feudalització de la societat medieval al segle XI.....	19
1.1.1.7 La dinastia dels comtes de Barcelona (878 – 1410)	20
1.1.1.8 Del Compromís de Casp al decret de Nova Planta (1412 – 1716)	20
1.1.1.9 El segle XVIII	22
1.1.1.10 Els segles XIX i XX	22
1.1.2 El context lingüístic	23
1.1.3 El context jurídic.....	25
1.2 La recerca històrica relativa al mas Monteia.....	26
1.2.1 La carta de Carles el Calb en benefici del monestir de Sant Aniol.....	27
1.2.2 L'acta de consagració de l'església de Sant Julià de Ribelles	29
1.2.2.1 Objecte de l'acta de consagració.....	29
1.2.2.2 Els ensenyaments de l'acta de consagració	30
1.2.3 L'obra “Castillo de Salas y sus términos” de Joaquim Matas	33
1.2.3.1 La senyoria de Sales	33
1.2.3.2 Les actes relatives a la parròquia de Monteia	37
1.2.4 Les actes relatives al mas Monteia	38
1.2.4.1 L'acta de 1721 que consigna una decisió d'exempció d'impostos a favor del masover de Monteia.....	38
1.2.4.2 Una acta d'arrendament de 1732 convingut entre aquest darrer masover i el senyor de Sales	39
1.2.4.3 Les informacions aportades per aquestes actes.....	39
1.2.5 Descripció de l'evolució arquitectònica del mas Monteia.....	41
1.2.5.1 L'edifici principal del mas	43
1.2.5.2 El canvi de configuració del mas	45

1.2.6 La capella de Sant Miquel	50
1.2.7 El corral de la capella de Sant Miquel	56
1.2.8 Les feixes i les lleixes.....	57
1.2.9 Els topònims del mas.....	58
1.2.9.1 Consideracions generals.....	58
1.2.9.2 El significat dels topònims considerats aïllats	63
1.2.9.3 El significat dels topònims considerats en conjunt	71
2. L'ECONOMIA DEL MAS	75
2.1 El terme de la propietat del mas.....	75
2.2 L'accés al mas pels camins de ferradura.....	78
2.2.1 Camí dels Comuns cap a Tortellà	80
2.2.2 Camí de Ballurs cap a Sales i Argelaguer.....	80
2.2.3 Camí ral cap a Lliurona passant per Can Bosc	80
2.2.4 Camí de Sant Grau cap a Tortellà i Sadernes	81
2.2.5 Camí del coll de Faja cap a Bassegoda i l'Orri.....	81
2.3 Les infraestructures del mas	82
2.3.1 La xarxa de “carreteres” que comuniquen les parcel·les conreades al voltant del mas	83
2.3.2 Les basses preparades com a abeuradors.....	83
2.3.3 El forn de calç.....	84
2.4 L'activitat econòmica tradicional del mas	85
2.4.1 L'activitat agrícola i ramadera	85
2.4.2 L'activitat forestal.....	91
2.5 El mas Monteia de cara a nous objectius	95
2.5.1 La previsió a curt termini	95
2.5.2 La previsió a llarg termini.....	96
2.6 El mas Monteia i els grans esdeveniments del segle xx	97
2.6.1 La guerra de 1915 – 1918	97
2.6.2 La Guerra Civil de 1936 – 1939	97
3. LA GENT DEL MAS.....	99
3.1 Els fonaments de la societat de l'Alta Garrotxa	99
3.1.1 Un substrat llatí.....	100
3.1.1.1 El vocabulari del mas.....	102
3.1.1.2 El reneç com a significatiu del mas.....	103

3.1.2 Una condició pagesa evolutiva.....	105
3.1.2.1 L'estatut de colon lliure	105
3.1.2.2 L'estatut de pagès de remença	112
3.1.2.3. L'estatut de pagès redimit.....	115
3.1.3.4 El particularisme del dret civil català	117
3.1.3 Una religiositat relativa	118
3.1.3.1 La festa religiosa i popular	119
3.1.3.2 L'obscurantisme	121
3.1.4 La cultura de pagès de l'Alta Garrotxa.....	125
3.1.4.1 La influència del medi	126
3.1.4.2 L'aïllament del mas	126
3.1.4.3 Les tensions entre comunitats	129
3.2 El darrer explotador del mas Monteia.....	132
3.2.1 Retrat d'en Josep de Monteia	132
3.2.2 Les dites d'en Josep Farrés i Picart anomenat Pep de Monteia.....	134
3.2.2.1 El bateig d'en Josep de Monteia	134
3.2.2.2 L'atac de pedra d'en Josep de Monteia a la casa d'Espinau	134
3.2.2.3 El refugi de la Bauma del Roc.....	135
3.2.2.4 El tresor del roure del pla de Guixer.....	136
3.2.2.5 En Josep de Monteia al servei militar	138
3.2.2.6 En Josep de Monteia com a aprenent de carboner	139
3.2.2.7 En Josep de Monteia a la carnisseria de can Picarocs	141
3.2.2.8 En Josep de Monteia com a aprenent de veterinari	141
3.2.2.9 En Josep de Monteia com a aprenent d'infermer.....	142
3.2.2.10 En Baldiri de Ballurs i la venda del ramat de cabres	143
3.3 El boletaire: un indígena de l'Alta Garrotxa.....	145
3.3.1 El mite del rovelló	145
3.3.2 La cuina del rovelló: una herència llatina	146
3.3.3 El boletaire i el costum de l'accés lliure al bosc.....	147
4. CONCLUSIÓ	151
5. BIBLIOGRAFIA	153
6. ANNEXOS	155

PRESENTACIÓ

L'Alta Garrotxa un paisatge feréstec i especial, on trobem una sèrie de masos i edificacions característiques que han donat vida a aquest espai al llarg de les diferents etapes de la nostra història.

Ara l'Amadeu Dilmé ens presenta en aquesta publicació un treball detallat i molt interessant que il·lustra la vida i la transformació d'un d'aquests masos: Monteia.

Monteia és una masia de les més grans que té el terme municipal de Sales de Llierca, situada al peu del camí de l'Orri. Les cases de Monteia i l'Orri són cases que, més enllà de la seva intensa activitat agrícola, ramadera i forestal, per la seva situació sovint han jugat un paper molt important en el nostre territori. Moltes vegades han fet una funció social, orientant, ajudant i, si calia, fins i tot acollint persones que passaven pel lloc, a vegades en circumstàncies i hores de dificultat. En Josep Ferrés a Monteia i en Jaume Vilanova i la Teresa Carrera a l'Orri són exemples clars de persones que han viscut durant molts anys en aquestes cases i van demostrar sempre aquest esperit de servei als altres.

Monteia, tal com ens descriu l'autor, és una casa d'origen mil·lenari que s'ha anat transformant i millorant en funció de les circumstàncies de cada època. Ara és molt gratificant comprovar que les acurades obres de conservació que s'estan fent en aquest moment asseguraran la continuïtat d'aquesta edificació, després d'haver passat per una etapa on el seu futur es veia incert.

És molt interessant el repàs que es fa al llibre de la toponímia de la zona, que segur que contribuirà perquè determinats topònims, sovint poc coneguts, no es perdin.

S'ha fet un treball important per conèixer les arrels d'aquest indret, que considero molt valuós i que ens enriqueix a tots. Es recullen els costums, les tradicions i també les particularitats de les feines que calia fer per tirar la casa endavant i que sovint eren prou feixugues.

És impagable el recull d'anècdotes viscudes i explicades per un testimoni d'excepció: en Josep Ferrés, qui ha nascut i ha viscut en aquesta casa durant la major part de la seva vida. Ell ha estat l'ànima de Monteia durant molts anys. En Josep és una de les darreres persones que ha nascut i ha passat la major part de la seva vida a l'Alta Garrotxa. Crec que ha estat un encert recopilar tota la informació que ha acumulat en Josep durant la seva vida, i també recollir les seves vivències entranyables per tal que es conservin en la memòria col·lectiva.

En definitiva, donem la benvinguda a una nova publicació que sens dubte contribueix a enriquir el patrimoni immaterial del nostre poble.

Miquel Palomeras i Anglada

Alcalde de Sales de Llierca

INTRODUCCIÓ

«Cal recórrer nou quilòmetres des de Sales per tal d'arribar a dalt de l'engorjat de la vall del Borró i, en sortir d'un revolt de la carretera que puja fins al coll de Faja, apareix el mas Monteia, gran casal situat al caire de la timba, voltat de prats i de boscos.»

Així s'expressa Joaquim Agustí i Bassols respecte als voltants del mas Monteia.

L'indret incita a la curiositat, la cabanya és el primer edifici que es descobreix, és el senyal de la identitat del mas, la foto apareix a totes les obres publicades sobre l'Alta Garrotxa. Un corral flanqueja "el casal". La grandària del conjunt palesa la importància del mas, el qual no deixa indiferent. Algú amb sentit d'observació se sent penetrat per un sentiment d'humilitat que el confronta amb el vertigen del temps. Els segles s'han escolat i les generacions s'han succeït sense discontinuïtat. El mas ha servit amb abnegació i, amb la fatalitat de la missió acomplerta, esperava la mort, com tants d'altres masos veïns caiguts en l'oblit: la seva ruïna era ineluctable. Tanmateix, la posició geogràfica, la facilitat d'accés, la bellesa de l'indret i, finalment, la personalitat del mas són molts dels factors que n'han assegurat la salvaguarda. L'ànima de Monteia no ha abandonat mai el mas. La via de la reconversió li ha donat un nou alè de vida. En realitat, cal creure que el mas n'ha instrumentalitzat els ocupants, esdevinguts responsables i garants de la seva perennitat: "l'home fa la casa i la casa fa l'home".

L'enfocament plantejat en aquest llibre cobreix els aspectes històrics, econòmics i socials relatius al mas Monteia. De vegades, el procés s'ha estès al conjunt de l'Alta Garrotxa. La manca de fonts d'informació escrites ha estat compensada per una observació intensa. El mas, la capella, els camins, els camps, les basses, i finalment el paisatge han esdevingut un camp d'investigació, objecte de curiositat i d'incitació a la imaginació. Aquests dos darrers vectors han estat els motors de recerca que han permès d'arribar a constatacions materials, la confrontació de les quals ha il·lustrat el coneixement del mas.

1. LA HISTÒRIA DEL MAS

El coneixement del passat del mas Monteia s'inscriu en el marc més ampli de la història de Catalunya. En efecte, no hi ha una història major que s'ocupa dels grans esdeveniments i una història menor que s'ocupa dels esdeveniments insignificants, existeix una interdependència i una unitat de temps. El temps de la història del mas de Monteia es troba en correlació estreta amb el temps de la gran història. Així doncs, el coneixement de la història de Catalunya és indispensable per a donar una perspectiva a la història del mas. De fet, la interacció entre ambdues històries depèn del tema.

Durant molt de temps, l'historiador no ha escodrinyat sinó el sobirà i la seva cort, les batalles, els escriptors i els artistes, progressivament ha descobert "la gent de baix", i s'ha interessat per la microhistòria dels pobles i dels masos. És amb aquest esperit que s'inscriu aquesta obra. Per aquesta raó, una primera part es consagra al context històric, lingüístic i jurídic del passat del mas. La segona part es dedicarà a la història particular del mas Monteia.

1.1 El context general

1.1.1 El context històric

La història del mas Monteia enfonsa les arrels en la història de Catalunya. La presentació cronològica de les grans etapes de la història de Catalunya servirà de guia a la història del mas.

1.1.1.1 La Pax Romana (211 aC - 496 dC)

Roma va ocupar la península Ibèrica durant set segles. Durant les guerres púniques, Roma desembarcà l'any 211 aC dues legions a Empúries per tallar la logística dels cartaginesos, i aleshores es pot imaginar

l'espant que va produir als ibers d'Ullastret. Pompeu va menar la pacificació romana i August acabà la romanització de la península. La Pax Romana marcarà profundament el territori i els seus habitants. Els autòctons adoptaran insensiblement el model romà; l'acostament i, en acabat, la fusió amb les colònies romanes poblades amb antics legionaris generaran així una nova realitat social. L'extensió de la ciutadania romana a les poblacions de la península Ibèrica no va ser la causa sinó la conseqüència de la seva llatinització. Roma era pragmàtica, no decretà l'assimilació amb la promulgació de l'edicte de Caracal·la el 212 dC sinó després d'haver constatat que havia estat assolida. Així, els habitants de la Garrotxa van ser llatins de fet abans de ser romans de dret.

1.1.1.2 L'ocupació visigoda (496 – 719)

Els visigots, alistats a l'exèrcit romà, ocupaven l'actual Occitània al sud de França. Derrotats a Vouillé l'any 507 pels francs de Clodoveu, es van atrinxer a la Septimània i després es van replegar a Barcelona. Prendran el control d'una gran part de la península Ibèrica a partir de l'any 496. Des de Toledo, la monarquia visigòtica exerceix una autoritat i un govern centralitzats. Probablement no hi hagué barreja de població sota la dominació visigòtica: a l'inici de l'ocupació, els casaments mixtos foren prohibits, seran autoritzats a partir de l'any 580. Convertits a l'arrianisme a l'inici, els visigots adoptaran la religió catòlica al concili de Toledo el 589. La població visigòtica mai no ultrapassà unes cent mil persones. Aquestes també van experimentar un procés d'integració cultural que convertí el visigot en un llatí assimilat. De fet, la monarquia visigòtica va exercir una dominació sense poder influir profundament en la cultura de la població autòctona. A més a més, aquesta dominació no implicà un sotmetiment dels indígenes a les lleis visigòtiques; l'observança jurídica del «principi de la personalitat de la llei» feia que els indígenes continuessin sotmesos a la llei romana.

Després de la invasió àrab, romandrà de l'herència visigòtica el comte, el bisbe i el dret, la "lex iudicorum".

1.1.1.3 L'ocupació àrab (719 – 785)

Durant molt de temps, els historiadors han presentat la irrupció dels àrabs a la península Ibèrica com una invasió incitada pel gihad. En realitat, la intervenció àrab s'adiu més amb una ocupació que no pas amb una invasió. A la primavera de l'any 711, els musulmans travessen l'estret de Gibraltar a la demanda d'una facció de magnats visigots, la qual rebutjava la legitimitat al poder del rei Roderic. La batalla de Guadalete

s'inscriu en el marc d'una guerra civil, guanyada pel clan que compta amb l'ajut dels mercenaris àrabs. Durant aquesta batalla, el rei Roderic és mort, els vençuts es refugien a Mèrida i els àrabs aprofiten l'oportunitat de la victòria i continuen fins a Toledo, seu del tresor dels visigots. Aquest esdeveniment assenjala la fi de la monarquia visigòtica a la península Ibèrica. Haurà durat dos segles.

A la península, l'ocupació àrab recolza sobre «convenciones» negociades amb els potentats locals, la majoria de les vegades d'origen visigòtic. Aquestes «convenciones», veritables pactes, aporten la seguretat als habitants mitjançant el pagament d'una capitació. L'església és tolerada, les estructures socials romanen, els àrabs es reserven el poder polític, fiscal i militar.

Acceptats de vegades com a aliats a la península, seran rebuts com a enemics a la part del territori comprès entre Tarragona i Narbona.

Des del nord de Barcelona fins a Narbona, l'ocupació àrab durarà només un segle, la invasió no va deixar d'altres rastres sinó ruïnes i desolació. Les planes del Rosselló i de l'Empordà, pas obligat de les irrupcions musulmanes, són les que patiren més durant aquest període desastrós. Els habitants de les planes es veuen obligats a exiliar-se al piemont pirinenc. De la ferocitat musulmana, el cronista podrà dir "Només Déu se'n pot fer una idea", però el contacte, molt sovint conflictiu, dels habitants del país amb els àrabs, va produir-se: Dolors Bramon, al seu llibre "*Moros i Catalans*", aporta alguns testimonis àrabs sobre la condició dels "ifranj" durant la invasió àrab.

La conversa s'esdevé a Damasc, entre el califa omeia **Sulaymān i Musà ibn Nusayr**, quan aquest darrer és interrogat respecte a l'evolució dels esdeveniments a la seva arribada a Hispània:

"Informa'm dels ifranj (nom que els primers textos àrabs donaven als francs i, especialment, als habitants del piemont sud i nord del Pirineu)".

"Són com un lleó en llurs fortalises, com una àliga en llur cavalleria i com una dona en llurs seguicis [és a dir, molt cortesos]. Si tenen una ocasió, l'aprofiten, però si veuen perill de derrota, fugen a les muntanyes com cabres, perquè no consideren que fugir sigui cap ignomínia".

Al-Qazwiní, mort el 1283, aporta un complement d'informació respecte als catalans:

"No veuràs ningú més brut que ells, a més a més que són gent traïdora i de condició vil que no es netegen ni es renten només que una vegada o dues l'any, i amb aigua freda. No es renten mai els vestits mentre els

porten, d'ençà que els estrenen fins que se'ls esquincen. S'afaiten la barba (...) Preguntaren a un d'ells sobre l'afaitament de la barba i digué: El cabell és una excrescència. Vosaltres us el traieu del cul i l'hauríem de deixar nosaltres en els rostres?"

Els comentaris àrabs són poc afalagadors pel que fa als habitants del país, la cultura i la riquesa es trobaven aleshores a la banda de l'invasor.

1.1.1.4 La reconquesta carolíngia (785 – 988)

Posteriorment l'any 732 els àrabs seran aturats a Poitiers per Carles Martell. La reacció, duta a terme pels francs contra els musulmans es troba a l'origen del procés de formació de Catalunya. Així Pipí el Breu conquereix la Septimània amb la presa de Narbona l'any 759, Girona es lliura a Lluís el Pietós el 785 i Barcelona és conquerida el 801. La Catalunya Vella, territori que separa el Pirineu del Llobregat, en prolongació de la Septimània, pertany als carolingis. La propietat del carolingi s'origina en el dret de conquesta. El poder carolingi recolzarà sobre les divisions administratives heretades dels visigots.

Els comtes, inicialment amovibles, són designats pel poder central, després esdevenen hereditaris a partir de Guifré. A la mort de Guifré el Pilós, els seus fills es reparteixen el govern dels comtats. És, però, a la mort del germà de Guifré, Radulf, que el pagus de Besalú és cedit al comte de Cerdanya, llavors sorgeix el comtat de Besalú. El comte afavorirà el repoblament del territori conquerit i el dèficit demogràfic serà cobert mitjançant l'arribada de colons. Els historiadors debaten sobre el fet de saber si es tractava d'una colonització espontània o bé d'una colonització iniciada pel comte. En qualsevol cas, el comte haurà de controlar i enquadrar l'arribada dels immigrants al seu territori.

Cal imaginar un país alliberat, que calia poblar i reconstruir. La tasca era considerable i els voluntaris per instal·lar-se necessitaven garanties. Corresponia al comte proposar condicions prou favorables per a motivar el desplaçament dels colons. Es van elaborar diverses eines jurídiques a fi d'interessar i de sostenir els colons; la carta de franquícia, l'aprisió, la complantació, els censos. L'estructura social es basa en la tradició romanovisigòtica, es caracteritza per una organització horitzontal. Els pagesos i les comunitats camperoles es troben en relació directa amb el comte o el seu representant, el veguer. Les lleis dictades per Toledo, especialment el dret de propietat amb totes les prerrogatives inspirades del dret romà, encara estan en vigor. La petita explotació pagesa jurídicament lliure esdevé el fonament de l'economia productiva.

L'Església va jugar un gran paper en la colonització de les terres reconquerides als musulmans a través de la fundació de monestirs i d'esglésies, sota l'impuls dels monjos negres de Cluny, i després dels monjos blancs del Cister. El territori reconquerit es repartia entre l'Església, els nobles i l'emperador carolingi. És a l'Alta Garrotxa que s'implantarà el monestir de Sant Aniol molt abans de la construcció del monestir de Ripoll.

1.1.1.5 El naixement de Catalunya el 988

Al segle x, la desconexió dels comtes catalans respecte als carolingis s'esdevé a conseqüència del saqueig de Barcelona per al-Mansur el 6 de juliol de l'any 985. El comte Borrell II sol·licità l'ajut d'Hug Capet, però la demanda de socors va ser ignorada. Es produirà aleshores un moviment d'emancipació sota l'impuls del comte Borrell. No hi hagué cap conveni primitiu entre el poder franc i el comte de Barcelona. Les condicions d'emancipació dels comtes de Barcelona respecte al sobirà capetià corresponen a un model polític atípic en el qual el fonament teocràtic és absent. De fet, el poder del comte no és diví, i el català no serà un subjecte en sentit teocràtic. L'emancipació de Catalunya només serà reconeguda pels capetians després del tractat de pau de Corbeil el 1258.

1.1.1.6 La feudalització de la societat medieval al segle xi

Fins a començaments del segle xi, es mantingué la pau interna. Els comtes gràcies al suport de l'Església i de la pagesia pionera dominen les ambicions d'una aristocràcia naixent. El desenvolupament econòmic enregistrat durant el segle x, la multiplicació d'intercanvis amb Al-Àndalus, van tenir la conseqüència de fer néixer nous objectius i noves ambicions. La crisi va ser provocada per la inadaptació de l'estructura social tradicional a la nova economia. La societat trontollarà sota l'embat de la violència. L'autoritat del comte de Barcelona es troba sacsejada a causa de successions caòtiques. L'Església es veu afeblida per la monetització dels càrrecs eclesiàstics. El nucli familiar esclata a causa de les dissensions entre generacions. Es qüestiona el repartiment tradicional de la riquesa produïda. A partir del segle xi, l'emergència d'una aristocràcia, el desenvolupament de les ciutats, l'expansió demogràfica es tradueixen per una nova organització dels poders. El comte delega els seus poders d'ordre judicial i fiscal al vescomte i al veguer. Aquests darrers, dotats amb feus, es dedicaran a agafar el control d'una societat rural, que han de protegir. Els senyors territorials investits d'una missió d'administració, de justícia i d'obligacions militars exigiran

la contribució dels pagesos, que acceptaran llur subjecció a canvi de la seguretat. La construcció del castell afermarà definitivament l'autoritat del senyor sobre els pagesos de la senyoria. Una nova classe de cavallers amb vocació militar sorgeix entre els pagesos més benestants. Aquests establiran un lligam de vassallatge respecte al senyor i podran rebre en contrapartida un feu depenent d'un altre feu.

La feudalització de la societat catalana situa la pagesia sota l'autoritat directa del senyor. El pagès ja no depèn de la jurisdicció comtal, sinó de la jurisdicció del baró. Un nou repartiment de terres s'opera mitjançant la venda, l'herència o la donació, de vegades s'aplica la clàusula penal quan el pagès deutor d'una obligació no pot satisfer-la.

El pagès sotmès a una multitud d'obligacions acaba asservit pel senyor. Tan sols podrà emancipar-se d'aquest estatut si paga el preu de la llibertat: la remença. L'organització horitzontal de la societat s'ha transformat en organització vertical.

1.1.1.7 La dinastia dels comtes de Barcelona (878 – 1410)

L'any 878 Guifré el Pilós va ser nomenat comte de Barcelona pel poder carolingi. És el primer del llinatge dels comtes de Barcelona, que s'extingirà el 1410 amb la mort de Martí l'Humà.

El model polític promogut a Catalunya pels comtes de Barcelona és atípic en relació amb la norma política observada a l'edat mitjana. El comte s'enfronta a una dificultat doble: d'una banda, el seu poder no és d'essència divina, la legitimitat és contestable per raó de les condicions en què es va desenvolupar la desconexió amb el poder capetià; d'altra banda, ha de compondre's amb un poder ascendent representat per l'assemblea de les Corts, les quals reuneixen els tres braços de la societat: la noblesa, el clergat i les ciutats. El sobirà català no tingué mai un poder absolut i el pactisme es va elevar al rang de sistema de govern. El règim parlamentari nasqué a Catalunya, va precedir a Europa la instauració del règim parlamentari anglès.

1.1.1.8 Del Compromís de Casp al decret de Nova Planta (1412 – 1716)

El 31 de maig de 1410, Martí l'Humà mor després del traspàs del seu fill Martí el Jove alguns mesos abans i deixa Catalunya en un escenari imprevist. Pertanyia als parlaments d'Aragó, de Catalunya i de València

designar el futur monarca. Els delegats d'aquests tres parlaments, reunits a Casp, van designar Ferran d'Antequera de la dinastia castellana dels Trastàmara, com a nou rei d'Aragó, València, Mallorca i comte de Barcelona.

Tanmateix, el nomenament de Ferran inaugura un període en què les institucions de Catalunya se salvaguardaran. Catalunya roman un estat sobirà sense subjecció a Castella. Durant els dos segles següents, l'absentisme del monarca representat per un virrei, la castellanització de la cort a Madrid, van conduir a una situació conflictiva entre el monarca i les institucions catalanes.

La deterioració de les relacions polítiques originà la guerra civil de 1462 – 1472, que va oposar les autoritats catalanes representades per la Diputació del General (futura Generalitat) i el Consell de Cent, el qual representava la ciutat de Barcelona i el rei Joan II.

Durant els segles ^{xiv} i ^{xv}, Catalunya patí terribles epidèmies que van provocar una gran mortaldat, de vegades fins a les tres quartes parts de la població. Aquesta crisi demogràfica tingué repercussions dramàtiques al camp, que es va despoblar; la recuperació dels masos abandonats a conseqüència de la mort dels ocupants va causar fortes tensions. La Garrotxa va ser el centre d'un dels focus més importants de la revolta dels pagesos de remença. El conflicte es propaga a partir de l'inici del segle ^{xv} i es clou amb la "sentència arbitral de Guadalupe" el 21 d'abril de 1486 sota el regnat de Ferran el Catòlic. L'estatut de pagès de remença queda abolit mitjançant una compensació financera acordada als terratinents. En acabar aquesta crisi, es gira la truita, els masos canvien de mans, sigui perquè es tornen a ocupar, sigui perquè se cedeixen o bé se subhasten.

A l'Alta Garrotxa, un moviment d'emancipació intervé des del començament del segle ^{xv} amb l'emergència del "pagès redimit", que esdevé aleshores un home "lliure". Aquest moviment d'emancipació es traduirà per un període d'expansió econòmica en el món pagès català.

L'Alta Garrotxa patirà les conseqüències de la guerra que oposa Espanya i França. Durant el període que va de 1640 a 1659, Catalunya és annexada a França. Aquesta annexió provoca una forta crisi que s'acabarà amb el Tractat dels Pirineus l'any 1659.

A continuació els monarques castellans es dedicaren a afeblir l'ordre constitucional català fins a eliminar la sobirania catalana amb la caiguda de Barcelona el 1714.

1.1.1.9 El segle XVIII

El decret de Nova Planta de Catalunya va ser publicat el 12 de gener de 1716. Instaurà un nou model polític i fiscal amb una organització vertical des de Madrid. Les institucions catalanes foren abolides. Durant el segle XVIII, Catalunya va conèixer un fort redreçament econòmic: és una primera manifestació de la resiliència de l'economia catalana, que va prosperar malgrat l'acció repressiva dels Borbons i la pèrdua de vitalitat política del país.

La millora de les condicions sanitàries, l'augment de la natalitat són la causa d'un creixement important de la població, la qual doblarà durant el segle fins a atènyer el 1.100.000 habitants. Una especialització de l'agricultura en la producció de productes comercialitzables (arròs, vi, fruita) originarà un fort creixement del comerç interior i exterior.

L'emergència d'una classe burgesa infeudada a Madrid, la submissió de l'alta jerarquia eclesiàstica a la monarquia condueixen a una pèrdua de la identitat catalana a les ciutats. El món rural del Principat roman, però, fidel a la llengua catalana.

La fi del segle XVIII es veu afectada per la guerra contra els revolucionaris francesos, seguida per l'ocupació napoleònica. Catalunya va ser dividida en quatre departaments (Lleida, Barcelona, Puigcerdà Segre i Girona) que van ser annexats entre el 1812 i el 1814 a França.

1.1.1.10 Els segles XIX i XX

Aquest període és el teatre de sobresalts que s'inscriuen finalment en una certa continuïtat, sens dubte inacabada. Caracteritzen aquest període quatre guerres civils, la darrera de les quals entre 1936 – 1939; el parèntesi de la dictadura de Franco (1939 – 1975); dues repúbliques (1873 – 1874 i posteriorment 1931 – 1939); dues restauracions monàrquiques, Alfons XII i Joan Carles I; i dues autonomies de Catalunya, amb el renaixement del nacionalisme català.

Una revolució econòmica amb la industrialització, la mecanització de l'agricultura i l'expansió del comerç internacional aportarà un progrés econòmic i social a Catalunya.

La societat de l'Alta Garrotxa ha estat sotmesa als esdeveniments i ha sobreviscut a les crisis socials, a les calamitats, a les penúries, al bandolerisme que han acompanyat les guerres, però el sotrac de l'èxode rural

a partir dels anys seixanta va tenir una conseqüència trista: la desaparició del model econòmic i social tradicional que havia sobreviscut durant mil anys.

1.1.2 El context lingüístic

A partir del segle v, es produeix un fenomen excepcional. Els invasors bàrbars obliden llur llengua oral al cap d'algunes generacions. Seria fals pensar que el llatí cedeix el lloc a d'altres llengües importades pels invasors, si més no al territori d'Europa. És ben bé el fenomen invers que es produeix, a l'excepció de l'àrab que substituirà el llatí a l'Àfrica del nord.

Les causes d'aquest fenomen són múltiples: el casament, l'amistançament dels invasors amb les dones autòctones són els modes d'unió majoritaris. El recurs a les dides per tal de tenir cura dels infants era una facilitat de la qual no es privaven els francs. La mare constitueix, aleshores, el vehicle principal de la transmissió de la llengua per definició materna.

També cal afegir l'impacte de la religió cristiana, atès que, fet igualment excepcional, el vencedor va adoptar la religió del vençut, de manera que l'educació dels infants s'efectuava en escoles monàstiques o parroquials. Fins a l'emergència de la universitat, l'Església tenia el monopoli de l'educació i el llatí era l'única llengua ensenyada. S'assisteix aleshores al naixement de la civilització cristiana d'Occident.

A Catalunya, la invasió dels visigots ocorre després de set segles de presència romana. En aquest territori la romanització va conèixer una penetració forta, a més, els autòctons havien gaudit d'una extensió de la ciutadania romana. La funció civilitzadora romana va dissoldre dins el seu motlle els costums cèltics. Al camp, el llatí es va vulgaritzar i es produí aleshores una evolució del llatí vulgar vers la llengua romànica: el català. És probable que les llengües romàniques es comencessin a separar del llatí vulgar del baix imperi abans que intervinguessin les invasions bàrbares del segle v. De fet, la influència de la invasió visigoda va ser molt relativa, els visigots mateixos ja estaven llatinitzats i escrivien en llatí. La força demogràfica de la població romanitzada va permetre de resistir als usos dels invasors, la llei del nombre va guanyar un altre cop i la superioritat de l'escrit finalment va desqualificar la llengua oral del visigot.

La separació progressiva del català respecte al llatí implicà la juxtaposició de dues realitats lingüístiques. El català és una llengua romànica que evoluciona ràpidament. Coneixerà una existència paral·lela al llatí que encara continua essent escrit pels lletrats i utilitzat per l'Església. En presència de dues realitats lin-

güístiques, l'Església, al concili de Tours de l'any 813, autoritza la prèdica en llengua catalana, en canvi la lectura de la Sagrada Escripura i la litúrgia continuaran fent-se en llatí. El descobriment de les homilies d'Organyà confirma que el clergat s'adreçava als fidels en català.

És difícil precisar els criteris lingüístics que permeten de distingir una llengua nova que emergeix d'una llengua antiga. És el resultat d'una lenta evolució amb aspectes múltiples. El filòleg Joan Coromines precisa:

“El canvi del llatí en català va ésser lent i gradual, gairebé imperceptible. Cap generació no tingué la sensació de parlar una llengua nova, diferent de la dels pares. És doncs impossible de dir en quin moment comença la història de la llengua catalana”.

Al segle XI apareixen els primers escrits en llatí on figuren expressions extretes de la llengua vulgar i, posteriorment, escrits híbrids llatins i romànics, especialment a la diòcesi d'Urgell. Caldrà esperar a la meitat del segle XII a fi de trobar documents redactats íntegrament en català. A partir de mitjans del segle XIII, se succeeixen els manuscrits escrits en català amb una primera versió en català dels Usatges de Barcelona. A la fi del segle XIII i començaments del XIV s'escriuen les grans cròniques de Jaume el Conqueridor, de Desclot i de Muntaner. Simultàniament, Ramon Llull ennobleix el català en aportar-li una expressió literària, filosòfica i científica. Segueixen les obres d'Arnau de Vilanova, les teories politicoeconòmiques de Francesc Eiximenis i la prosa humanista de Bernat Metge. El català havia assolit la maduresa. Com observa l'arxiver perpinyanès Alart:

“No hi ha cap llengua romànica que hagi conservat les formes primitives amb una persistència més ben caracteritzada que el català. Es pot assegurar que des d'aproximadament 1250 fins a 1380 o 1400, es descobriren molt poques variacions notables en els textos de la nostra llengua, i tampoc no és imprudent d'afirmar que el català actual conserva les nou desenes parts de mots i la major part de formes que ja es troben als documents de la segona meitat del segle XIII”.

La raó d'aquest immobilisme rau sens dubte en la decadència literària i la subordinació del català al castellà observada des del segle XVI fins a començaments del segle XIX. Les elits, la burgesia catalana, s'havien castellanitzat, el català deu la salvaguarda al món rural. Pompeu Fabra, restaurador de la llengua catalana,

va fixar-se com a objectiu reconstituir una llengua a partir de la llengua antiga neutralitzant els efectes d'aquesta suspensió multiseccular.

1.1.3 El context jurídic

Després de la invasió àrab, els carolingis van respectar i mantenir els drets locals; després de la desconexió dels comtats catalans del poder franc, els comtes catalans continuaren aplicant el dret visigòtic, àmpliament inspirat en el dret romà, fins a la promulgació dels Usatges de Barcelona. Com a preàmbul d'aquest text, Ramon Berenguer II explica que ha calgut adaptar els textos del codi visigòtic a les noves problemàtiques jurídiques. Per exemple, els Usatges consagren la contribució de guerra anomenada "lo Princeps namque" en virtut de la qual tots els homes vàlids són cridats a les armes en cas d'invasió del territori pels enemics. Els 174 articles d'aquest codi s'inseriren posteriorment al recull de les Constitucions de Barcelona. El dret català heretat del dret romà es basa en l'escrit.

La teocràcia, que era el pensament polític dominant a l'edat mitjana, no va penetrar en el dret i la mentalitat catalans. Els fonaments del dret català difereixen del dret castellà o francès i s'apropen al dret anglès.

L'absolutisme francès o castellà és absent del concepte medieval en què es recolza el dret català. El rei francès o castellà disposa de la legitimitat divina a fi d'imposar la llei que dicta. Aquesta concepció ha conformat els costums d'aquests països com il·lustren de manera pintoresca els adagis següents:

"Allò que plau al príncep té força de llei" o també "què és la llei, allò que mana el rei", l'oficial diu: "no raoneu, però executeu", el financer diu: "no raoneu, però pagueu", el capellà afegeix: "no raoneu, però creieu". En contraposició, el comte de Barcelona ha de pactar per legislar. La base del dret cal cercar-la en els usos i en el pacte negociat entre el poble i el sobirà. Aquesta concepció troba l'eco en una disposició presa per Alfons II, fill de Pere el Gran, que feu adoptar a les Corts de Montsó de 1289 el principi segons el qual: "Un privilegi general o especial no podia ésser acceptat contra el costum general o especial d'un indret qualsevol".

El dret català s'adapta i s'enriqueix amb lleis promulgades pel poder legislatiu posseït per les Corts. El comte de Barcelona tenia el privilegi de dictar reglaments provisionals, "les pragmàtiques", en casos extraordinaris i urgents sobre els quals la llei no havia previst res; "les pragmàtiques" només podien tenir força de llei quan eren ratificades per les Corts en forma de "constitucions".

Les especificitats més remarcables del dret català cal cercar-les en el dret civil. Consagra la llibertat de testar, contràriament a un dispositiu legal imposat. La tradició de l'hereu i de la pubilla va permetre de mantenir el patrimoni familiar en evitar la divisió a cada transmissió. Defensa un règim patrimonial i familiar que confereix un valor al patrimoni familiar i crea el culte de la llar. Defensa la igualtat entre home i dona, el dret català concedeix tanta importància a l'home com a la dona. S'adquireixen prerrogatives de dret real de propietat, la transmissió de la propietat requereix l'escrit. Conté disposicions relatives a les convencions que reconeixen el valor del treball.

1.2 La recerca històrica relativa al mas Monteia

La recerca històrica ha permès d'exhumar quatre fonts escrites:

La carta de Carles el Calb de 872 atorgada a l'abat Racimir, fundador de l'església i del monestir de Sant Aniol, en la qual el rei carolingi confirma les possessions del monestir.

L'acta de consagració de l'església de Sant Julià de Ribelles de 947.

El «Castillo de Salas y sus términos», obra de Joaquim Matas, notari de Besalú, editada l'any 1905. Es tracta d'una compilació d'actes relatives a la senyoria de Sales al segle xv.

S'afegeix a aquest corpus de fonts escrites, la comunicació especialment apreciada d'arxius familiars conservats pels propietaris dels masos veïns, principalment els de l'Orri, de Puli i de can Pedragós.

Aquestes fonts han proporcionat dades històriques precioses, tanmateix, la informació escrita relativa al mas Monteia roman molt succincta.

A fi de pal·liar aquesta insuficiència, ha calgut cercar altres indicis extrets de l'observació. La curiositat i la imaginació han estat vectors determinants per tal de "fer parlar" les pedres i el paisatge. Així doncs, l'observació física del mas ha permès constatar una evolució en la construcció. La construcció inicial ha estat objecte d'engrandiments, aleshores l'evolució arquitectònica del mas presenta un interès històric.

La presència de la capella veïna de Sant Miquel constitueix un punt de referència temporal. En efecte, la data de la fundació de la capella es pot acostar a la data de fundació del mas.

L'existència d'un clos proper a la capella interpel·la.

Els vestigis de les feixes i de les lleixes encara visibles són testimoni d'una intensa activitat agrícola.

Finalment, l'estudi dels nombrosos topònims inventariats a la propietat del mas aporta un aclariment històric complementari.

1.2.1 La carta de Carles el Calb en benefici del monestir de Sant Aniol

Girona es lliura als carolingis l'any 785 i Barcelona és conquerida el 801 per Lluís el Pietós. El territori de l'Alta Garrotxa esdevé aleshores una possessió dels francs en virtut del dret de conquesta, posteriorment atribuït als comtes. Finalment, el territori es reparteix d'una manera que afavoreix els fidels que han participat en la conquesta i l'Església. Els principals beneficiaris seran els nobles, de vegades els senyors visigots que han vingut a reforçar l'exèrcit franc i que seran mantinguts en els seus dominis, i els monestirs. Durant aquest període de colonització, es respectarà la propietat adquirida per apriació als "naturals del país".

Les condicions de repartiment del territori conquerit eren sens dubte sumàries i la definició dels límits respectius de cada domini, aleatòries.

En aquestes condicions, els conflictes per reivindicar el territori es multiplicaren. A fi de prevenir qualsevol risc de contestació, l'Església prengué les disposicions necessàries per a aconseguir del sobirà carolingi la confirmació de les terres que posseïa. Calia obtenir de la més alta autoritat un escrit que tingués força provadora per tal de garantir un gaudi tranquil dels béns posseïts: la carta. L'Església pretenia també beneficiar-se d'una immunitat jurisdiccional, que prohibís al poder judicial civil intervenir en els seus afers: només volia retre comptes al sobirà carolingi.

És així que al segle IX es multiplicaren les ambaixades dels monestirs a l'emperador carolingi. El monestir d'Arles de Tec obté de Carles el Calb, l'any 869, la confirmació de les seves possessions, la llista exhaustiva de les quals dona compte de la diversitat de béns posseïts pels monestirs a partir del segle IX:

"Cases, edificis, cortals, patis, jardins, vinyes, terres, boscos, prats, pastures, aigües, cursos d'aigua, molins, pesqueres; preses i descàrregues d'aigua, tots els dons de la munificència reial i totes les generositats fetes pels particulars inspirats pel temor de Déu".

Durant la invasió del Vallespir pels normands, l'abadia de Santa Maria d'Arles fou saquejada.

Els monjos supervivents dirigits per l'abat Racimir d'Arles es van refugiar a la "vall d'Aguja" i fundaren l'església i el monestir de Sant Aniol d'Aguja entre els anys 859 i 872. És en aquest context que el monestir de Sant Aniol d'Aguja obté al seu torn una carta de Carles el Calb (any 872), que confirma la possessió d'un territori que comprèn: "les valls de Riu de Sadernes i d'Aguja, amb masos i viles, fins al Forat del Treu. Des del Bassegoda, bo i seguint la serralada, fins a Salarça; i, des d'allí, a l'església de Sant Julià de Ribelles. A més, Montsella amb l'església de Talaixà i la serra de Martanyà... només exceptua el mas Castellar, de Beuda i les altres donacions concedides als naturals del país per aprisió". El monestir de la petita vall d'Aguja esdevingué el centre d'una demarcació que coincidia amb la vall del Llierca. Monestir immunista, lligat directament a l'autoritat reial, tenia una autoritat jurisdiccional sobre la gent que en depenia. Tanmateix, malgrat haver rebut cartes de l'emperador Carles el Calb, no pogué evitar que, abans de finalitzar el segle, la casa fos absorbida per la catedral de Girona. El monestir de Sant Aniol d'Aguja acaba esdevenint un alou del monestir de Sant Llorenç de Sous.

Aquest document és el primer text en què se cita el territori de l'Alta Garrotxa, tret de la carta de l'any 869 a favor del monestir d'Arles que confirmava la possessió del santuari de Sant Pere, a la contrada de Besalú, a la Sambuca (la Muga).

El document aporta diverses informacions sobre l'estat de la Garrotxa. L'any 859, el pagus de Besalú era una possessió del comtat d'Urgell, elevat a rang de comtat a partir del 872. Aquesta denominació territorial del comte no impedí que s'implantés el monestir de Sant Aniol amb l'apropiació del territori confirmat per la carta de l'any 872.

A l'època de la fundació del monestir, el territori ja es trobava ocupat pels colons, qualificats de "naturals", que ja s'havien beneficiat de l'apropiació de terrenys mitjançant "l'aprisió" i que defugen així el domini del monestir de Sant Aniol.

El territori concedit als monjos de Sant Aniol correspon a la vall del Llierca fins a Sadernes al sud i fins al Forat del Treu a llevant. Així doncs, la vall del Borró no forma part del territori del monestir. *A priori*, l'indret del mas Monteia s'escapava del seu patrimoni.

Finalment, és interessant remarcar que la delimitació del territori emprà topònims certament catalanitzats però que encara es fan servir. A més la ubicació del monestir a Sant Aniol edueix que l'Alta Garrotxa va esdevenir un territori refugi.

1.2.2 L'acta de consagració de l'església de Sant Julià de Ribelles (annex 1)

L'acta de consagració de l'església de Sant Julià de Ribelles data del 947. Aquesta acta és redactada en llatí. La traducció ha estat feta gràcies a la col·laboració de Robert Vinas, historiador medievalista. Aquest document conté una gran riquesa d'informacions i d'ensenyaments.

1.2.2.1 Objecte de l'acta de consagració

La traducció de l'acta ha permès reunir les informacions següents:

L'església és dedicada a Sant Julià màrtir.

Les dotacions rebudes per l'església són fetes per una família, més precisament per quatre germans. Aquests acorden els dons següents:

Acfredus dona dos missals, dos llibres de cant, un calze i una patena i la indumentària per a la missa. Dona també el terreny sobre el qual es construeix l'església que té aquests confronts:

A l'est (*de parte orientis*) fins a la confluència de dos rius (la capçalera del torrent de Ribelles i de Morato), al sud (*de meridie*) fins a la muntanya de Carmancona (puig de les canals?) que puja fins a Palominarias (s'ha conservat per aquests volts la lleixa Palomera),

a l'oest (*de occiduo*) baixa fins a la muntanya de Prunarios (puig situat al nord del mas de la comella?), i al nord (*de parte circi*) fins al rio Majore (la Muga).

Acfredus és designat com a «levita» de l'església, és a dir, servidor de l'Església.

Amelius dona un camp situat al llogaret de l'Euga Morta.

Segarius dona dos camps situats l'un al costat del castell Allone, l'altre al costat de Tradosso, i dues vinyes situades a Fraxano.

Sindila dona una vinya situada al costat de Stagnario, al comtat de Rosselló, al Vallespir.

L'acta precisa que aquests dons es fan a perpetuïtat a benefici de l'Església per la salvació de l'ànima del pare i de la mare dels donants i també per llur pròpia salvació.

Gotmarius, bisbe de Girona per la gràcia de Déu, dona l'església de Sant Julià de Ribelles amb els límits de la parròquia:

A l'est fins a «l'archa vel in Principio» fins a la pedra megalítica de Principi (caixa o cista neolítica).

Al sud fins a Alibadia o Liaburlario (es tracta de l'abadia de Sant Aniol d'Aguja fins al puig Caburlé, també anomenat puig de les Bruixes).

A l'oest fins a Falgarias (el coll de Falgueres amb el pla de la Muga, lloc de pas de l'antic camí que menava de Ribelles a Talaixà).

Al nord fins a Villa Rubia. (Vila-roja).

A més Gotmarius dona el delme, les primícies i els dons dels feligresos. En contrapartida, l'església de Sant Julià queda sota l'autoritat canònica del bisbe de Girona, es compromet a donar a l'església de Santa Maria de Girona un cens (censura) anual de dos ciris.

L'acta està datada segons el calendari franc, el dotze de les calendes de març, l'any onzè del regnat de Lluís IV d'Ultramar, fill del difunt Carles el Simple. És a dir, el 18 de febrer de 947. El calendari franc s'abandonà a Catalunya a partir de l'any 1180, per agafar com a referència l'any d'encarnació de Crist, d'altra banda, el calendari franc tan sols reprenia el calendari romà, així la datació de les actes va respectar la tradició romana des del baix imperi fins a l'any 1180.

La delimitació del territori de la parròquia revestia una gran importància, atès que determinava la base tributària territorial dels impostos dels quals es beneficiava: delme, primícies... Sant Julià de Ribelles disposava d'un territori extens, que més tard es veurà afectat pel tractat dels Pirineus de 1659, la frontera divideix el territori de la parròquia i el llogaret de Vila-roja esdevé francès. El capellà de Sant Aniol celebrava una missa cada diumenge i el dia de la festa votiva, el 7 de gener, fins el 1936.

1.2.2.2 Els ensenyaments de l'acta de consagració

La construcció de l'església

L'acta de consagració no conté cap informació sobre la construcció de l'església ni sobre les modalitats de finançament de la construcció. Probablement es tracta de l'edifici preromànic o carolingi inicial que, posteriorment, serà objecte d'extensions que utilitzaran la tècnica de l'art romànic (els vestigis de Sant Corneli de Ribelles, església preromànica veïna, donen una idea de la construcció inicial).

És indicat a dins de l'acta que el bisbe de Girona dona l'església sense precisar el beneficiari. Aquesta cessió presenta un caràcter simbòlic, ja que el bisbe es desfà de la propietat però conserva l'autoritat canònica de l'església. Manté el lligam espiritual, materialitzat per la constitució d'un cens.

El paper dels germans, al capdavant dels quals figura Acredus, levita, va jugar un paper preponderant en el projecte de fundació de l'església. Aquests germans representaven una família terrinent, que probablement ocupava un rang social elevat. Aquesta família es troba a l'inici de la fundació de l'església. El fet que aquesta família sigui designada a l'acta de consagració, redactada a petició del bisbe, és un senyal de reconeixement de la seva singularitat. La impulsió donada per aquesta família després ha estat continuada pel conjunt de feligresos devots, dins d'una societat marcada per l'omnipresència de Déu.

Podem sorprendre'ns de la capacitat contributiva de la gent del país, atès que calia finançar el cost de la construcció i dotar la parròquia d'una autonomia financera per a les necessitats del capellà. Cal recordar que la capacitat contributiva de cadascú depenia del nivell de sacrifici que estava disposat a fer per tal d'obtenir la salvació de la seva ànima. La voluntat de donar tenia una dimensió existencial que incitava a fer sacrificis que no eren motivats per la raó sinó per la fe.

Topònims

Alguns topònims indicats a l'acta encara existeixen: Principi, Falgueres, riu Major, Palomera, Ribelles, Pruneres i Vila-roja. D'altres són desconeguts i necessiten investigacions d'ordre topogràfic: Trasdoso, Fraxano, Equa Morta, Comma Carmancone. Finalment, la indicació de la Villa Rubia, testimonia un origen llatí.

La citació del Castell Allone interpel·la. El 1978, els historiadors Grabolosa i Salrach consideraven que el topònim Allone feia referència a un indret que es pot situar a Sant Miquel de Monteia, aquesta hipòtesi ha estat rebutjada pels autors del GESEART de Figueres amb el fonament que no s'ha localitzat cap ruïna de castell a la banda de Sant Miquel de Monteia. La hipòtesi de Grabolosa i Salrach mereix ser examinada de nou a causa dels indicis de ruïnes d'un nucli d'hàbitat al voltant d'una torre castell descobertes al paratge de Solanic, enfront del mas Monteia i que es descriuran posteriorment.

El nom de les persones

Diverses persones són identificades amb el seu nom a l'acta. En principi els noms acabats en «-riu» són d'origen germànic: Gotmarius, Segarius... però el filòleg Coromines adverteix «ara bé, que el nom d'una persona sigui tret d'una llengua no vol dir que aquell individu pertanyi al poble que la parla. De fet sabem que en una època que va aproximadament del segle VIII al final del segle XIII va ésser una moda general a Catalunya posar a la gent noms germànics, fos quina fos la raça a què pertanyien, tant o més sovint hispanoromana que goda o franca...» En aquestes condicions no seria prudent extreure una conclusió a partir de la fonètica dels noms per aventurar-se en l'origen ètnic de les persones.

La propietat

La dotació de què es beneficia l'església comprèn essencialment el terreny on es construeix l'església, camps i vinyes, la preocupació de la definició de llur situació a l'acta tendeix a demostrar que la propietat es troba fragmentada. Els límits indicats fan referència a un relleu, un riu, un topònim... és excepcional remarcar que un dels límits es refereix a una cista prehistòrica, l'archa vel in Principio, encara visible avui dia. Cal admetre la hipòtesi segons la qual el territori al segle X estava repartit entre les mans de petits propietaris, homes o dones, que disposaven d'una llibertat i d'una capacitat d'actuar. Aquests petits propietaris eren fronterers amb grans dominis que pertanyien als monestirs i als senyors feudals. Una visita a l'indret ha permès de confirmar que el terreny donat per Acredus per a la construcció de l'església correspon a una porció d'un domini vast, delimitat segons els costums de l'època d'una manera sumària però alhora precisa, basada en el relleu i els topònims. Aquesta constatació permet de considerar que la família d'Acredus era una família de terratinents.

Els recursos de l'església

Al segle X, la fundació d'una església havia d'anar acompanyada d'una dotació en recursos susceptibles de permetre al capellà de la parròquia disposar dels mitjans materials per a poder exercir el sacerdoci, per aquesta raó les donacions són inviolables i fetes a perpetuïtat. El territori contributiu de la parròquia està ben delimitat a l'acta i és fàcilment identificable avui dia amb Vila-roja al nord, la Creu de Principi a l'est, el coll de les Falgueres a l'oest i, al sud, el monestir de Sant Aniol amb el puig de les Bruixes.

L'acta de consagració de l'església de Ribelles ens informa sobre les condicions de la fundació d'aquesta capella al segle x. És probable que la fundació de la capella de Sant Miquel de Monteia es basi en un model anàleg.

1.2.3 L'obra "Castillo de Salas y sus términos" de Joaquim Matas

L'obra "Castillo de Salas y sus términos" va ser editada l'any 1905. Joaquim Matas ocupava una funció de notari a Besalú, cosa que li donà un accés privilegiat als arxius de la senyoria de Sales. En aquesta obra, l'autor refereix i comenta una compilació d'actes datades del segle xv, relatius a aquesta senyoria.

1.2.3.1 La senyoria de Sales

La senyoria de Sales ja se cita al voltant de l'any mil. Aquest nou districte constitueix un bé «cedit» pel comte de Besalú en contrapartida de la promesa de fidelitat del seu vassall i la participació a les empreses militars. El senyor rebia el poder de governar el feu i disposava així dels drets de recaptar impostos i de fer justícia pel que fa als habitants. El fundador de la dinastia dels senyors de Sales devia ser un denominat Oriol de Tortellà. Fou un senyor molt influent al comtat. El senyor de Sales va ser convidat a la celebració de manifestacions solemnes al costat del comte de Besalú. El seu fill Joan Oriol es casà amb la germana del comte Bernat Tallaferro. A mitjan segle XIII, el castell i la senyoria foren cedits als Rocabertí, senyors de Peralada. La baronia es transmetrà successivament a les famílies Cornellà (any 1339), després als Malart (any 1360). El 1593, Jerònima de Malart es casa amb Carles Alemany i Bellpuig. La família Alemany pertany a la més antiga noblesa catalana. Al segle xv, la llegenda d'Otger Cataló i dels nou barons que l'acompanyaven fou difosa per Pere Tomic. Entre els nou barons figurava el baró Alemany que, segons la llegenda, seria el fundador del llinatge d'aquest nom amb un blasó que representa una ala. A inicis del segle XVIII, la senyoria serà fraccionada, és així que Don Antonio de Ortaffa, Alemany i de Ros cedeix el mas de l'Orri el 1753 a un anomenat Miguel Vergés i Serra, aquest havia d'assumir el càrrec de repartir el preu de 5.000 lliures per al reembossament de deutes i de destinar el sobrant a préstecs a institucions religioses i caritatives establertes a Perpinyà, entre les quals l'hospital de Sant Joan.

Els límits de la senyoria de Sales són comparables als límits dels territoris actuals dels municipis de Tortellà i de Sales. Es troben delimitats pel relleu, de manera que els rius Llierca a l'oest, Fluvià al sud i Borró a

L'oest en constitueixen els límits naturals. La serra de Freixenet travessada per dos “treus” n'assenyala el límit nord.

A la senyoria de Sales, l'hàbitat és dispers, amb presència de nombrosos masos agrupats en parròquia. La parròquia és la divisió territorial més petita de la senyoria. L'autor llista les parròquies dependents de la jurisdicció de la senyoria de Sales i indica exhaustivament els masos inclosos a cada parròquia.

Així doncs, la parròquia de Monteia comptava els masos següents:

Mas Aulinella, les ruïnes del qual encara són visibles

Mas Rat, no identificat llevat que s'identifiqui l'existència de la font del Rat

Mas Caules, al qual s'agregà el mas Rat

Mas Noguera, no identificat

Mas Orri, encara existent

Mas Solà d'Amunt, no identificat

Mas Solà d'Avall, no identificat. Tanmateix, al lloc anomenat la Solana es troba una ruïna d'un mas amb els vestigis de feixes que podria correspondre a un d'aquests masos.

Mas Tarradas, no identificat

En aquesta llista, el mas Monteia no està citat amb la denominació actual. És probable que la denominació originària fos “A can Caules”. Aquesta darrera hipòtesi es fonamenta en l'existència de dos indicis. La família Roure va adquirir el mas el 1852; a l'acta d'adquisició de 1852, es fa referència a un topònim que designa un “espenadero” anomenat “despenadero de Caules”. El segon indicati l'aporta en Josep de Monteia, que designa amb el topònim “l'oliveta d'en Caules” una parcel·la situada sota el mas, en la qual alguns espècimens d'oliveres (rebrotos) romanen i són testimoniats de l'existència passada d'un oliverar. En ambdós casos, els llocs designats són dins la propietat del mas Monteia. Aquests dos antropònims recorden el nom de l'ocupant “Caules” citat en l'acta de 1400 a què es refereix Joaquim Matas. El mas Caules, del nom del seu propietari l'any 1400, correspondria així al mas Monteia.

A més, és probable que el mot Caules derivi del llatí “Caulae”, que designa una cavitat o una barrera; Caulae seria aleshores la designació de l'indret justament caracteritzat per la presència de cavitats i de barreres,

és a dir, de “baumes i de cingles”. Més tard, el mas prengué la denominació de la parròquia on era inclòs a l'època medieval. Aquest ús s'origina amb probabilitat en la desaparició al llarg del temps de la quasi totalitat dels altres masos esmentats, certament els més petits, amb excepció de l'Orri, de manera que la parròquia es va confondre amb el darrer mas actiu.

D'altra banda, la desaparició dels masos petits podia ser conseqüència de l'absorció per un mas més important. A més, no és impossible que la deserció d'un mas no vagi acompanyat del pillatge dels materials, destinats a ser reutilitzats en el marc d'un engrandiment d'un mas principal veí. Això podria explicar la dificultat de situar les ruïnes dels masos desapareguts. Cal precisar que, dins la propietat de l'Orri, existeixen dos masos suplementaris dels quals només queden ruïnes: el Camp nou i el Met del Solà.

Enfront de Monteia, al vessant nord del xòrrec de la font del Rat, es troben les ruïnes de Solanic. Una senzilla observació permet de distingir dos tipus de construcció. Al punt més a l'est, la construcció recorda una torre quadrada. La paret posseeix una amplada clarament més important que l'amplada d'una paret de mas. La paret està molt ben ajustada amb pedres uniformement tallades (carreus de pedra tallada en forma de paral·lelepípede rectangular de dimen-

Vellón Jaume I, 1213-1276

síó mitjana). Continuant cap a l'oest, es troben vestigis de construccions de diversos habitatges petits, separats els uns dels altres amb un interval que sembla un carrer. La construcció de les parets d'aquests habitatges és més senzilla comparada al tipus de paret de la primera construcció. Així doncs, és probable la hipòtesi de la implantació d'un nucli de poblament al voltant d'una torre de defensa. No es pot evitar relacionar aquestes ruïnes amb l'existència del “Castell Allone”, citat a l'acta de consagració de Sant Julià de Ribelles (any 947). Un fet és cert, la vall del Borró devia ser vigilada en les mateixes condicions que la vall del Llierca, vigilada pel castell Sespasa, i fins ara aquest lloc de «guaita» del Borró no ha estat identificat. La torre construïda al paratge de Solanic podria ser la baula que faltava d'una línia de fortificacions de defensa i de guaita construïda des del castell de Talaixà passant pel castell S'Espasa i acabant amb el castell dels Moros. Últimament s'ha trobat galena (mineral), podria ser l'indici d'un lligam amb les mines de Can Manera explotades des de l'època romana. S'ha trobat també una moneda (*velló*) de Jaume I i s'ha trobat també una punta de javelina. Els vestigis de Solanic mereixen una investigació arqueològica.

Del segle XIV al segle XVII, la senyoria de Sales va pertànyer a la família Malart. La memòria de la contrada els atribueix un comportament arbitrari, despòtic, cruel respecte als vassalls i als habitants. Fins a finals del segle XIX, els diversos estadants del castell i dels masos veïns encara creien en el fantasma del “cavaller” que cavalcava el seu destreter durant la nit i rondava pel territori. La presó i la forca del castell, llocs de suplici, palesen encara la brutalitat dels costums de la dinastia dels Malart. Durant el segle XIX, el descobriment al castell d'un esquelet aparedat contribuï a reforçar l'odiosa reputació dels Malart i a nodrir el fantasma de la por. Segons Joaquim Matas, es tractaria probablement del cadàver d'una esposa adúltera del castlà.

Encara avui dia, el municipi de Sales presenta la característica d'un hàbitat dispers, contràriament a la situació de pobles veïns com Tortellà, Argelaguer o Montagut. El manteniment de l'hàbitat dispers a Sales és degut, probablement, a la presència del castell. Aquest assegurava la defensa de les persones dels masos de la plana situats als voltants. Un servei de guaita alertava la gent dels masos veïns en cas de perill, la qual es resguardava al recinte del castell. En aquestes condicions, no calgué recórrer a la construcció d'una “cellera” al voltant de l'església, destinada a defensar les provisions i les persones dels masos dels afores, com és el cas de Tortellà. Se sap que s'havia operat una distinció entre els habitants de la muntanya i els de la plana; les obligacions respectives de cada categoria no eren idèntiques, la gent de muntanya no havia de fer el servei de guaita del castell. Així doncs, s'observa que, des de l'edat mitjana, ja existeix una ruptura entre els habitants del pla de Sales i els dels masos de l'Alta Garrotxa. Aquesta diferència d'estatut s'explica probablement pel fet que la gent dels masos de muntanya, a causa de l'allunyament del castell, no podien beneficiar-se de la seva protecció. Enfront del perill, els habitants dels masos de muntanya es trobaven aïllats i havien de garantir la seva seguretat amb els seus propis mitjans. La fugida o la dissimulació formaven part de l'estratègia de defensa. Al mas Monteia encara queda un sospirall (batiport) que permet, de manera amagada, accedir del primer pis al soterrani, és certament un vestigi del temps en què la fugida era un mitjà d'escapar d'una agressió exterior.

Punta de javelina

1.2.3.2 Les actes relatives a la parròquia de Monteia

Diverses actes contenen informacions relatives a persones relacionades amb la parròquia de Monteia.

a- Una acta datada de 1245 preveu la donació de Pere i Ermesendis del mas Caboch (parròquia de Sales), avui desaparegut, a llur filla Maria casada amb Pere Serradell de Monteia... La informació transmesa per aquesta acta permet de constatar l'existència d'un individu, Pere Serradell, *a priori* domiciliat a Monteia. Aquesta darrera menció no és prou explícita, no precisa el sentit que cal donar al topònim Monteia, si es tracta del mas o de la parròquia. Ara bé, un fet és cert, el topònim Monteia com a designació d'una divisió territorial o d'un mas ja existia el 1245.

b- Joaquim Matas comenta diverses actes relatives al mas Caules i assenyala:

“Manso Caules: existía en 1400 en que se vendió 6 libras y 12 sueldos, y pagaba de censos 18 sueldos, 6 dineros dos veces al año al Señor de Salas. En este año Roger de Malart redimió y absolvió a Pedro Caules y Guillermo su hijo, sus hombres propios y sólidos por razón de poseer dicho manso y quedaron a dominio del señor, Pedro, Martirián, Margarita, Inés y Catalina, hijos de Pedro a 28 Octubre, ante Pedro Boxeda, notario de Salas. Se unió a éste el manso Rat y pagaba éste tres sueldos de censo, y en 1417 se renunciaron ambos por no poderse pagar los 40 sueldos de censos. En 1537 y 38 lo arriendan los señores Joanot y Magdalena respectivamente, con facultad de artigarlo y pagar de los granos el cuarto o la mitad, y reserva de pastar las cabras del castillo y los bueyes que tuvieran para arar”.

Aquest text lliura informacions molt abundants:

1- El mas estava ocupat per la família Caules, família de sis fills que disposava d'un personal domèstic al servei del mas. L'existència d'un personal domèstic, del qual no se sap si es tracta d'esclaus, aporta una informació significativa quant a la dimensió econòmica del mas al segle XIV.

2- El mas pagava la imposició del cens.

3- El senyor de Sales acorda l'emancipació (alliberament de l'estatut de pagès remença) a una part de la família Caules i al personal. Els Caules esdevenen “pagesos redimits”, és a dir, lliures.

4- El 1417, el senyor de Sales es queda de nou el mas a causa de la manca de pagament del cens.

5- Els anys 1537 i 38, el mas es lloga a una parella de parcera mitjançant un lloguer pagat en espècie per mitjà d'una part de la collita de cereals, el quart o la meitat, amb la possibilitat de poder "artigar" (possibilitat de desboscar una parcel·la per convertir-la en terra conreada). El senyor de Sales es reserva el dret de pastura per al seu ramat de cabres i per als bous de llaurar. El cens exigut en espècie és molt feixuc, atès que a l'època de la colonització s'acostumava a limitar el cens a 1/11.

Es desconeix l'origen del mas Monteia, tanmateix, el fet que el mas pagui un cens l'any 1400 al senyor de Sales pot fer suposar que la implantació del mas resulta d'un conveni censal de l'època feudal. El mas seria una tinença amb un cens monetitzat a l'inici i després paritari. Amb l'adveniment del feudalisme i l'asserviment dels colons, la propietat del mas va caure en mas del senyor de Sales.

1.2.4 Les actes relatives al mas Monteia

Una trobada fortuïta amb Llorenç Vales i Reixac, veí de Tortellà, és la causa de la revelació de l'existència de dues actes relatives al mas Monteia, conservades als arxius de can Pedragós. D'una banda, es tracta d'una acta datada de 1721, que consigna una decisió d'exempció d'impostos a favor del masover de Monteia i, d'altra banda d'una acta d'arrendament de 1732, convingut entre aquest darrer masover i el senyor de Sales.

Aquestes actes il·lustren la vivència de la gent del mas a principis del segle XVIII.

1.2.4.1 L'acta de 1721 (annex 2), que consigna una decisió d'exempció d'impostos a favor del masover de Monteia

L'acta d'exempció d'impostos, redactada en castellà, datada del 13 de juny de 1721, exonera de «todos los cargos, imposiciones, gabelas ordinarias y extraordinarias, tassas, impuestas y impondexas y de otros cargos personales, alojamientos, y contribuciones» à Bernardo Quer labrador vecino de San Miguel de Monteya y su familia , que se halla actualmente con catorse hijos légitimos y naturales que se nombran: Joseph, Antonio, Pedro, Francisco, Juan, Pedro Antonio,... Ororra, Margarida, Anna Maria, Mariangela, Barbara, y Maria Rossa que son communes a el y a Maria Quer y Cortada y a Margarida Quer y Quintana su primera y seguna mujer y a mas de esto su hijo primo génito [l'heureu] que tiene cinco hijos entre varones y hembras. Y son todos sustentados de todos los alimentos nécesarios por dicho Bernardo Quer...)

1.2.4.2 Una acta d'arrendament de 1732 (annex 3), convingut entre aquest darrer masover i el senyor de Sales

Al final d'aquesta acta redactada en francès, el baró Don Bonaventura d'Ortaffa i Vilaplana, cavaller de l'Orde militar de Sant Lluís, general de brigada dels exèrcits del rei, aleshores Lluís XV, i domiciliat a Perpinyà, arrenda el mas Monteia a l'esmentat Bernat Quer. Probablement, aquest darrer es troba lligat a la família dels ocupants del mas de can Pedragós, cosa que explicaria la conservació d'aquesta acta als arxius del mas mencionat.

S'estableix el contracte d'arrendament fins a la festa de Sant Miquel del mes de maig de 1738. El lloguer es fixa en 88 lliures barcelonines en dues vegades, les quals transformades en moneda de França corresponen a 250 lliures, que es paguen cada any en dues vegades, el dia de la festa de Sant Joan i el dia de Nadal. El preu es paga a Perpinyà a compte i risc del masover. Es preveu, especialment, que el masover no haurà de proporcionar el menjar als paletes i als manobres.

Aquestes dues actes proporcionen moltes informacions.

1.2.4.3 Les informacions aportades per aquestes actes

Ambdues actes són actes autèntiques que es troben en un estat de conservació remarcable. Aporten informacions d'ordre demogràfic, lingüístic i polític i, finalment, permeten precisar la història del mas.

La primera constatació és d'ordre demogràfic. L'exempció d'impostos consignada a la primera acta informa sobre la composició dels ocupants del mas. Dues generacions hi cohabitaven, Bernat Quer i el fill gran, l'hereu. La família es compon de catorze fills i filles, nou provenen del casament de Bernat Quer amb dues mullers successives i cinc del casament del seu fill, l'hereu. A més, s'esmenta la presència de fills naturals.

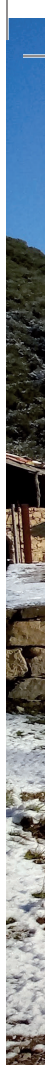
L'exempció fiscal de què es beneficia Bernat Quer està motivada pel nivell de càrregues familiars que assumeix i pel mèrit d'alimentar convenientment el conjunt de la família.

L'acta confirma l'adagi segons el qual als masos «la bressola havia d'anar sempre». Sembla que la família nombrosa era la norma. La importància de la germandat tendeix a demostrar que la mortalitat infantil era molt feble als masos, com si l'aïllament atorgués al mas una immunitat pel que fa a les malalties infantils i produís prou subsistències per a alimentar en bones condicions el conjunt de la família.

La segona constatació és d'ordre lingüístic. La primera acta està redactada en castellà, mentre que la segona acta està redactada en francès. La normalització de la llengua exigida pels nous amos dels Països Catalans és efectiva als dos costats del Pirineu. La redacció de la primera acta en castellà respon a les obligacions previstes pel decret de Nova Planta de 1716, mentre que la redacció de la segona en francès respon a les obligacions previstes per un edicte reial de Lluís XIV de 1700 que ordena que, al Rosselló, es redactin en francès les actes de procediment civil i els recursos. Aquesta darrera disposició permetia a Lluís XIV esquivar el compromís, acordat en el marc del tractat dels Pirineus, de respectar les institucions catalanes al Rosselló. A començaments del segle XVIII, París i Madrid van esborrar el català de l'esfera pública. Les actes esmentades, redactades en castellà i francès respectivament, aporten la prova que l'efecte de la prohibició del català va ser immediat, tant al Rosselló com al Principat de Catalunya.

La tercera constatació és d'ordre polític. Després del tractat dels Pirineus de 1659, les famílies aristocràtiques del Rosselló es troben confrontades a un dilema, atès que la majoria posseïen propietats a les dues bandes del Pirineu, com és el cas de la família dels Ortassa i Ros. Alguns nobles decideixen emigrar al Principat, mentre d'altres decideixen abraçar el partit francès. Manifestament, el baró Don Bonaventura d'Ortassa i Vilaplana, cavaller de l'Orde militar de Sant Lluís, general de brigada dels exèrcits del rei Lluís XV, domiciliat en un palauet a Perpinyà, havia optat per la segona solució. El palauet és actualment la seu d'uns serveis de la Prefectura dels Pirineus Orientals.

Finalment, darrera constatació, l'exhumació d'ambdues actes permet de precisar la història del mas. En efecte, es desprèn de l'acta d'arrendament que el mas Monteia havia quedat sota la influència, en el sentit feudal del terme, de la baronia de Sales d'ençà de l'edat mitjana, almenys fins a la signatura del contracte de 1732 i més endavant. És probable que el mas Monteia fos cedit per la família d'Ortassa i de Ros durant el segle XVIII, com havia ocorregut amb el mas veí de l'Orri, cedit pel baró Don Antonio de Ortassa Alemany i de Ros l'1 de febrer de 1753. Més tard el mas pertanyerà a Baldirio de Gerona que el cedirà el 1873 a la família Roure, propietària fins l'any 1986. Queden per esbrinar les condicions de sortida del mas del patrimoni de la baronia de Sales durant el segle XVIII.

El mas Monteia

1.2.5 Descripció de l'evolució arquitectònica del mas Monteia

Des de l'origen, el mas va ser construït per tal de satisfer les necessitats d'una explotació agrícola i ramadera. Respon al projecte d'una família de pagesos que pretenia subministrar una millora del seu benestar i, alhora, disposar d'un cobert per al bestiar. Fins i tot podem demanar-nos quin era el rang de prioritats dels promotors del mas; els fundadors van privilegiar les persones o el bestiar? Es pot sospitar que el mas va ser inicialment una granja abans de ser habitatge. El caràcter aïllat del mas comporta un segon paràmetre, certament el mas és una unitat de producció, de reproducció i de consum, però ha de ser autosuficient, l'autonomia cercada ha d'aspirar a l'autarquia.

Cal que l'arquitectura del mas respongui a aquestes exigències.

El mas de l'Alta Garrotxa mostra una construcció espontània, cada mas és únic. Cal, però, remarcar una constant, és a dir, l'orientació de la façana al migjorn, a fi de gaudir d'una assolellada màxima.

El mas Monteia participa de la diversitat de formes observades a l'Alta Garrotxa. És molt difícil situar la data de construcció del mas, tanmateix, es poden fer algunes constatacions.

Des de l'any 837, se cita un anomenat Ontananius, que seria l'origen del topònim Monteia. No es coneix la data de consagració de la capella veïna de Sant Miquel, però se sap que la majoria de capelles de l'Alta Garrotxa foren consagrades al voltant de l'any mil. La construcció d'una capella responia a la voluntat del clergat d'acostar Déu als fidels. Així doncs, és lògic d'imaginar que la presència dels fidels precedia la construcció de la capella. I és possible deduir que la construcció del mas, en la seva forma inicial, precedís la construcció de la capella de Sant Miquel. Aleshores la hipòtesi d'una implantació del mas Monteia a l'indret actual en una data anterior a l'any mil és versemblant.

La capella de Sant Miquel, veïna del mas, apareix citada des de 1228 i Joaquim Matas esmenta l'existència de Monteia el 1245.

Una cerca arqueològica, com per exemple una excavació, serà una eina susceptible d'aportar dades valuoses sobre l'origen o la reutilització d'una construcció anterior; ara bé, durant els treballs de renovació no n'ha aparegut cap indici.

El mas és el producte de la cultura pagesa del país, fa la síntesi entre una necessitat i un medi. L'arquitectura del mas respon sens dubte de forma espontània a aquesta problemàtica. La tipologia del mas de l'Alta Garrotxa és singular. El mas agrupa diversos edificis veïns però disseminats en un espai obert. Cal cercar-ne l'explicació en la topografia i en la climatologia de l'indret d'implantació. El mas s'adapta al relleu i al clima. El mas Monteia no es desvia d'aquesta constatació.

Aquesta dada distingeix el mas de la Garrotxa d'altres tipologies de masos situats a d'altres contrades. Per exemple, a la Cerdanya el mas es configura com una "casa forta: es tracta d'un conjunt de construccions vinculades per un mur perimetral i que formen un espai clos amb un pati al mig, accessible només per un gran portal".

El mas Monteia domina l'amfiteatre format pel congost del Borró, des d'aquest observatori s'articula al voltant de l'era i de quatre edificis:

L'edifici principal
 La cabanya de l'era
 El corral
 La segona cabanya

El mas és en un espai obert, els quatre edificis estan separats els uns dels altres. Aquest dispositiu presenta l'avantatge de prevenir els incendis, si es calava foc en un dels edificis, no es podia propagar als altres. El risc d'incendi era una preocupació molt present en la mentalitat pagesa. Aquesta vella aprensió s'originava sens dubte en la sanció prevista pels "mals usos" respecte al pagès de remença. En cas d'incendi del mas, es preveia una indemnització a favor del senyor. D'altra banda, les tasques de reforma han revelat que el mas havia patit un incendi, especialment uns senyals a l'enfustat antic donen testimoni d'aquest episodi dolorós. L'origen de l'incendi roman desconegut, es tractava d'un incendi accidental, d'un acte de saqueig de les tropes franceses durant les seves ocupacions repetides, d'un dany causat durant el període del bandolerisme? Un fet és cert, l'incendi ocorregué després de l'engrandiment del mas.

La dispersió dels edificis feia difícil la defensa del mas. En període de disturbis i en cas d'agressió el sistema de defensa s'organitzava al voltant del mas principal, però la seguretat de la gent del mas residia, en última instància, en la fugida cap a un "amagatall" fora de l'habitatge.

La descripció de l'edifici principal del mas permet establir diverses constatacions. En l'estat actual, el mas és el resultat d'una evolució arquitectònica. La construcció originària va experimentar diversos engrandiments i, al mateix temps, la configuració del mas va canviar.

1.2.5.1 L'edifici principal del mas

A l'inici, es tracta d'una construcció que presenta totes les característiques del mas català, les parets gruixudes es construeixen amb "paret de pedra i morter de calç" (NB el ciment no va aparèixer fins al segle XVIII). La superfície del sòl és de 6,5 x 10,6, és a dir, 68,90 m². Comprèn un soterrani destinat als estables i dos pisos. El primer pis és atribuït a l'habitatge dels ocupants; el segon pis es divideix entre l'habitatge a la banda de migjorn, el rebost a la banda de tramuntana i les golfes a la meitat del costat de llevant. La façana és orientada al sud (migjorn), amb una porta d'entrada que permet accedir al pis i al soterrani.

El terra d'aquest primer cos recolza sobre tres voltes d'estil romànic, "volta de canó seguida d'argamassa d'arc rebaixat", tècnica heretada dels romans. Un sospirall "batiport", segons sembla dissimulat, permet accedir al soterrani des del primer pis mitjançant una escala de fusta amagada. Aquest dispositiu fa suposar que una altra sortida dissimulada devia permetre sortir del mas fora de la vista dels agressors.

L'engrandiment se centra en el segon i en el tercer cos de l'edifici. Comprèn un soterrani i un pis. No hi ha un segon pis, al contrari del primer edifici original. L'engrandiment va ser construït de forma perpendicular a la primera construcció, però lleugerament descentrat. El terra "forjat" recolza sobre bigues segons un pla, "tirada doble sostinguda per mitjà d'un arc en pedra central", la tècnica de la volta usada al primer edifici no ha estat reproduïda. Cada cos de l'edifici constitueix un espai diferent separat per una paret de pedra. La teulada del cos de l'edifici del mig descansa sobre dos grans pilars de pedra massissos a partir dels quals es reparteixen les "jàsseres". "La coberta és inclinada cap a les dues façanes laterals de l'edifici". L'engrandiment és orientat nord-sud amb una porta d'entrada a la banda de "ponent" que permet accedir a l'era. Finalment, un tercer engrandiment es perfila, destinat a rebre un estable suplementari enganxat al tercer cos del costat de l'era.

El soterrani disposa de diverses obertures semblants a unes espitlleres, la funció de les quals podia ser doble: d'una banda, permetien una ventilació adaptada dels estables; d'una altra, podien ajudar eventualment a la defensa del mas. Unes obertures més amples al costat de llevant permetien l'extracció dels fems que eren dipositats al femer, on també es llençaven les escasses deixalles del mas. Al pis, els dos engrandiments van permetre situar una gran sala central al mig, amb una porta d'accés dirigida cap a l'oest i, a l'ala nord, d'augmentar la superfície habitable amb finestres proveïdes de "festejadors".

L'obertura de portes permet de circular entre els tres espais. El cos central sembla que va gaudir de tres millores, la construcció d'un forn de pa integrat a la cuina al costat oest, l'obertura d'un balcó a l'est amb la instal·lació d'un WC, i la instal·lació d'un segon rebost destinat a la salaó entre la cuina i la porta d'entrada. Simbòlicament, aquest cos central estava destinat a rebre una gran sala de recepció, afectada a acollir els convidats durant les manifestacions familiars festives. Contràriament als masos propers com l'Orri i Puli, el mas Monteia no disposava pas d'un oratori destinat a celebrar actes litúrgics autoritzats per l'Església, aquesta absència es deu poder explicar per la implantació veïna de la capella de Sant Miquel que feia inútil la disposició d'un oratori a l'interior del mas.

Després d'aquests tres engrandiments la superfície del sòl del mas és de 323,10 m².

Incontestablement, la importància notòria dels engrandiments prejutja un període d'expansió econòmica, del qual es va beneficiar el mas. Alhora, no es pot excloure una segona motivació de la gent del mas: promoure una imatge d'èxit i la cerca d'un missatge de prestigi adreçat als masos veïns.

1.2.5.2 El canvi de configuració del mas

Inicialment, la configuració del mas es limitava al primer edifici (un soterrani amb dos pisos sobreposats, façana al sud, i d'una superfície de sòl d'aproximadament 70 m²) al qual s'hi afegien dos elements indisociables: l'era i la cabanya de l'era.

Des de l'origen, el mas havia de respondre a les necessitats d'una explotació agrícola i ramadera. El condicionament de l'era i la construcció de la cabanya de l'era, parts indispensables a l'activitat del mas, són dos elements que s'integren en la configuració originària del mas. D'altra banda, l'organització del mas al voltant de l'era és una figura arquitectònica antiga i estesa del Marroc a Dinamarca. Per tant, no podem sorprendre'ns de trobar-la a Monteia d'ençà de la fundació a l'època medieval.

Així doncs, la cabanya i l'era formen un conjunt indissociable. L'era és un espai multifuncional. El terra es troba recobert actualment en part amb lloses de pedres planes (aplanat i empedrat) i amb rajoles vermelles. A l'època de la collita, serveix per a batre el blat, però durant l'any és la plataforma del mas, és el pas necessari per accedir a la cabanya, és l'indret on es junyeixen els bous al carro, és un lloc de pas per dipositar el farratge... L'era ha de gaudir d'una exposició màxima al sol, motiu pel qual la cabanya està situada al nord de l'era; aquesta recolza en un talús a ponent que facilita l'accés al pis per una escala exterior rudimentària: és una construcció senzilla amb un pis. "El forjat descansa sobre un bigam de tirada doble amb jàssera central i el bigam de la teulada és de tirada doble aguantada per una jàssera central que dona lloc al canvi d'aigües". L'accés al pis es fa mitjançant una senzilla escala recolzada al talús. La planta baixa serveix de magatzem per al material i les eines del mas, el pis és una reserva de farratge.

Diversos factors confirmen que l'era i la cabanya són elements la construcció i la disposició dels quals acompanyen la construcció del primer edifici. L'arquitectura de la cabanya ve marcada per la senzillesa: "la col·locació del bigam per sostenir el forjat i per sostenir la teulada" són tècniques emprades a l'època medieval. A més a més, la proporcionalitat dels volums ocupats per l'edifici de l'habitatge, la cabanya i

L'era donen una coherència a la configuració i formen un conjunt en perfecta harmonia amb el medi. L'era i la cabanya perpetuen una pràctica agrària medieval; encara avui dia, el conjunt constitueix la signatura de la identitat del mas.

Amb l'extensió de l'edifici principal i de la cabanya, la configuració del mas canviarà. El conjunt es completarà amb una segona cabanya, un cortal i, més tard, un colomar i un galliner. El mas canvia de dimensió i s'opera una veritable mutació. La capacitat productiva del mas es triplica. Monteia ha passat de la categoria de petit mas medieval a la categoria de gran mas clàssic.

La cabanya de l'era d'un volum aproximat de 100 m³ en dos nivells, és superat per la segona cabanya de 280 m³ d'un sol nivell. El pis de l'edifici principal, originàriament d'una superfície de 50 m², augmenta, després de l'extensió, a una superfície de 240 m²; finalment, la construcció del corral permet allotjar un ramat de bous de 200 caps. El corral es troba adossat a una paret rocosa, així la construcció s'adapta perfectament al relleu.

Amb aquest engrandiment, el mas Monteia ha canviat realment d'escala. La tècnica de construcció és nova, se substitueix la volta de pedra per la carcassa de fusta, i, quan cal, la construcció de pilars massissos centrals permet sostenir el pes de les bigues principals (jàsseres). Aquesta nova tècnica de construcció es fa servir indistintament per a construir nous edificis. "La tirada doble sostinguda per mitjà d'un arc de pedra central permet sostenir tirades de coberta amb jàsseres recolzades sobre els pilars i les parets de càrrega". Aquesta darrera tècnica s'usa per a la construcció de la segona cabanya amb un pilar massís central que s'eleva a una alçària de 6 metres. Finalment, el "bigam" que suporta la teulada del corral recolza sobre tres pilars massissos centrals.

L'ús de la mateixa tècnica, tant per a l'edificació de l'engrandiment de l'edifici principal com per a la construcció de la segona cabanya i del corral indica que aquest nou conjunt es va dur a terme durant la mateixa època. Falta saber, però, en quin període s'esdeingué l'extensió del mas.

Josep Danés, autor d'estudis sobre les "masies" de la Garrotxa a començaments del segle xx, aporta una temptativa de resposta a aquesta qüestió. Defineix el mas de la Garrotxa com "una casa de pagès gran, isolada en son naixement, feta per valer-se en el possible d'ella mateixa i en què hi ha l'habitatge d'una família pagesa acomodada o la d'un masover d'importància". Considera que l'arquitectura que comprèn

tres cossos d'edifici correspon al mas clàssic. Es compon d'una estructura primitiva corresponent al mas tradicional, que es pot reconèixer en l'espai orientat al sud, fent abstracció dels cossos afegits orientats a tramuntana, llevant i ponent. Els engrandiments van permetre crear una gran sala, que ocupa la part central del mas, i un tercer cos destinat a altres usos. Aquests engrandiments eren, segons Danés, una pràctica habitual durant els segles XVII i XVIII i fan palesa una ascensió social dels ocupants; refereix que els dos terços dels masos estudiats corresponen a una tipologia relativament lliure, feta d'engrandiments (i de pedaços) d'èpoques diverses.

El mas de Monteia respon amb la màxima exactitud a la definició del mas clàssic, tal com el va descriure Danés.

Els indicis assenyalats a l'apartat de la construcció del mas permeten constatar:

1) Que l'origen de la implantació del mas se situa als voltants de l'any mil, període en què l'Alta Garrotxa conegué la consagració de nombroses capelles. La febre de la construcció de capelles o de la reconstrucció d'edificis religiosos més senzills no es pot explicar únicament per la necessitat espiritual de la població; també calia que el clergat, sovint el mestre d'obra disposés de recursos suficients per assumir el cost de les obres, extret de les almoines pagades pels habitants de la contrada.

La construcció de les capelles tradueix manifestament una expansió econòmica i social enregistrada a l'Alta Garrotxa, certament lligada a un aflux de població i a l'extensió de terres conreades. És un senyal visible de l'enriquiment del país al voltant de l'any mil. D'altra banda, la difusió de l'art romànic a l'Alta Garrotxa demostra l'obertura del país a intercanvis exteriors, atès que la construcció d'una capella romànica suposava el domini d'una tècnica i la intervenció d'especialistes.

2) Que els engrandiments del mas es van efectuar a partir del segle XVIII i que van convertir el mas en una unitat de producció que triplicà de capacitat. Dues constatacions corroboren aquesta darrera datació. El mas veí de l'Orri també es va engrandir i una llinda (aquesta pedra travessera que descansa sobre els dos muntants de la porta és un bon termòmetre que marca l'edat de l'edifici, l'etapa de creixement del mas), que porta la data de 1717, és col·locada a la façana de l'extensió. És en aquest mateix període que Tortellà s'urbanitza amb la disposició, al voltant de la plaça actual, de quatre a cinc carrers nous i la construcció espectacular de cases fetes de pedra. Aquest fenomen demostra una millora econòmica, el mas ja no és una unitat que en tingui prou amb una situació d'autarquia, sinó que genera una renda i un estalvi obtinguts gràcies a la venda al mercat de la producció excedent del mas.

És molt probable que la construcció de l'extensió del mas a començaments del segle XVIII hagi estat encarregada pels barons de Sales, encara propietaris del mas en aquesta època. Aquesta hipòtesi es troba corroborada per un indici que consta a l'acta d'arrendament de 1732, la qual preveu que l'arrendatari no està obligat a fornir els àpats als paletes i als manobres que intervinguin al mas. Aleshores, l'extensió del mas correspon a una gestió de bon pare de família en un context d'economia fisiocràtica que permet millorar el rendiment locatiu de la senyoria de Sales.

Llinda de l'Orri

Així, durant el mil·lenari transcorregut, el mas Monteia ha viscut una trajectòria arquitectònica finalment adient. La fundació al segle X, l'extensió al segle XVIII i, finalment, la renovació al segle XXI l'inscriuen, d'ara endavant, en la perennitat.

La fidelitat a la memòria històrica del mas i del país ha estat la principal preocupació del promotor de la reconstrucció. Aquesta preocupació s'ha fet palesa mitjançant el respecte de l'arquitectura i també envers els agraïments més petits. Pel que fa a això, la restauració del forn de pa il·lustra perfectament el respecte d'aquesta finalitat, una història que mereix una digressió.

Durant la Guerra Civil de 1936-1939, els republicans de Tortellà, fervents revolucionaris, havien construït un forn de pa a la planta baixa d'un edifici situat al carrer de la Ciutadella, perquè servís el pa més bé de preu als habitants del poble, cosa que, en aquella època, era una necessitat vital.

Lluís Dilmé, propietari de l'edifici als anys 1990, decidí desmantellar el forn, el qual ocupava una gran part de la planta baixa i fer-hi un garatge. L'agutzil de Sales, Roland Klee, treballava aleshores a l'empresa encarregada de la demolició i era el responsable de llençar a l'abocador el conjunt de materials de construcció del forn. Roland, resident a Conques de Dalt, va comprendre l'interès de conservar aquests materials per tal de reconstruir el forn al seu mas. Els anys van transcórrer, però Roland sempre va diferir la construcció de la rèplica del forn fins que es va assabentar que el nou propietari de Monteia era el fill de Lluís Dilmé, el demolidor del forn revolucionari. L'honorable Roland, amb el suport de la seva esposa Clàudia Welge, decidí aleshores considerar la restitució d'aquests materials a la família de l'antic propietari, suposant amb raó que aquests materials podrien ser molt útils per a la construcció d'un forn a Monteia. Després d'haver evitat llur destrucció, la vocació dels materials dipositats per Roland des de fa més de 20 anys ha estat respectada. A partir d'ara, el mas Monteia pot enorgullir-se d'haver ressuscitat el forn republicà de Tortellà.

També durant els anys de la Guerra Civil, el forn va ser testimoni d'un esdeveniment tràgic. L'últim forner es va disparar un tret al cap.

Ricardo de ca la Maua, darrer forner d'un llinatge històric de forners de Tortellà, explica les motivacions d'aquest acte desesperat:

A Tortellà hi havia una tradició molt antiga segons la qual els pagesos aportaven la farina de blat al forner que, a canvi, els pastava pa.

Els termes de l'intercanvi preveien que una aportació de 100 kg de farina obtenia en contrapartida 120 kg de pa mitjançant el pagament suplementari d'un duro al forner com a remuneració de l'acció de pastar.

A Tortellà hi havia tres forns de pa, als quals s'afegia el del sindicat.

El darrer forner del sindicat va iniciar una acció de desestabilització respecte als altres forners del poble: proposava als pagesos que aportaven farina un canvi més atractiu de 140 kg de pa en contrapartida de 100 kg de farina aportada.

Aquest compromís resultà econòmicament insuportable i va arruïnar el forner que es va suïcidar.

Era una època en què el deute era un deshonor mortal.

1.2.6 La capella de Sant Miquel

Es desconeix la data de la fundació de la parròquia de Monteia, en canvi es coneixen les consagracions de parròquies veïnes, que daten del segle x.

Sant Julià de Ribelles, 947

Santa Cecília de Sadernes, 977

Sant Vicenç de Maià, 978

Sant Fèlix de Beuda, 1002

Santa Maria d'Argelaguer, 1004

Santa Maria de Tortellà, 1004

Santa Maria de Palera, 1085

Ermita Sant Miquel

És probable que la fundació de l'església de Monteia sigui contemporània de les indicades anteriorment. Alguns autors consideren que l'església actual va ser reconstruïda damunt d'un temple anterior. Així doncs, és probable que el primer temple es construís durant el segle XI. L'església es va dedicar a l'arcàngel Sant Miquel i és esmentada en un document de 1228, en el qual Alemanda de Sales fa donació de les dècimes de diverses parròquies a la capella de Santa Maria Magdalena de Montpalau.

Un segon indici tendeix a fer prevaler aquesta hipòtesi, es tracta de la divisió de la nau en dues parts separades per un mur de pedra d'un metre d'alçària amb un pas estret al mig. La part més propera a l'altar era reservada al senyor de Sales; aquesta particularitat mostra que, en construir-se la capella, els fundadors havien tingut en compte la jerarquia feudal i havien reservat un lloc de preeminència al senyor respecte als altres fidels. Molt més tard, els llibres de l'església indiquen que l'any 1662 la pica baptismal es va fer malbé. Però no es va arreglar fins l'any 1750. Durant aquest període no hi va haver bateig a l'església de Sant Miquel.

L'església està dedicada a l'arcàngel Miquel. Erigit per la literatura de l'Apocalipsi com a defensor del cel

contra les forces del mal encapçalades per Llucifer, era també encarregat de pesar amb unes afinades balances les ànimes, és per aquesta raó que els fidels invoquen l'arcàngel perquè faciliti el pas de llur ànima cap al paradís.

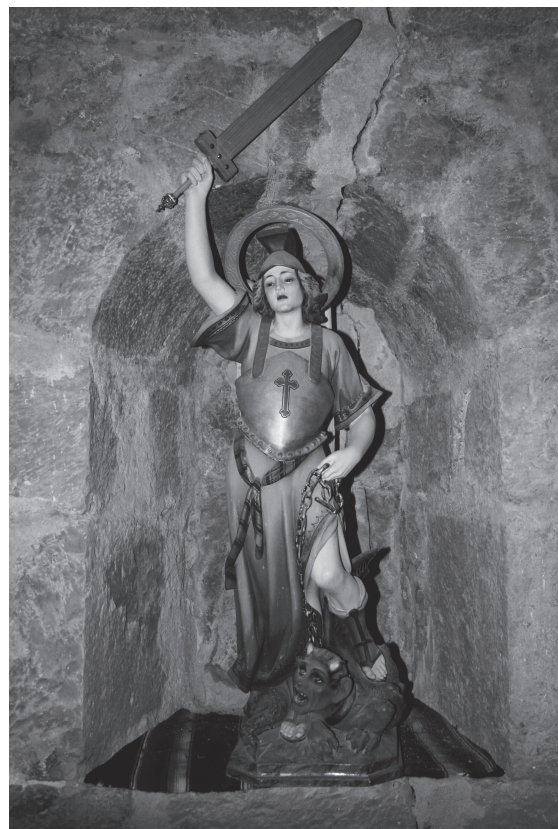
Els motius de la tria d'aquesta «advocació» resten desconeguts avui. Es tracta d'un efecte de moda senzillament? Tomàs Aguera Cabo, veí de Tortellà, que ha aprofundit molt la recerca històrica local del país suggereix una hipòtesi: L'advocació de Sant Miquel és molt estesa a la Garrotxa, l'Alta Garrotxa i les comarques veïnes, fa competència a l'advocació igualment freqüent de Sant Martí. Així, no gaire lluny de Sant Miquel de Monteia, se situen Sant Miquel de Coma de Roure i Sant Miquel de Bassegoda. Tomàs ha observat molt especialment la presència repetida d'aquesta advocació a la vall del Fluvià i a indrets que podien prestar-se a posicions defensives. A l'època romana, el Fluvià era un riu navegable i, per aquest motiu, es vigilava especialment, com per exemple a la desembocadura amb la implantació de Sant Miquel de Fluvià o a l'alçada d'alguns dels meandres com Sant Miquel de Campmajor, Sant Miquel de la Roca, la Torre de Fares. Amb la cristianització, els militars romans encarregats de la vigilància del territori invocaven la protecció de l'arcàngel Sant Miquel, posteriorment l'emperador Carlemany també va posar l'imperi sota la protecció de l'arcàngel; d'altra banda, aquesta tradició roman viva, ja que el cos de paracaigudistes francesos el continua invocant com a protector. Aleshores, la designació d'indrets, d'edificis destinats a la vigilància o a la defensa del país sota l'advocació de Sant Miquel esdevé una hipòtesi probable. Una hipòtesi que pot ser acceptada per explicar la tria d'aquesta advocació en el cas particular de Sant Miquel de Monteia. L'origen de la implantació de la capella podria relacionar-se amb les ruïnes de Solanic, seu d'una torre probablement romana, encarregada de la vigilància o de la defensa del país.

Pila baptismal

Aquesta darrera hipòtesi es verifica a la Vall del Bac amb la presència de la capella de Sant Miquel de la Torre, implantada més amunt d'una torre, al sud-est de Sant Andreu de Porreres. Així, la implantació de Sant Miquel de Monteia més amunt de la torre de Solanic respondria a una configuració comparable. L'advocació triada per a la capella de Sant Miquel de Monteia tindria un lligam directe amb la torre de Solanic i els seus guardes, col·locats sota la protecció de l'arcàngel: l'advocació s'hauria traslladat de la torre cap a la capella. El Llenguadoc compta exemples de configuració semblants. A la vall de l'Orb, la capella de Saint Michel de Mourcairol s'alça damunt d'un puig que domina les ruïnes del castell epònim.

La qüestió de la implantació de l'església a l'indret que ocupa planteja interrogants. De manera estranya, la capella és edificada sota un relleu, adossada a l'oest del contrafort d'una muntanyeta. Segons en Josep Vilar, Cap dels agents rurals de la Garrotxa, aquesta implantació única a la Garrotxa es podria explicar per un esclavissament de terreny més amunt de la capella. La comparació amb altres capelles de l'Alta Garrotxa permet constatar que, generalment, les capelles se situen en un "planell" capaç d'acollir els fidels i les manifestacions litúrgiques a l'aire lliure. En el cas precís de la capella de Sant Miquel aquest punt es verifica amb un "pla" al sud, designat al mapa amb el topònim de "Camp de les Palestres". El significat del topònim suscita una incògnita, atès que designa un "lloc públic en què es discuteix qualsevol assumpte". Cal comprendre que la capella o, si més no, el "pla" que l'acompanya tenia una funció social, fins i tot política? La necessitat de reunir la col·lectivitat dels habitants de la parròquia en un indret adient per tal de debatre qüestions que interessaven el conjunt de la població apareix com una exigència social natural. Durant la revolta dels remences, es formaren veritables sindicats, cosa que suposava una mobilització pagesa i, en conseqüència, fer reunions públiques.

Sant Miquel

Hom pot fer una segona observació. L'Església, focus de la vida religiosa, tenia com a vocació ocupar una posició central. La implantació de la capella responia a aquesta preocupació, ocupava una posició central respecte a l'hàbitat dels feligresos, de manera que cada mas, fins i tot els més allunyats, fossin a equidistància de la capella. És així que l'Orri, Can Bosc, Can Trulls, Ballurs es troben a una hora de camí aproximadament, i si es verifica llur distància en línia recta en relació amb la capella, aquests darrers són a una distància idèntica. I és aquesta exigència que els constructors d'esglésies havien de respectar, aconseguir que el feligrès més allunyat no hagués de trigar més d'una hora per tal d'accedir a l'església des del seu mas. És una llàstima no disposar de l'acta de consagració que donava informacions sobre els orígens de propietat i sobre la delimitació del territori de la parròquia de Monteia. La implantació central de la capella obeïa igualment a una segona necessitat. En efecte, els campanars es van multiplicar durant els segles VIII i IX, i ja s'haurà copsat que la capella de Sant Miquel està proveïda d'un campanar, "un campanar d'espadanya molt descentrat que no ha tingut cap reforma posterior". En aquestes condicions, el so de la campana que tenia la finalitat d'informar els feligresos sobre diversos esdeveniments, com ara bateigs, casaments, enterraments, fins i tot alarma, havia de sentir-se des del mas més allunyat de la parròquia. Convé recordar aquí la importància de la institució del "sometent", els primers balboteigs del qual se situen al segle XI a Catalunya. És el poble en armes que es mobilitzava per tal d'assegurar la defensa pròpia contra un perill imminent. Tenia un paper més preventiu que repressiu. Es cridava a sometent pel toc de sometent que feia sonar la campana de l'església. El sometent va ser dissolt pel rei Felip V "por los inconvenientes que se experimentan". Es reactivarà més tard a Catalunya amb una funció limitada a la d'un auxiliar de justícia. Es pot esmentar que el 20 d'agost de 1902 el senyor Dn. Victoriano Cufí Figueras propietari del Mas Pulí va ser nominat "Cabo de los Somatenes Armados de Salas" (annex 4).

Avui dia, el campanar de Sant Miquel ha perdut la campana i se'n coneix la raó de la desaparició.

En Josep de Monteia explica: "com que ja no se celebrava la missa el dia de Sant Miquel, el rector de Tortellà, mossèn Joan Llorenç (1941-1956), se la va emportar a Tortellà". El mateix destí fou reservat a la campana de l'església de Sant Martí de Sales, la qual cap als anys 1970 va ser duta a Tortellà pel rector de Tortellà, mossèn Anton Riera (1956-1978). El 1996, després de la restauració de la teulada de l'església, la campana tornà a Sales i cada dia toca a les dotze del migdia. A Sadernes, una campana nova fou batejada l'any 2008 i toca cada dia a les dotze del migdia. Així les campanes continuen sonant a l'Alta Garrotxa.

En Xavier Pallàs Mariani al seu llibre *Campanes i campanars de la Garrotxa* explica:

Una fotografia de Sant Andreu de Gitarriu feta el 1895 mostra la presència de dues campanes suspeses al campanar, avui desaparegudes, sens dubte durant la Guerra Civil

«Al segle XVIII, el campanar de Monteia tenia dues campanes. Consegüentment, també devia tenir dues finestres i, per tant, l'aspecte actual és fruit d'una reforma posterior. Això explicaria el fet que l'espadanya estigui descentrada cap al mur de migdia».

Hom pot suposar que el campanar de Sant Miquel disposava originàriament d'una «espadanya de dos ulls» com l'església de Sant Andreu de Gitarriu.

A les obres editades sobre l'Alta Garrotxa, alguns autors es demanen quina era la funció i l'interès litúrgic de la capella de Sant Miquel. Per a què podia servir, doncs, aquesta capella si es té en compte la feble den-

sitat de la població de l'entorn? La llista dels masos identificats a l'edat mitjana, ja indicada, aporta una resposta suficient. Si es considera com a hipòtesi probable la presència d'una desena d'habitants per mas, amb vuit masos, la parròquia comptava llavors una població d'uns 80 feligresos.

Es tracta, doncs, d'un nombre considerable de feligresos susceptibles de participar en les diverses manifestacions litúrgiques de l'església de Sant Miquel.

A partir del segle ^{xvi}, el rector de l'església de Tortellà obté del seu bisbe que l'església de Sant Miquel sigui incorporada a Tortellà. Aquesta incorporació permet que el rector de Tortellà es beneficiï de nous recursos que sembla que li mancaven, com ara la llenya. Durant el segle ^{xx}, el rector de Tortellà obtingué de la propietària del mas Monteia la donació del camp contigu a la capella. L'any 1999, l'Ajuntament de Sales va intervenir per reformar la teulada i salvaguardar el cementiri. Durant els desplaçaments pastorals a la parròquia de Monteia, el rector s'allotjava al mas, de la mateixa manera que el mas acollia els guàrdies civils de Tortellà quan patrullaven. Se li reservava una "habitació", designada amb el nom d'"habitació del capellà", al segon pis del primer edifici al costat del rebost.

La descripció arquitectònica de l'església és ben coneguda, ha estat indicada en diverses obres relatives a la Garrotxa:

«Temple d'una nau, amb volta apuntada, de finals del segle ^{xii} o començaments del següent. Les restes de dos hastials, de pedra menys treballada, i d'una coberta de llosa, abaixada de nivell en la construcció arribada als nostres dies, constaten l'existència d'un temple anterior que pot considerar-se del segle ^{xi}. A migdia, porta d'entrada amb arc de mig punt i llum rectangular, així com una finestra de cornisa i un rengle de nínxols adossats en el seu extrem sud. Al nord, cornisa. A més de la pica baptismal d'immersió, de gran senzillesa, destaca a l'interior del temple la cornisa que recorre els murs i els seients de pedra adossats als laterals, així com la volta de l'àbsida, de quart de llevatí per sobre l'arc triomfal».

Fragment de Josep Murlà i Giralt publicat a *Guia del romànic de la Garrotxa*, citat igualment a l'obra *Caminant per l'Alta Garrotxa*.

La capella es troba orientada de "llevant a ponent" i l'abscissa és a llevant, de manera que el fidel feia la pregària a "llevant", és a dir, en direcció a Jerusalem. És una característica comuna de les capelles romàniques de la Garrotxa. Aquesta tradició de vegades es va abandonar en fer una reconstrucció o un engran-

diment. S'invertí aleshores la configuració, és el cas especialment de l'església de Tortellà i de Sales. A la paret de "ponent" de l'església de Tortellà, encara es veu l'arquitectura de la porta inicial amb un arc de mig punt construït amb pedra de Girona.

1.2.7. El corral de la capella de Sant Miquel

Al sud-oest de la capella se situa un clos (un tancat o un corral) a cel obert. Es tracta d'un recinte rectangular a cel obert rectangular (L 26,20 m x l 18,20 m) delimitat per parets de pedra seca d'una alçària que s'adapta al terreny de 0,70 m a 1,50 m. La superfície total al sòl és de 468 m². Així doncs, el corral era apte per tal d'allotjar un ramat nombrós.

El mode de construcció de les parets s'assembla al de les parets edificades a fi de reforçar les carreteres del mas. La construcció és feta de pedra seca irregular sense tallar; l'aparell de les parets de pedra que delimiten la porta permet constatar que els constructors del corral dominaven el treball de la pedra seca. Un tipus de treball que recorda la tradició antiga de construcció de pedra, amb arrels neolítiques, que es desenvolupà al voltant de la Mediterrània. Aquest darrer vestigi permet imaginar com eren construïdes les cabanes de pedra seca dels primers pobladors de la comarca.

El clos està relativament ben conservat amb una porta d'accés d'una amplada de 2 m. Una part de la paret nord va ser enderrocada, les pedres d'aquesta part enderrocada segurament es van reutilitzar, ja que no hi ha cap amuntegament de pedres al peu d'aquesta paret.

Corral de Sant Miquel

Un corral semblant però més petit se situa a prop de les ruïnes d'Orinella. Es tracta de vestigis excepcionals a la Garrotxa, que demostren la tradició ramadera de la contrada.

La funció del corral planteja interrogants i les hipòtesis són nombroses:

S'havia construït quan el corral del mas Monteia no existia?

Era una manera de dissimular el bestiar en cas d'aldarulls?

Estava destinat a allotjar un ramat transhumant?

Estava destinat a allotjar el ramat d'una comunitat de masos?

En Josep de Monteia proposa una hipòtesi assenyada. Pensa que l'establiment del ramat al clos permetia recollir els fems destinats a adobar els camps.

1.2.8. Les feixes i les lleixes

S'han identificat tres ruïnes de masos a la propietat de Monteia. Orinella encara és ben visible atès que els murs de "càrrega" encara són drets en part. Les ruïnes de Solanic continuen ben identificables encara, uns panys de paret de llargada considerable permeten copsar-ne la configuració; en canvi, tan sols queda una pila de pedres a l'emplaçament d'un mas no identificat al lloc anomenat la Solana. No s'ha trobat cap resta de teula a l'indret d'aquestes tres ruïnes. Aquesta darrera constatació material corrobora la informació segons la qual els propietaris treien les teules de la teulada per evitar pagar impostos sobre els masos deshabitats.

Un punt és cert: vestigis de feixes i de lleixes envolten l'entorn immediat d'aquestes ruïnes. La feixa és una parcel·la de terra guanyada al vessant de la muntanya i sostinguda a la part oposada, la majoria de les vegades, per un mur de contenció fet de pedra seca. Aquest serveix també per acumular-hi els repussalls del desempedregament. Són replans escalonats per permetre una millor retenció d'humitat i per facilitar-ne el conreu.

El caràcter molt abrupte del relleu fa que aquestes parcel·les siguin disposades en llargada i es recolzin a la mateixa corba de nivell. La feixa esdevé lleixa quan l'amplada de la parcel·la és reduïda. Es poden datar aquestes configuracions? No ens podem basar en la tècnica de construcció del mur de contenció de pedra seca, ja que és molt antiga, molt anterior a l'alta edat mitjana. Cal plantejar-se aleshores quina

era la finalitat de la configuració, que va haver de ser precedida per una tasca de desbrossament. La feixa, com la construcció del mas, contribuïa al projecte del colon. Des de l'inici calia dotar el mas amb una superfície suficient de terra conreada per alimentar-ne els habitants i establir l'economia d'autarquia. La més petita lleixa era aprofitada per a cultivar l'esparguet per als conills i el masover arrendatari tenia l'obligació de mantenir tant les parets com els camins d'accés als camps. Així doncs, l'organització de les terres en feixes acompanya la construcció del mas i l'arribada dels colons a l'Alta Garrotxa, és a dir, durant els segles IX i X.

En general, una carretera permetia accedir a la feixa i per conrear-la es feien servir els animals de la granja, mul i un parell de bous. Malauradament, la configuració de la feixa no va permetre l'ús de la mecanització, és la causa de l'abandó agrícola de l'Alta Garrotxa; avui dia les feixes són recobertes pel bosc; l'alzina i el pi (pi roig) les han envaïdes. Queden vestigis dels murs de contenció, la densitat dels quals mostra una tasca d'ordenació titànica. L'avaluació de la superfície disposada en feixa hauria de permetre una avaluació de la població que va sustentar a partir d'una ràtio superfície total-superfície útil per habitant, en el marc d'una economia d'autarquia.

1.2.9 Els topònims del mas

Els topònims inventariats en el perímetre de la propietat de Monteia constitueixen una herència de la història del mas, per això mereixen ser recopilats i, en la mesura del possible, explicats. S'ha triat la propietat del mas com a marc geogràfic d'aquest estudi.

1.2.9.1 Consideracions generals

Un topònim és un nom propi que s'associa de forma permanent a un lloc o a un detall topogràfic i serveix per a identificar. Es defineix com a antropònim quan l'origen del topònim és un nom de persona.

De manera general, l'estudi dels topònims s'enfronta amb dues dificultats. La primera rau en l'existència de falsos amics, la segona s'origina en els errors constatats en la redacció de les escriptures notariales i en la redacció dels extractes d'escriptures del Registre de la Propietat. L'elaboració del cadastre també inclou errors en la transcripció dels topònims. Aquestes dues dificultats són presents en l'estudi dels topònims de Monteia.

El fals amic és el topònim que fa referència a una identificació estreta de la semblança de l'indret amb una particularitat estranya a l'indret. Trobem un exemple en el topònim “els Castelletes”. Es tracta de la muntanya que se situa enfront de Monteia, en la prolongació d'Espinau i del Malveí i que amaga, des del mas, la Mare de Déu del Mont. La designació es refereix aparentment a l'existència de “casteletes” en aquest indret. L'examen del lloc ha permès constatar que no existeix cap resta de “casteletes” en aquesta muntanya i que, molt probablement, el topònim s'explica pel fet que les parets rocoses i dentades, visibles des de la plana de Sales, s'assemblen a unes muralles de “casteletes”. Paradoxalment, la visita del puig veí del Malveí ha permès constatar l'existència de vestigis d'una muralla. Però en aquest darrer cas, l'origen del topònim Malveí és purament anecdòtic, atès que designa el cim d'una muntanya acusat de fer ombra a l'hivern al mas d'Espinau!

Més greus són les conseqüències dels errors constatats en la redacció i l'enregistrament de les escriptures. El motiu principal cal cercar-lo en el fet que es van escriure en castellà. L'enregistrament de les escriptures en castellà derivà cap a una castellanització de topònims catalans, cosa que va conduir a dos tipus d'errors.

El primer tipus d'error rau en la temptativa de traducció del topònim català al castellà. Aleshores el topònim es deforma i perd el sentit. L'ortografia fonètica també reserva sorpreses i condueix igualment a un contrasentit. Es pot esmentar, com a exemple de deformació caricaturesca, el destí patit pel topònim “els plans de la Quera”, que designa un indret prop de Talaixà, sota el Sant Marc, deformat en “Llanos de Antequera”! El redactor encarregat del cadastre que va dur a terme la traducció devia ser fill d'Antequera, ciutat andalusa veïna de Màlaga!

La segona font d'error s'origina en la transcripció dels topònims a les escriptures successives relacionades amb el mateix bé. El procés que condueix a la desviació és el següent: primerament s'ortografia el topònim català en castellà, primera font d'error, l'escriptura del redactor inicial de vegades eren difícilment llegible, segona font d'error, els redactors següents transcriuen el topònim amb nous errors d'ortografia fins a alterar el topònim, que llavors esdevé enigmàtic. De vegades el topònim esdevingut incompreensible desapareix o se substitueix per un topònim inventat. Es distingeixen, doncs, tres tipus d'errors: l'alteració, la desaparició i la invenció.

S'observen així diversos errors en la transcripció de topònims útils a la delimitació de la propietat de

Monteia. El Registre de la Propietat d'Olot enregistra les escriptures d'ençà de la seva creació l'any 1860. La comparació de la definició del terme de la propietat de Monteia, des de la primera escriptura inscrita el 4 d'octubre de 1852 fins a la darrera feta el 29 de juny de 2019, després de l'enregistrament de nou escriptures, permet d'observar les evolucions següents:

Alteració del topònim:

El Boch de Corueyes ha esdevingut Bac de Cornaies

Desaparició de topònims:

La serra Boxos Verbella

La Costa de las Bocas

El Despenadero de Caules

Aparició d'un nou topònim:

Bodegats!

S'afegeix a aquest desgavell el fet que els límits de propietat indicats al cadastre difereixen, a cops, dels límits indicats al Registre de la Propietat.

Darrer escull, succeeix que els topònims indicats al cadastre siguin mal posicionats al mapa ICGC. Ocorre en el cas dels topònims "coll de Bes", "el Solanic" i "cingles de la Suca" a l'entorn immediat de Monteia.

Cal precisar aquí que aquestes modificacions inconsiderades van ser introduïdes, la major part de les vegades, sense idea preconcebuda, sense cap mala intenció, si més no cal esperar-ho. D'aquí ve el caràcter confús i anàrquic de les "castellanitzacions", adés completes fins al contrasentit, adés parcials, adés inexistents. De vegades la grafia (representació escrita del mot sense cap referència a la norma ortogràfica) castellana no té cap relació amb l'ortografia del topònim català. El resultat és, tanmateix, preocupant i condueix a un naufragi semàntic. El topònim és una herència del passat i mereixeria de ser tractat amb respecte.

La qualificació de topònim dels noms de lloc inventariats a la propietat de Monteia és, sens dubte impropia. Es tracta més particularment de microtopònims nominals, el coneixement dels quals es limitava

a la gent del mas o a les persones que gravitaven en el marc de l'activitat del mas: traginers, llenyataires, boletaires, caçadors... El filòleg Joan Coromines considera que aquests noms de lloc pertanyen a una toponímia menor però, tanmateix, molt interessant. El microtopònim s'ha transmès oralment de generació en generació al llarg dels segles. Com que no va ser cartografiat, especialment quan es creà el cadastre, o com que no va ser utilitzat com a referència de límit de propietat, no es deformà, no patí una alteració lligada a una traducció o a una transcripció fonètica. Així doncs, és un producte lingüístic autèntic.

A la inversa, el fet que no sigui escrit, sobretot a les escriptures antigues, pot constituir eventualment un límit respecte a una cerca de l'evolució semàntica del mot. La majoria de noms de lloc s'expliquen a partir d'una llengua coneguda: el llatí, el català o el català antic, però alguns s'originen en llengües preromanes desaparegudes com les llengües iberobascoides. Fins al segle XVI, les actes es redactaven en llatí, com ara és el cas de la carta de l'any 872 que confirma les possessions de Sant Aniol. Aquest document esmenta topònims a fi de delimitar el territori pertanyent al monestir. Aquests topònims són escrits en llatí, per la qual cosa es planteja aleshores una qüestió: es tracta d'una llatinització duta a terme pel redactor d'un topònim provinent d'una llengua preromana o bé el topònim té un origen llatí i després s'ha catalanitzat?

El fet de donar un nom a un lloc representa una manifestació col·lectiva en un context social donat. L'existència d'un topònim constitueix l'empremta d'un col·lectiu de persones que van viure en un indret i que van sentir la necessitat de donar un nom a un lloc. En el marc de l'activitat del mas, el topònim permetia situar el lloc on s'havia d'exercir una activitat, un conreu, una pastura; tenia, doncs, una funció de localització, d'ajut a l'organització de les tasques del mas.

Nombrosos topònims són mots compostos precedits d'un terme genèric: pla, clapissa, cingles, collet, puig, turó, plaça, tossal, font, camp, hort, devesa, cortal, clot, era, feixa, bauma... El primer mot del topònim aleshores atorga un sentit topogràfic, una descripció del lloc designat; la comprovació amb la situació del topònim al mapa completa la informació.

En tractar-se d'un mot compost, ambdues parts són indissociables, la dificultat rau a copsar l'origen del mot que acompanya el mot genèric.

La primera etapa va consistir a inventariar, recollir i posicionar al mapa els topònims coneguts actualment. La col·laboració d'en Josep Farrés i Picart, anomenat Josep de Monteia, darrer agricultor del mas,

amb una vivència de setanta anys “primer com a fill dels masovers i després com a marit de la pubilla de la casa” va ser decisiva. En Josep va col·laborar no tan sols per tal de fer saber tots els topònims del mas que coneixia, sinó també a fi d’efectuar localitzacions al terreny i de precisar així la posició geogràfica de cadascun d’ells.

La majoria dels microtopònims recollits no són indicats pels cartògrafs i no figuren al mapa de l’ICGC del cadastre, ni a l’Atlas topogràfic de Catalunya 1/50000, obres editades per l’Institut Cartogràfic de Catalunya.

La segona etapa, molt més complexa i inacabada va ser d’assajar de trobar l’origen i la significació del topònim. La majoria de les explicacions s’han inspirat en les obres de Joan Coromines (*Estudis de Toponímia Catalana*) i d’Enric Moreu-Rey (*Els nostres noms de lloc*). El mètode d’ambdós autors consisteix a procedir a una classificació del topònims en tres categories:

La primera categoria inventaria els topònims que tenen una significació clara i comprensible. Es reserva una subclasse als antropònims, és a dir, als topònims que comprenen un nom de persona. Estadísticament, s’ha constatat que l’origen del nom dels masos es deriva de forma majoritària del nom de persones.

La segona categoria inventaria els topònims derivats de llengües mortes i que tenen un sentit en aquestes llengües. La recerca etimològica del topònim, sovint en relació amb l’origen històric, és idònia per aclarir-ne el significat.

La darrera categoria inventaria els topònims per als quals no s’ha trobat cap significació: són en l’estat de desconeixement dels enigmes, com és el cas de les denominacions dels rius Llierca, Borró i Muga dels quals s’ignora l’origen. És ibèric, bascoide, indoeuropeu?

Pel que fa al mas Monteia, la diversitat dels topònims fa inoperant qualsevol temptativa de classificació. Els topònims han estat numerats, aquesta numeració remet a la seva posició al mapa de la propietat del mas. Han estat localitzats, la majoria de les vegades la descoberta topogràfica de l’indret confirma la significació del topònim. Un comentari explicatiu és reservat a cada topònim segons el coneixement adquirit, el comentari no inclourà la informació de la situació geogràfica del topònim, que ja és posicionat al mapa de la propietat de Monteia. Els topònims s’analitzen primerament de manera separada. Un subconjunt

de topònims emergeix i suscita un enfocament particular. Tanmateix, dos mots mereixen una explicació prèvia: el mot Monteia i el mot Garrotxa.

Monteia: antropònim llatí que designa el mas. S'han considerat diverses hipòtesis com a derivat de Montilius, Montinius, Montinianus derivat d'Ontanius, una primera referència del nom se cita en una acta de l'any 871. Com en el cas dels antropònims d'origen germànic, els topònims d'origen llatí són portats per persones contemporànies del període carolingi. El mot Monteia també apareix com a Montellà, nom d'un poble de la Cerdanya, "Montellà del Cadí" i també és el patronímic d'una família de Santa Llocaia "de Montellà", la dinastia de la qual es remunta al segle XIII. L'historiador Enric Xargay, que ha estudiat l'origen dels antropònims a la Cerdanya, fa referència a dos preceptes que fan referència a Monteliano; es tracta d'un precepte de Lluís el Pietós de 13 de març de 835, que confirma les possessions del monestir de Sant Salvador de Vedella, entre les quals unes terres situades a Monteliano, a Cerdanya-Urgell. Un segon precepte de Carles II, de 25 de gener de 843, que atorga al comte Sunifred d'Urgell vil.las, entre les quals la de Monteliano.

L'antropònim a l'origen del nom Monteia sembla ben establert a Cerdanya-Urgell a l'alta edat mitjana; el fet de trobar-lo a la Garrotxa podria resultar de la immigració de persones originàries de Cerdanya-Urgell.

Garrotxa: "terme que ja porta el contingut semàntic de "terrenys difícils o trencats". El diccionari etimològic basc assenyalava que el mot Garrotxa designa una llança amb una punta de ferro.

1.2.9.2 La significació dels topònims considerats aïllats

1- Castell Agut

La significació es refereix a l'existència d'un castell construït al cim d'un "greny", que domina un colze del Borró, d'una alçària de 80 m. La configuració topogràfica recorda sorprenentment la configuració del castell Sespasa a la vall del Llierca. El reconeixement del cim ha permès constatar que no existeix cap vestigi de construcció. El topònim seria, doncs, un fals amic.

La formació del topònim és contemporània de la formació del topònim Mont Agut, que donà el nom al poble de Montagut.

2- La Beurada – Roure de la Beurada

Designació d'un confluència de "xòrrecs" on es troben forats d'aigua, veritables abeuradors naturals per a la fauna salvatge. El topònim és comú, també designa una font propera a l'Orri, "Borada", i un punt d'aigua a Argelaguer. El topònim deriva de "beure". Al costat de l'indret hi ha un vell roure supervivent del bosc primari.

3- Pla de Núria

L'antropònim designa un pla, l'origen del nom de Núria és desconegut.

4- Collet del Bac de Canes

En un llibret editat pel Centre Excursionista d'Olot relatiu a la XXXVIII Embardissada (19 d'abril de 2015) s'esmenta un article consagrat a l'estudi d'aquest topònim: s'hi precisa que el mot llatí "canna" ha evolucionat en català de dues maneres paral·leles. Ha contribuït a formar sobretot mots amb -ny-, com per exemple el mot canya, però també ha format mots amb una pronúncia afeblida i representada amb una sola -n-, com per exemple l'antiga mesura: cana o els col·lectius vegetals canet i canadell. A la Garrotxa, bac de canes significaria un bac adient a les plantacions de canyes.

L'origen del topònim cal relacionar-lo, aleshores, a l'evolució d'un mot d'origen llatí.

5- Cingles del bosc de Canes

Designació topogràfica d'un relleu.

6- Collet de Santa Maria

Una altra designació del collet del bac de Canes.

7- Bac de Cornaies i Clot de Cornaies i Artigues de Cornaies

A l'acta de 1852, l'ortografia del topònim és "Corueyes". Etimològicament, el mot s'apropa de "corn", sinònim de "banya". La forma cònica del relleu recordaria la banya del bou? Aquesta darrera hipòtesi és plausible atès que el massís del bac de Cornaies s'ajusta a la forma d'una U, que recorda les banyes d'un boví. El nom Cornaies s'acosta al nom "Cornualla", que designa una regió francesa al sud de Bretanya i també anglesa, el comtat de Cornualla. Finalment, segons la versió de l'acta de 1852, "bosc de corueyes" podria relacionar-se amb el mot "corner", que indica un arbust present a la zona. El mot "artigues" designa feixes que, a l'inici, van gaudir d'un permís d'"artigar". Una menció d'aquesta disposició es troba citada

en una acta referida per Joaquim Matas... el senyor de Sales va concedir el dret d'artigar a un denominat Caules el 1400. La facultat d'artigar permetia al pagès desboscar una parcel·la per convertir-la en camp.

8- Bauma Roca Roja

Designació topogràfica d'un cingle amb la presència d'una cova que recorda el color de la "Roca".

9- Pla de Guixer

Designació topogràfica que podria recordar l'existència d'una pedrera de guix en aquest indret.

10- Olivet de Caules

L'antropònim designa un oliverar, el nom del qual al·ludeix a l'ocupant del mas citat a l'acta de 1400, referida per Joaquim Matas.

11- Jaça Rodona

Mot compost, designació d'una descripció topogràfica de l'indret "Jaça rodona", que significa: "lloc on jeu i dorm el bestiar i on l'herba s'assecava aviat".

12- Bauma dels Ermitans

El topònim designa una "bauma" que hauria servit d'habitatge a ermitans. La visita del lloc deixa perplex, hi ha una pedra sobrealçada en forma de taula d'un pes i d'una dimensió conseqüents. Originàriament es tractava d'un bloc que es va separar de la paret que dominava l'indret. Per a l'obra van caldre l'ús de palanques i la intervenció de diverses persones. L'objectiu que cercaven aquestes i la funció de l'obra és un enigma. Sota la balma, un vestigi de paret ha resistit al transcurs del temps, cosa que fa suposar que, efectivament, hi hagué un habitatge.

Roca Roja

Bauma dels Ermitans

Taula de la Bauma dels Ermitans

Bauma del Roc

13- Bauma del Roc

Descripció topogràfica d'una cavitat.

14- Clot de Coll s'Erola

El coll designa una depressió entre dos volums de muntanya, propici al pas d'un camí. El nom s'Erola evoca el nom Serola, propietari dels boscos contigus als de Monteia. Segons Enric Moreu-Rey, però, s'Erola té el sentit primitiu d'"era petita, ha estat usat a muntanya per a designar un planell sobre un relleu".

15- Collet del Coll s'Erola

Vegeu per al collet el comentari precedent.

16- El Bosc Rodó

Designació d'un bosc amb una configuració arrodonida.

17- Coll Sabassa

El topònim recorda el català antic. Designació del coll que desemboca al bassal Sa Bassa.

18- Coll de Jou

L'etimologia del mot "Jou" provoca un desacord entre filòlegs. Evocaria la corba del jou usat per a junyir els bous; tanmateix, el mot "jou" s'empra als documents del segle x com un nom comú equivalent a coll. Això significaria coll de Coll, aquest darrer fenomen és la conseqüència del caràcter incompreensible del segon topònim, més antic. Demostra l'existència de dues col·lectivitats que s'han succeït al mateix territori, la segona conserva el primer topònim sense comprendre'l i li afegeix després una denominació equivalent o molt propera del nom que ja existia. Es tracta d'una "duplicació tautològica", com per exemple la "vall d'Aran", que significa vall de Vall.

19- Puig de la Calma

Puig significa cim, la calma és un nom d'origen preromà que significa "pastura". Els historiadors Grabulosa i Salas emeten la hipòtesi segons la qual el Puig de la Calma seria el Mont Allone esmentat a l'acta de consagració de 947 de l'església de Sant Julià de Ribelles.

20- Pla dels Estanys

Designació d'un indret amb presència de zones humides.

21- La bassa de la Calma

Designació d'un bassal a prop de la Calma.

22- Coll Sarriu

El segon mot del topònim és enigmàtic, es tracta d'un antropònim d'origen germànic derivat de Sarric? El topònim d'origen germànic no pertany a l'època visigòtica sinó que s'inscriu en el període de la dominació franca durant el qual nasqué la llengua catalana. A l'Alta Garrotxa, els topònims d'origen germànic són nombrosos: Gitarriu, Llongarriu, Hortmoier, Sunyer...

23- El Solanic, 24- Serra del Solanic, 25- La devesa de Solanic,

26- Feixes de Solanic, 27- Hort del Solanic

El topònim Solanic és enigmàtic. Pot ser la designació de les ruïnes d'un dels masos esmentats pel notari de Besalú, Solà de munt o Solà de vall. La devesa és l'equivalent de "pastures".

28- Feixes de Saplana

Topònim que recorda el català antic. La feixa és un camp disposat al vessant de la muntanya.

29- Bac de la font del Rat – Lleixes de la font del Rat – Campot

Les lleixes: successió de feixes petites esglaonades, la referència al rat, mamífer rosegador, és enigmàtica.

Campot: camp petit.

30- La Solana

Designació de la part assolellada de la muntanya orientada al sud.

31- L'era d'en Serra

Antropònim: tros de terra plana sobre un relleu associat a un nom de persona.

32- La fontica de Sant Miquel

Designa una font petita. En el passat, la font que aprovisionava Orinella.

33- Baixans de la Calma

Situació relativament baixa de l'indret.

34- El Tossal

Comparació amb la part més alta del cos d'un animal, remet a la part més elevada del relleu.

Paret de la torre castell del Solanic

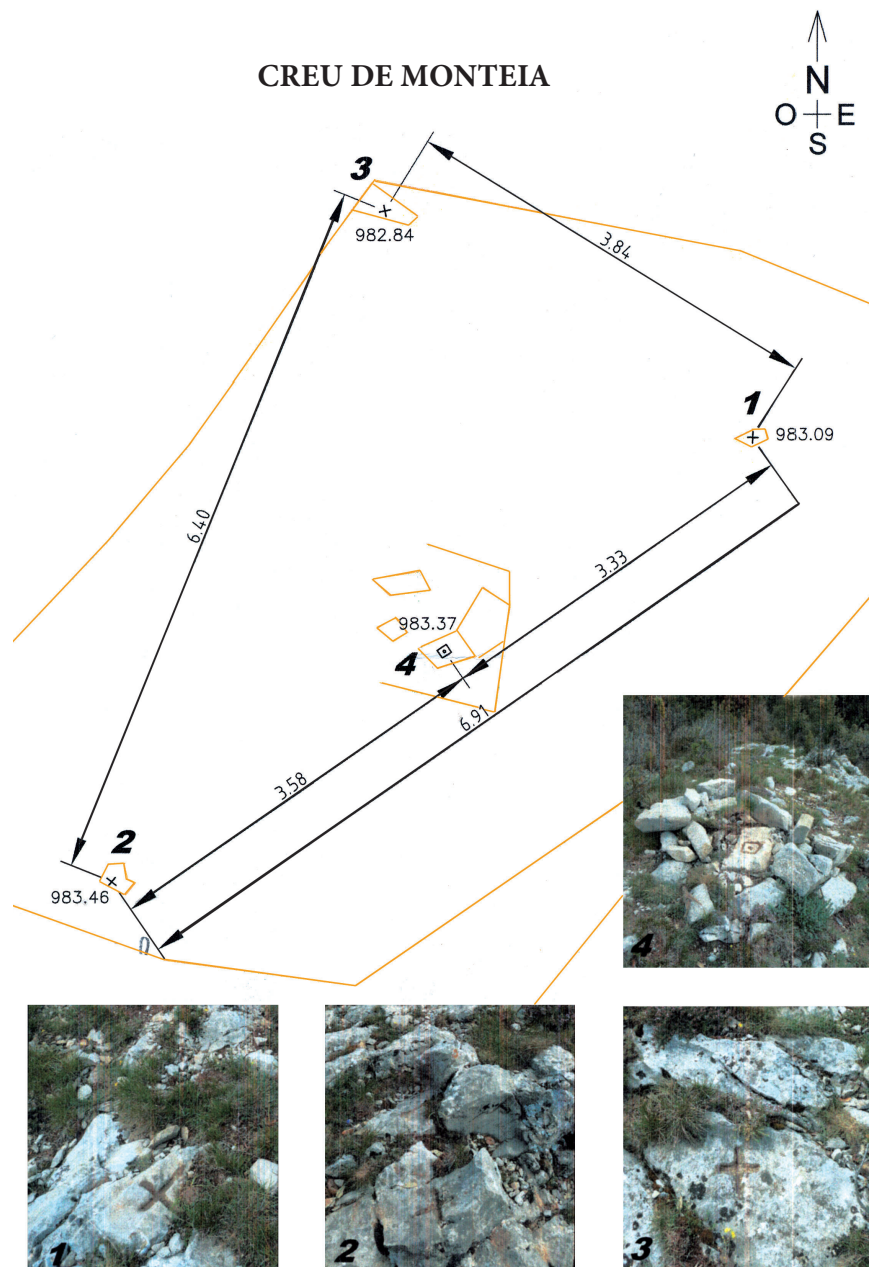
35- Fonts de la Solana, 36- Turó de la Solana, 37- Cingle petit de la Solana

Relleus situats a la Solana, vessant assolellat de la muntanya.

38- Feixes de la Creu, 39- La creu de Monteia

La creu de Monteia es troba situada, segons Josep de Monteia, a continuació del coll Sarriu. Ell explica que el seu oncle en sabia la posició, però l'ha buscada sense trobar-la. Gràcies a la informació d'en Josep Vilar, ja citat, el qual l'havia obtinguda d'en Jordi Juanola, s'ha aconseguit trobar una altra creu situada al cim d'un mirador panoràmic de la vall del Fluvià. A principis d'abril de 2021, en Ramon Bardrinas del Centre Excursionista d'Olot, ajudat per la seva muller Maria, a part de la creu inicial va trobar-ne dues més. Les tres creus formen un triangle de 6,5m x 6,5m x 3,5m. Al mig del triangle hi ha un quadrat picat sobre una pedra amb un punt al centre.

Aquesta configuració de tres creus sembla ser un costum antic que es

repeteix a molts indrets de Catalunya. A Andorra n'existeix un altre exemplar, que porta el nom de pedra beneïdora.

40- Camp Sa Plana, 41- Feixa Ampla, 42- Feixes del Sorral, 43- Feixa de la Tomba

La multiplicació dels topònims en una mateixa agrupació de terres demostra la necessitat per a la gent del mas d'individualitzar cada parcel·la per a les necessitats dels conreus. Sa Plana: remet al català antic. Feixa de la Tomba: designa una feixa propera a una cavitat profunda.

44- Pla de la Bassa

Planell ocupat al centre per una bassa (bassa d'aigua) no gaire lluny d'Orinella.

45- Turó d'Orinella, -Camp d'Orinella de Dalt, -Camp d'Orinella de Baix

Turó fa referència a una elevació petita. Camps veïns d'Orinella.

46- Runes d'Orinella

Runes del mas antic en un tancat encara visible.

47- Clot dels xais

Designa una fondalada reservada a la pastura dels xais.

48- Olivet

Designa un oliverar destruït per les gelades de l'any 1956, en queden alguns rebrots.

49- Bassa del Colom

Un exemple de topònim referit al colom, que es retroba en nombrosos topònims, justificat per la importància que tenia la reproducció del colom a l'edat mitjana.

50- Monteia, 51- Turó del Bac de Monteia o Turó del Coll Seroig, 52- Baixants del Quintà de Monteia, 53- Quintà de Monteia, 54- Cingles de Monteia i Solei de Monteia

Turó: petita elevació.

Quintà: a l'origen tenia un sentit precís, un terreny de conreu situat al costat de la masia.

55- Places del Nin

Terreny on s'instal·laren places carboneres, associat a un nom o a un sobrenom de persona.

56- Era d'en Marcé

Antropònim: tros de terra sobre un relleu associat a un nom de persona.

57- Camp de les Palestres

El topònim ja ha estat comentat, vegeu la capella de Sant Miquel.

58- Tossal del Bou

Designa una part de terreny que agafa la forma de la part més alta del bou; és el punt més alt del turó d'Orinella.

59- Pla Bonic

Pla característic per la seva bellesa.

60- Pla dels Escuts

Topònim enigmàtic (límitrof amb la propietat Sarola al peu de la Calma). La localització i la visita de l'indret no han aportat cap resposta a l'enigma.

61- Bodegats

Topònim indicat en la definició del terme de la propietat, punt de pas sobre el xòrrec de la Mariana, entre la propietat dels Trulls i la propietat de Monteia. Es tracta d'una grafia errònia: contracció de bosc de... El tercer mot és enigmàtic.

1.2.9.3 La significació dels topònims considerats en conjunt

L'anàlisi dels topònims considerats en conjunt té, probablement, una significació. La repetició de l'ús de mots compostos, el fet que una majoria de topònims designi característiques topogràfiques, el fet que el nom de persones utilitzat en el topònim sigui finalment actual, com ara Núria, Serra, Marcé, Santa Maria, són elements que tradueixen una certa unitat. La construcció d'aquests topònims obeeix a una manera de fer semblant i permet suposar que els llocs designats van ser batejats al mateix temps.

La necessitat de designar un lloc va aparèixer al mas Monteia a mesura que aquest lloc representava un

interès econòmic i que l'indret concernit responia a una nova necessitat, ja fos durant un període d'expansió del mas, ja fos en ocasió de la promoció d'una nova activitat. Es pot establir aleshores una correlació entre la intervenció d'un esdeveniment conegut, és a dir, l'engrandiment del mas, la data del qual se situa durant el segle XVIII, o bé l'inici d'una nova activitat relacionada amb l'indret concernit. Segons aquesta anàlisi, es pot conjecturar que el naixement de la majoria de topònims se situaria aleshores durant aquesta darrera època.

L'estudi dels topònims del mas i, més particularment, el coneixement del seu origen planteja una qüestió de tipus etnogràfic. S'ha observat l'origen preromà d'alguns (la Calma, Coll de Jou); l'origen medieval d'altres (Monteia, Castell Agut, Sabassa, Sapllana...); finalment, d'altres d'època més recent com molts antropònims (Era d'en Marcé, Era d'en Serra...) Aquesta anàlisi podria conduir a pensar que l'ocupació de l'Alta Garrotxa és el resultat d'onades successives de poblacions estrangeres les unes a les altres. Cal rebutjar *a priori* aquesta darrera hipòtesi i privilegiar una segona hipòtesi segons la qual l'ocupació seria el fet d'una ètnia "natural", que hauria absorbit, integrat, assimilat les onades d'immigració, fins i tot s'hi hauria fusionat a fi de constituir un rerefons comú de població en evolució constant.

Un raonament a partir del sentit contrari permet constatar que l'absència de topònims d'origen àrab demostra que l'empremta deixada a la Garrotxa pels àrabs és inexistent: «fou nul·la la petjada que deixà en aquesta porció de país el domini sarraí» dirà Ramon d'Abadal. Tanmateix, l'absència d'herència àrab coneix algunes excepcions que es troben en el vocabulari utilitzat a la senyoria de Sales. Així, l'any 1733, els senyors de Bellpuig nomenaven en Francesc Santaló, paraire, com a "mostassaf" de Tortellà. El terme mostassaf és realment d'origen àrab i designa l'oficial encarregat de controlar els pesos i la qualitat sanitària dels comestibles del mercat de Tortellà. La funció es va heretar, sens dubte, de l'administració àrab d'Al-Àndalus.

Així mateix, la balança portàtil que es feia servir en aquest mercat i que s'anomenava "romana" és d'origen àrab. (Romana: balança de braços desiguals, en què el cos que es pesa es col·loca a l'extrem del braç menor i s'equilibra amb un pes, "piló", que es fa córrer al llarg del braç major)... I el nom de la salsa romesco ve també de l'àrab.

Els topònims inventariats a la propietat de Monteia són una mostra estadística significativa que revela una densitat molt important de noms de l'ordre de 2,5 per hectàrea. La projecció d'aquesta densitat a

l'àrea de l'Alta Garrotxa fa suposar l'existència d'una important reserva de topònims. Malauradament, la coneixença de nombrosos topònims s'està perdent, desapareguda amb la darrera generació dels habitants dels masos. Els excursionistes i els caçadors són els darrers dipositaris d'aquest patrimoni immaterial; en efecte, els caçadors fan servir naturalment aquests topònims per a designar llurs "parades".

2. L'ECONOMIA DEL MAS

La implantació del mas Monteia en un espai de muntanya mitjana amb un relleu molt abrupte és el primer factor que cal considerar per a comprendre'n l'economia. L'espai ocupat pel mas es troba aïllat i clos. Caldrà, doncs, interessar-se pel terme de la propietat del mas, pels accessos pels camins de ferradura i per infraestructures enginyoses.

Els colons que van decidir aquesta implantació cercaven un refugi i el primer enfocament consistí a orientar-se cap a l'autarquia. El marc forestal va condicionar llur existència. El colon acumulava les activitats de paranyer, de criador, de cultivador fins que el mas va esdevenir una explotació agrícola productiva. L'activitat forestal, com la producció de carbó vegetal, és tardana. Fins als anys 1970, el mas desenvolupà una activitat agrícola tradicional. Aquesta darrera activitat serà descrita gràcies a la col·laboració benvolent d'en Josep Farrés i Picart, darrer agricultor del mas. El mas posseeix un forn de calç, senyal d'una autonomia reforçada. Finalment, la desaparició de l'activitat tradicional empeny cap a una reconversió basada en el turisme rural.

2.1 El terme de la propietat del mas

La implantació del mas es deu a la presència de dues fonts que l'aprovisionen d'aigua. Es troba al pas del camí ancestral que unia Besalú amb Bassegoda i més enllà, via el "forat del Treu" pel coll de Faja. La propietat té una superfície de 260 hectàrees i s'aprecia un desnivell de 657 m, des del torrent "Borró", el punt més baix (350 m) fins al cim de la Calma, el punt més alt (1.007 m). El mas se situa a la cota 700 m d'altitud. La pluviometria anual és de l'ordre de 800 a 1.000 mm per m².

El Registre de la Propietat d'Olot dona la definició següent dels límits de terme del mas: «Linda en junto: al Este, con el río Borró; al Sur, con el xorret que discurre en tiempo de lluvia y de dicha reguera siguiendo una vedruna de rocas en dirección a la balsa 'Dels Coloms' y en parte con tierras del Manso Ballurs, con otras del Manso Subirós siguiendo las mismas reglas que viene de dicha balsa 'Dels Coloms', con tierras del sucesor de Miguel Sarola, siguiendo la línea recta del Collet de l'Aulinella y también con una vedruna en que hay margen y risco; por el Oeste, con tierras del sucesor de dicho Miguel Sarola, en parte, con los emprius de Tortellá y de Argelés de Entreperes, siguiendo el aguavertiente hasta llegar a la cima del Puig de la Cauma y a continuación por una colina llamada Coll de Jou, mediante mojones y siguiendo una vedruna de rocal, hasta Collbassa, y luego sigue un camino misater que viene del Manso Orri; y por el Norte, con un xorrec que discurre en tiempo de lluvia y parte con tierras del señor Trulls y atravesando el punto Bodegats, siguiendo el aguavertiente en dirección al Collet del Bac de Canas y en línea recta al Campo o Pla de Nuria, en dirección al río Borró, también con tierras del Manso Bosc y termina en tierras del Manso Ballurs».

La descripció dels límits de propietat redactada en castellà correspon a la traducció d'una redacció més antiga escrita en català. El fet que els límits de la propietat siguin adossats al relleu no està mancat de motiu; tradueix la preocupació de l'autoritat que va procedir a la delimitació de la propietat de basar-se en el relleu a fi de definir-ne els contorns.

La implantació del mas Monteia és gairebé a la mateixa distància a vista d'ocell dels masos veïns: l'Orri, Can Trulls, Can Bosc, Can Subirós, Sant Grau. Cal veure-hi en fenomen fortuït, o bé la voluntat de l'home a través d'una delimitació d'una parcel·lació dibuixada a l'època de la colonització? Cal remarcar que, des del mas Monteia, es poden veure els masos de can Bosc i dels Trulls. Així doncs, es podien intercanviar senyals visuals entre aquests tres masos que permetessin, doncs, organitzar una certa solidaritat entre ells.

Finalment, un veritable camí de ronda recorre la propietat seguint-ne els límits. Aquest camí permet especialment accedir a les fites següents:

Fita situada al camí de can Bosc / limita amb els Trulls

Fita situada al Pla de Núria / limita amb can Bosc / Trulls

Fita situada al coll de Jou / limita amb Sant Grau

Fita situada al camí de Sant Jordi / limita amb els comuns de Tortellà

Fita situada al camí del pla dels Banyadors: limita amb l'Orri i Sant Grau

Fita situada al sud de la propietat, limita doblement amb Mas Subirós i Can Saluda

Fita situada abans de la bassa del Colom limita amb Olive i can Saluda

Fita situada abans de la precedent limita amb can Sarola (Joffre)

Fita situada entre l'olivet i els termes de Sales (separativa de can Subirós i can Saluda)

El límit sud de la propietat entre la carretera i el Borró és constituït per un xòrrec fàcil d'identificar.

Per a la recerca de les fites, hem rebut l'ajuda de Josep de Monteia. La fita del Pla de Núria del costat dret del Borró que limita la propietat de Monteia amb la propietat del Trulls va ser de mal trobar. Finalment es va poder situar a través de Joan Carreres i d'en Josep Vilar que la van localitzar fa uns quatre anys gràcies a les indicacions precises del mateix Josep de Monteia.

Actualment, la delimitació de les propietats ha perdut importància, no era pas el cas quan calia delimitar amb precisió la tala dels arbres o els espais reservats a la pastura. Els conflictes existien i, de vegades, calien arbitratges.

Així la delimitació del límit de propietat del mas Monteia amb el mas Trulls al sud del coll de Bac de Canes no segueix lògicament el relleu; en efecte, en aquest indret el límit no arriba al llit del riu Borró. Una delimitació artificial respecte al relleu es va traçar en línia

Fita pla de Núria

recta des del coll del bac de Canes fins al pla de Núria. És probable que aquesta alineació fos el resultat d'un bescanvi o d'un arbitratge a conseqüència d'un litigi entre els propietaris dels Trulls i de Monteia. O fins i tot podria ser el pagament d'un deute de joc.

2.2 L'accés al mas pels camins de ferradura

El camí de ferradura és una via de comunicació venerable. La primera menció d'un camí de ferradura a l'Alta Garrotxa es troba a la carta de Carles el Calb dictada l'any 872 a favor dels monjos de Sant Aniol. Aquesta carta confirmava les possessions del monestir i en definia els límits de la manera següent:

“Les valls de riu de Sadernes i d'Aguja, amb masos i viles, fins al Forat del Treu. Des del Bassegoda, bo i seguint la serralada, fins a Salarça; i, des d'allí, a l'església de Sant Julià de Ribelles. A més, Montsella amb l'església de Talaixà i la serra de Martanyà...”

Els límits indicats en aquest document es fonamenten en un registre que correspon molt exactament al camí que condueix encara avui dia a Sant Llorenç de Cerdans des del Forat del Treu després del coll de Faja.

El document cita com a punts de referència principals topònims com: Bassegoda, Salarça, etc. Aquesta menció demostra des de l'any 837 tant l'existència d'un camí encara practicable avui dia, com l'existència de topònims que encara s'usen. Aquest exemple significatiu permet copsar el fenomen de la formació d'un camí quan el mode de locomoció es limitava a caminar, tant pel que fa als homes com als animals.

La designació d'un lloc topogràfic com un puig, un coll, suposa primerament una visualització. L'accés a la visualització és condicionat per un accés a peu, que es transforma en camí quan l'accés a peu esdevé un lloc de trànsit. Aquest fenomen condueix al naixement del camí (espai de terreny a recórrer per a anar d'un indret a un altre), el camí és encara més perenne quan el recorregut fa servir passos imprescindibles, com ara el Forat del Treu a la serra de Freixenet o les Canals que permeten accedir a Sant Aniol des de Sant Llorenç de Cerdans.

Els camins de l'Alta Garrotxa existeixen d'ençà que hi va haver una presència humana. El camí de ferradura fou la via de circulació habitual de l'Alta Garrotxa des del neolític fins a mitjans del segle xx. De fet, es tracta de camins fòssils.

La carretera que condueix al mas Monteia es va obrir a partir de l'any 1947 per les necessitats de l'exploració forestal. Arribà a l'Orri l'any 1949.

Certament, la vall del Borró va ser menys freqüentada que la vall del Llierca. Dos ponts medievals travessen el Llierca, el pont de Serrat del Pont i el pont de Valentí, en canvi no existeix cap obra d'aquesta importància sobre el Borró, tret del "pontarró de Balaga", construït pels francesos durant les seves ocupacions, i que feia practicable travessar el xòrrec que neix a la solana de Monteia, al "camí de Ballurs" situat no gaire lluny de can Subirós.

Dos camins principals travessaven l'Alta Garrotxa. El camí ral de Lliurona, que conduïa de Tortellà a Albanyà i passava per Can Bosc, Els Trulls, Lliurona... I el camí de Sant Grau, que sortia de Tortellà, i que permetia, via el forat del Treu i després Bassegoda, enllaçar Sant Llorenç de Cerdans o Costoja.

El mas Monteia es trobava separat d'aquestes dues vies principals, però no pas mancat d'accessos. El mas Monteia era a l'encreuament de diversos camins secundaris (camins de ferradura) que el connectaven amb els pobles veïns i l'incorporaven als dos eixos principals.

Les indicacions següents no constitueixen una guia per a l'excursionista. Es tracta d'una descripció molt sumària destinada a recordar els itineraris dels camins que condueixen a Monteia. De manera general, els camins de l'Alta Garrotxa es troben en molt mal estat, per manca d'utilitat. Cal, doncs, avisar l'excursionista inexpert del risc que corre si es fica per aquests camins. S'aconsella agafar aquests camins amb un acompanyant experimentat ja que el risc de perdre's és gran. En efecte, els camins no estan marcats sistemàticament, estan creuats per camins disposats pels caçadors que condueixen a "parades" que són atzucacs; a més, el "bosc" està dividit per emplaçaments d'antigues places carboneres, cadascun disposa de vestigis de camins de "desemboscar" útils per al transport del carbó de la pila fins a un dipòsit al costat de la carretera i que es confonen amb l'itinerari de senderisme. Finalment, la presència de cavitats no asenyalades representa un perill suplementari. El cas recent d'un boletaire que va sortir amb el fill, caigut en un forat, i que no va ser trobat fins després de nombroses recerques, demostra la realitat dels perills encorreguts. La boira complica la situació! Durant la segona meitat del segle xx, es va haver de deplorar la desaparició de dues persones grans que es perderen al bosc i no es van tornar a trobar mai més.

El començament del segle xx va conèixer un entusiasme per l'excursionisme i es van publicar guies d'itine-

raris. Cèsar August Torras publica l'any 1918 la *Guia Itinerari de la Garrotxa*, en la qual descriu 108 itineraris. Aquest document de memòria, veritable arxiu, té el mèrit de fer un inventari descriptiu dels camins quan encara coneixien un trànsit mular important i que es trobaven en un bon estat de manteniment. Cèsar August Torras no va agafar cap itinerari que creués el mas Monteia, s'accontentà de recórrer els camins principals ja esmentats. Se cita el domini del mas, o s'hi acosta mitjançant tres excursions que condueixen d'una part de Tortellà a Albanyà per Lliurona i Bassegoda (camí ral, itinerari 50); d'altra part, de Tortellà al Puig de Bassegoda per Sant Grau (itinerari 55); finalment, de Tortellà a Sant Llorenç de Cerdans pel Treu i el coll de Bassegoda (itinerari 72). Des d'aquests itineraris, Torras va poder admirar l'indret de Monteia; fa comentaris respecte a l'indret que il·lustren amb una mica d'exageració la bellesa del lloc i edulcoren la vida rude de la gent del mas.

2.2.1 Camí dels Comuns cap a Tortellà

El camí dels Comuns pel collet de Sant Jordi era el principal accés al mas. Era el que permetia d'atènyer Tortellà més de pressa. Des del mas, cal agafar el camí que condueix a la capella de Sant Miquel, després s'accedeix al camí de l'oratori de Sant Jordi, i posteriorment es baixa a través dels comuns per tal d'arribar a Tortellà per la pedrera. Des de Sant Jordi, un corriol permet pujar a la Calma.

2.2.2 Camí de Ballurs cap a Sales i Argelaguer

Pel camí de l'Orri, després del xòrrec de la font del Rat, cal passar l'hort de Solanic. A 100 m hi ha, a la dreta, la cruïlla del camí, la baixada és abrupta i difícil, el desnivell és gran, el camí està molt alterat per l'aigua d'escolament, travessa diversos llocs de carboneres i creua diversos indrets designats per microtopònims: la Jaça Rodona, el pla de Guixer, la Beurada... Després, el camí "planeja" i arriba al mas can Subirós. Deixa a l'esquerra, a la banda del Borró, les ruïnes del mas Ballurs de la font. Creua el pont de Balagar. El camí pot conduir fins a Argelaguer.

2.2.3 Camí ral cap a Lliurona passant per Can Bosc

Pel camí de l'Orri, la cruïlla del camí se situa a l'Era d'en Marcé a la dreta, baixa molt pendent fins al Borró, arriba al coll del bac de Canes i deixa a la dreta la clapissa del bac de Canes. Aquest darrer coll és un

mirador des del qual hom pot contemplar: el cingle de la clau, la casa de can Bosc, la collada d'Espinau, el cim del Malveí i dels Castellets. A partir del llit del Borró, a l'altre costat del riu, comença el camí que mena a can Bosc. Des de can Bosc, es pot continuar vers Lliurona passant per can Trulls o prosseguir cap a Espinau via la Mare de Déu del Mont.

Descripció de l'indret per Torras des de can Bosc:

“La casa de can Bosc domina la clotada. Desde aquest collet se frueix d'un esplèndid punt de vista sobre'l seguit formidable de cingleres y balsos de penya que enclou el sòt de Borró. Els respatllers de la serra d'Entreperes y de Sant Miquel de Monteia y els espadats de bosc de canes formen un gegantesc estímball en l'aspre pas del riu. Bell qualificatiu; bosc de Canes o sia bosc de penyas o roques, no pot estar mellor aplicat a la configuració y topografia de lloc desolat, gaire be inaccessible.

Si la vall de Borró tingués aigua en aquests esplèndids i imposants varals, seria d'una magnificència completa y rivaliseria en galanura ab la vall de Sant Aniol. Els alterosos sallents de penya per a on se llença la torrentera sols llueixen quan amb les fortes plujes, la riviera sobreix pel dessobre y no amaga ses aigües a dins del rocam”.

2.2.4 Camí de Sant Grau cap a Tortellà i Sadernes

Des del mas, immediatament després del xòrrec de la font del Rat, s'agafa el camí a l'esquerra, puja fins al coll de Jou, cal continuar pel camí que tomba cap a Sant Grau. El camí desemboca darrere de l'església. A partir de Sant Grau, una carretera apta per a 4x4 permet atènyer Sadernes. Des de Sant Grau, una cruïlla permet arribar al camí dels Valencians que condueix a Tortellà. A l'alçada de la font Espanyola, hi ha un camí que puja cap al coll Sabassa. Aquest darrer camí el feien servir els habitants de Puli i de l'Orri per anar a Tortellà i evitar la volta per Sant Grau (Puli, coll de Faja, pla dels Banyadors, coll Sabassa, font Espanyola, Tortellà).

2.2.5 Camí del coll de Faja cap a Bassegoda i l'Orri

Des del coll de Jou s'ha d'agafar el camí de la dreta que segueix una vedruna fins al coll “Sabassa”. Aquest coll és un encreuament de camins, hi arriba un camí provinent de Sant Grau, continua amb un camí que després es bifurca: d'una banda, condueix a l'Orri i, de l'altra banda, ateny el pla dels Banyadors i després

el coll de Faja via el Bassegoda pel “Forat del Treu”. Des del coll Sabassa, un camí baixa a la font Espanyola pel camí dels Valencians.

El coll Sabassa era un encreuament de camins, el nom prové d’una “bassa” situada no gaire lluny del coll. L’ús d’aquesta reserva d’aigua es compartia entre els ramats dels masos de Sant Grau, de l’Orri i de Monteia. Quan es conduïen els ramats a aquest abeurador preparat, el repartiment de “Sa Bassa” permetia que els joves pastors i pastores dels diversos masos es trobessin, una mena de prefiguració bucòlica dels llocs de trobada per Internet. L’excursionista que travessa el coll Sabassa no pot imaginar que “trepitja una terra de galanteig”.

Descripció de Torres respecte al “Forat del Treu” (1.070 m):

“Entall o esquerda oberta en el cor de la cinglera; únic lloc verament accessible d’aquest gegantesc mural·lam espadat, que corre d’E. a O. presentant un immens estimball de considerable extensió.

Sols el Treu petit, bon xic enllà dóna pas també a la cinglera en tot el llarg transcurs de sa tirada y encara sa sortida és molt difícil per a les cavalleries.”

El camí de ferradura era útil quan l’home avançava a la velocitat del seu pas o a la del seu mul. L’aparició del motor va desqualificar el camí i promoure la carretera. Antigament, es mantenia el camí; en l’actualitat, el camí ha perdut l’interès econòmic i corre el risc de desaparèixer. Per tal de salvaguardar-lo, no n’hi haurà prou de traçar-lo en un mapa. Els nous usuaris, el caçador, el boletaire, l’excursionista són els darrers guardians de la seva perennitat.

2.3 Les infraestructures del mas

Un conjunt d’obres organitzades reforçava l’autonomia del mas:

Les carreteres que comuniquen els camps

Les basses preparades com a abeuradors per al ramat

El forn de calç útil per a les obres

2.3.1 La xarxa de “carreteres” que comuniquen les parcel·les conreades al voltant del mas

Des del mas, s'accedia a tots els camps gràcies a una xarxa de vies que podia fer servir un tir de bous amb un carro. Com que no hi havia una via d'accés per als vehicles des dels pobles veïns, els diversos elements del carro es desmuntaven, es transportaven separats a l'om del mul, i el carro es tornava a muntar al mas. Les carreteres es van fer a cop “de pic i pala”.

Per al traçat de les vies de vegades van caldre veritables obres d'art, consolidades pels murs de pedra seca. La via que permet accedir al forn de calç, situat a prop de l'àrea d'en Marcé, recolza en tota la llargada (aproximadament 800 m) sobre un mur de contenció de pedra seca. En molts sectors d'aquesta via, el mur de pedra ateny una alçària de 2 metres i es troba en bon estat.

2.3.2 Les basses preparades com a abeuradors

A l'Alta Garrotxa, l'aigua sempre va ser un bé escàs, per això es va gestionar amb una gran atenció. Generalment, amb l'aigua de les fonts n'hi havia prou, sobretot perquè en temps passats la pluviometria era més abundant que a l'època actual. Per aquest motiu, el mas no és equipat amb una cisterna, contràriament a altres masos, com el mas Puli que disposa d'una cisterna de gran capacitat. Cal afegir que la gent dels masos era més aviat estalviadora quant al consum d'aigua, contràriament a les necessitats actuals observades en els habitants de les ciutats, els quals consumeixen estadísticament una mitjana de 200 litres diaris.

En aquest context, la gent de Monteia s'havia enginyat per preparar quatre “basses”, situades a les quatre parts més allunyades del mas: la bassa del coll Sabassa, la bassa de la Calma, la bassa del pla de la Bassa, no gaire lluny d'Orinella, i la bassa del Colom, al sud-est de la propietat. La implantació

Bassa Orinella

d'aquestes basses a la propietat de Monteia s'havia estudiat per cobrir les necessitats d'aigua dels ramats i evitar-los el desplaçament cap a les fonts veïnes del mas. La bassa era, doncs, una obra feta per la mà de l'home amb funció de reserva d'aigua, no era, com es podria pensar d'origen natural. La bassa disposava d'un dipòsit perifèric, veritable receptacle destinat a rebre l'aigua de pluja. Quan plovia, l'aigua que queia a la perifèria immediata es canalitzava i era conduïda per gravetat cap a la bassa mitjançant una xarxa de regs vorejats per rases. La bassa es netejava amb regularitat i es tenia cura dels drens.

La designació de la bassa del coll Sabassa en català medieval prejutja un dispositiu, certament molt antic, i sens dubte contemporani de l'arribada dels colons.

2.3.3 El forn de calç

El forn de calç se situa a l'era d'en Marcé. Una "carretera", a sota de la carretera actual que condueix a l'Orri, permetia accedir-hi des del mas a uns 800 metres.

Revesteix la forma d'un cilindre construït amb pedres ajuntades amb argila amb les característiques següents: profunditat 2 m, diàmetre 4 m, alçària 8 m; una obertura permetia d'introduir-hi pedres i combustible en capes successives. El procés de producció d'una fornada fins a la cocció de la pedra podia durar d'un a dos mesos sota la vigilància del calciner.

El forn era una eina indispensable a fi de poder disposar de la calç i permetre al mas dur a terme les tasques d'obres i de construcció. La construcció de l'engrandiment es va realitzar amb un morter de calç barrejat amb argila.

El principi de funcionament del forn de calç és conegut des de l'antiguitat. La calor despresa del forn a una temperatura de 800 a 1.000 graus transforma la pedra en calç viva; per tal d'obtenir calç morta de morter, cal posar la calç viva en un dipòsit ple d'aigua a fi d'hidratar-la.

Forn de calç

La tria de la implantació del forn de calç suposava la reunió de diversos factors: un terreny situat a prop del mas, amb un pendent fort, i que tingués abundància de pedra calcària i de llenya. El forn de calç del mas reuneix tots aquests elements, encara es pot veure un dipòsit utilitzat per a la hidratació de la calç viva. El forn està en molt bon estat, va estar en activitat fins a mitjans del segle XX. El forn es llogava a un grup de “calciners” de Beuda fins als anys 1950.

La construcció del forn deu datar, probablement, de l'època de l'engrandiment del mas als segles XVII-XVIII. De fet, quan es projectaven tasques de construcció en un mas, primerament calia assegurar-se del caràcter operacional del forn de calç.

2.4 L'activitat econòmica tradicional del mas

Històricament, el mas de l'Alta Garrotxa era una explotació agrícola i ramadera i el bosc sempre hi aportà un complement de recursos. La vida de la gent dels masos era feta de petits esdeveniments que escapen als cronistes, actes que es repeteixen constantment, feines de cada dia, càrregues que cal suportar, costums que s'imposaven. És en aquesta rutina exigent que s'ha de cercar la veritable història.

2.4.1 L'activitat agrícola i ramadera

Es tractava d'una unitat en què cohabitaven diverses generacions d'una mateixa família, cadascú participava en les tasques diàries segons les possibilitats pròpies. En el cas particular de Monteia, la presència de dues llars de foc demostra que el mas podia allotjar dues famílies. A partir dels set anys, els infants tenien la missió de guardar els ramats mentre que els ancians participaven en la vigilància de les collites. La riquesa del mas estava estretament unida al factor humà, les persones lligades al mas produïen més que no pas consumien, era essencial perpetuar els mitjans humans mitjançant una gran natalitat, com recorda la dita: “que en les cases de pagès, la bressola ha d'anar sempre”. Al mas català, els infants esdevenien ràpidament un recurs. Constituïen el relleu que permetia assegurar més tard, i sense cap discontinuïtat, la solidaritat intergeneracional.

L'autonomia del mas es basava en diversos factors. El mas disposava d'un forn de pa, d'un colomar, d'un galliner, d'un hort, d'una abellera, d'un forn de calç. L'abastament d'aigua depenia de dues fonts. La “font de Monteia” al sud a 200 m i la “font del Rat” a l'oest a uns 800 m; l'aigua baixa al mas per gravetat i amb

l'ajuda de canalitzacions fins a la cisterna. El cabal de les dues fonts depèn de la pluviometria, la “font del Rat” raja a partir d'una pluviometria de 30 litres per m², el cabal es pot interrompre durant l'any, mentre que la “font de Monteia” té un cabal variable però ininterromput durant tot l'any, li cal una pluviometria molt més abundant per tal de recarregar-se, d'uns 100 litres per m². S'assoleix el nivell de pluja necessari quan el Borró comença a córrer.

La superfície cultivable era de l'ordre de 30 vessanes, que equivalia a (2.187,43 m² x 30) 65.610 m², però, per manca de grans superfícies, es practicava la rotació biennal de les terres cultivables, tradició medieval practicada al sud. Respecte a això, cal remarcar que la “quartera” és una mesura de pes de grans equivalent a 72,32 litres i una mesura de superfície equivalent a 3.334 m². Un camp d'una quartera significa que calia una quartera de gra per a sembrar-lo. Cal comprendre que va costar que el sistema decimal penetrés en els costums de l'Alta Garrotxa, sens dubte massa abstracte, esdevé obligatori a Espanya a partir de 1860. Resultava més útil mesurar la superfície amb unitats més tangibles i funcionals, senyal del pragmatisme pagès, com la jornada de conreu d'un parell de bous (corresponent a un quart de quartera) o, com a la Cerdanya, en dies de feina, es deia aleshores que tal mas era un mas de 1.000 jornades de feina.

Els “quintans” eren els camps veïns al mas. Les “feixes” ocupaven les terres més allunyades, especialment al sud de la propietat al lloc anomenat “Sa Plana”. Es dedicaven tres o quatre quarteres al conreu del blat. El blat recol·lectat es molia al molí d'Argelaguer. Una part de la farina obtinguda es reservava a l'autoconsum. Les dones pastaven el pa i una fornada per setmana era suficient per al consum del mas.

Dues o tres quarteres es dedicaven al conreu de l'alfals per a l'alimentació d'un mul. Igualment pel que fa al conreu de la civada.

Tradicionalment, el conreu de fesols i de cigrons ocupava la parcel·la contigua amb la capella.

El blat i la civada se sembraven a l'octubre amb una collita pel juny i pel juliol. Hi havia un desfasament de 15 dies amb el calendari de collita observat a Tortellà.

Pel maig i per l'octubre, després de la sega del blat, se sembraven el fajol, el blat de moro, les trumfes, els cigrons i els fesols amb una collita els mesos de setembre i octubre.

Els camps conreats i sembrats es vigilaven a fi que el bestiar no hi fes destrosses. Quan s'acostava la collita, es destinava una persona del mas a la vigilància nocturna. La vigilància es feia amb un gos; a les parcel·les de Sa Plana un mur servia d'observatori. Quan la lluna il·luminava la nit, retronja el tret de fusell; si la nit era fosca, el so de campana feia fugir el teixó o el senglar.

La propietat de Monteia era essencialment boscosa i propícia a la pastura dels ramats (bosc, erm, roca i matoll). A l'estiu, el ramat de bous (de l'ordre de 200 caps) i el ramat de cabres (de l'ordre de 20 caps) pasturaven a "dalt del terme", a Cornaies, coll Sabassa, coll de Jou, la Calma; i, a l'hivern, la pastura es feia a "baix del terme", a Bosc de Canes, Castell Agut, Orinella, Ballurs, la Solana i Sant Miquel. Algunes parcel·les de bosc es reservaven exclusivament a la pastura dels xais, el "Clot dels Xais".

Els xais i els cabrits naixien els mesos de març i d'abril i se sacrificaven a l'agost i al setembre. Les cabres es munyien de setembre a finals de desembre; durant aquest període la llet de cabra era transformada en formatge. Els formatges es venien als pobles de la Garrotxa, els homes del mas els lliuraven primerament amb moto i després amb cotxe. No s'acostumava de quedar-se anyells o cabrits per a l'autoconsum, amb una única excepció: en efecte una cabra jove se sacrificava per Sant Miquel a fi de rebre i obsequiar els convidats. El ramat de vaques lleteres assegurava el naixement d'una dotzena de vedells cada any. Es criaven tres porcs per a l'autoconsum, el primer se sacrificava el mes de novembre, els altres dos, pel febrer. El mas disposava de dos rebosts, un no gaire lluny de la cuina, reservat a la salaó; el segon, al segon pis, orientat a tramuntana, permetia una bona conservació dels embotits fabricats. La carn de porc era un element de base de la cuina del mas juntament amb el pa i el vi. En Josep de Monteia pretén que els embotits més nobles es reservaven amb vista a rebre els visitants del mas, es respectava així una antiga tradició feudal segons la qual el senyor de Sales tenia el dret de "dinar o de berenar de pa, vi i formatge o carn a la majoria de cases de pagès, així mateix per llurs representants que anessin a visitar-los". L'any 1905, els pagesos encara donaven el dinar a certs funcionaris, i a Monteia els guàrdies civils hi trobaven hostaleria.

Va succeir que el mas criés truges per a la producció de garrins, que es venien dos mesos després. El mas no posseïa cap verro per a cobrir les truges, la gent del mas havia de conduir la truja a un mas que tingués aquest genitor. Dues possibilitats s'oferien aleshores a Monteia: o bé s'havia d'anar al mas del Pla, situat més enllà de Tortellà, o bé al mas veí dels Trulls. Cal imaginar-se aleshores l'encaminament de la truja pel camí de Sant Jordi. El viatge mobilitzava dues persones, una davant de la truja i l'altra al darrere. La primera, mitjançant alguns grans de blats de moro posats davant del morro de la truja, motivava la bèstia a continuar el camí; la segona ara l'amonestava amb una multitud de "renecs", adés la tustava amb alguns copets de garrot al darrere de la bèstia, quan aquesta provava una diversió. L'anada i la tornada es feien el mateix dia quan, per descomptat, les coses es desenvolupaven normalment; de vegades el verro no es mostrava cooperatiu, aleshores calia deixar la truja i tornar l'endemà o més tard... El desplaçament als Trulls no era pas menys perillós.

L'ECONOMIA DEL MAS |

Finalment, un oliverar, destruït per les gelades de l'any 1956, permetia produir oli i olives en conserva.

Un o dos ruscs permetien recollir mel; el galliner i el colomar proveïen el mas d'aviram, ous i colomins.

El mas havia augmentat la capacitat de producció llogant propietats veïnes, especialment les que depenien del mas d'Espinau i de can Bosc a l'oest i les que depenien dels comuns de Tortellà a l'oest.

Un parell de bous permetia llaurar les parcel·les conreades, que s'adobaven amb els fems produïts pels diversos ramats sotmesos a un règim d'estabulació a la nit als diversos estables al soterrani i al corral. El parell de bous es junyia mitjançant un jou a un carro. Constituïa el principal mitjà de tracció per a transportar les collites des dels camps fins al mas.

El parell de bous era una constant, ja que des de l'edat mitjana els ocupants del mas havien de proporcionar el farratge del parell de bous del senyor de Sales. Aquesta obligació tenia sens dubte un caràcter particular, atès que el parell de bous constituïa l'emblema del blasó dels senyors de Sales segons Joaquim Matas.

Pel juny, quan el color del blat s'engroguia, arribava l'època de la sega. Era un període esgotador però jovial, ja que marcava la fi del cicle vegetal que s'iniciava amb la sembra els mesos d'octubre i novembre i s'acabava amb la collita. A Monteia, no es recorria a jornalers exteriors que haurien costat massa car, era la gent del mas que s'esforçava a efectuar totes les tasques necessàries a fi de transformar l'espiga de blat en gra a punt de moldre i en palla. La sega, "segar el blat", es feia amb la falç exclusivament,

Pere Bartolí a l'era

L'esclopet

l'ús de la dalla n'era bandejat. El segador, equipat d'una falç a la mà dreta, recollia amb la mà esquerra equipada d'una protecció (una mena de protecció de fusta, "l'esclopet", que protegia del tall els quatre dits) les tiges fins a fer-ne un "feix" que s'agrupava en "garbes". Les garbes ajuntades les unes a les altres (aproximadament una dotzena) formaven el "gavalló", i es cobrien amb dues garbes suplementàries que feien de paraigua (les capulles). Així els camps es guarnien amb gavallons equidistants els uns dels altres, que romanien allà durant uns quinze dies perquè s'assequés la collita. Els gavallons es desfeien i les garbes es transportaven a prop de l'era mitjançant el carro estirat pels bous i formaven, al seu torn, "la garbera". Aleshores seguia la "batuda". De la garbera es treien una cinquantena de garbes, s'estenien a la superfície de l'era, després les trepitjaven el mul, els bous, les vaques segons les necessitats; els animals que giraven eren menats des del centre de l'era pels infants del mas que no paraven de girar sobre ells mateixos. Durant una parada, calia girar les "garbes esteses", "girar la batuda" mitjançant una forca (pallera) per tal d'afavorir la tasca dels animals.

Ramat de cabres

Treball a l'era

La batuda podia durar una setmana en funció de la quantitat de la collita. Aquesta feina consistia a separar el gra de la palla. Encara calia separar després la “pellofa” del gra, aquesta operació es feia mitjançant la “màquina a ventar”, única concessió al progrés tècnic acceptada pel mas, i que evitava l’empipadora feina de projectar el gra enlaire per separar, amb l’ajut de la bufada aleatòria del vent, “el gra de la pellofa”. Finalment, el gra es posava en sacs, dipositats a les golfes que es trobaven al darrer pis del mas, vigilats per un o diversos gats, i on es trobaven protegits dels animals danyosos. La palla s’amuntegava amb la construcció de “pallers” darrere de la cabanya de l’era. La sega també era el període en què s’exercia la solidaritat amb els masos veïns, sovint amb el préstec de muls per dur a terme la batuda amb un parell d’animals. “Tot seguit d’haver agavellonat, rostollaven i sembraven a la feixa millor del quintà: melca, farratges, blat de moro, naps i fajol”.

Lloseta

No gaire lluny del corral, uns dipòsits permetien de regar l’hort; cal remarcar l’existència d’un altre hort situat al nord del mas, al camí que condueix a la “bauma de l’hort”. Aquest darrer hort presentava la característica de trobar-se dissimulat; es va abandonar a conseqüència d’una esllavissada de roques, les parets de pedra seca en demostren la ubicació.

L’activitat agrícola tradicional va cessar cap als anys 1970. A continuació, una activitat ramadera reduïda es perllongà fins als anys 2010 en què s’aturà definitivament.

Ocasionalment, el mas obtenia un suplement d’ingressos de l’explotació forestal i del forn de calç.

L’explotació directa del mas pels propietaris era l’excepció; la major part de les vegades es confiava el mas a un masover arrendatari. La relació jurídica que lligava l’arrendador a l’arrendatari era objecte d’un contracte escrit amb unes estipulacions que lligaven les parts amb una gran precisió jurídica.

2.4.2 L'activitat forestal

El marc forestal sempre va proporcionar recursos complementaris al mas. La caça va proliferar fins a l'abandó agrícola, els "conreus" afavorien la fauna salvatge: la perdiu, la llebre, el conill, els tords poblaven aquestes contrades, el teixó i la fagina eren els únics grans depredadors, abans de l'arribada del senglar, del mufló i del cérvol.

La caça contribuïa a millorar l'alimentació quotidiana, el pagès també era un caçador i un paranyer. La ballesta, la lloseta, el llaç, el vesc són paranys avui dia antiquats però que s'havien fet servir àmpliament.

El bosc també proporcionava la llenya i el pi proporcionava la teia per a les torxes, tan útil per a la il·luminació dels masos.

Més recentment, quan els intercanvis es van multiplicar, l'explotació forestal va proporcionar tales de pins i tales de roures. El bosc actual no és el bosc primari; el roure, a causa de les tales intensives de començaments del segle xx, pràcticament va desaparèixer i va ser substituït per l'alzinar i la pineda de "pi roig". El roure es va veure afectat pel seu ús en la fabricació de travesses de les vies fèrries. El desenvolupament de les vies fèrries a la península espanyola obrí un mercat molt gran i causà la pèrdua del roure endèmic de la Garrotxa. És així que un dret de bosc exclusiu consentit l'any 1911 sobre les propietats de l'Orri, Manera i Comas del Ferrer permetien a l'arrendatari talar pins i roures d'una dimensió mínima de 60 cm de circumferència, mesurada des de la base de l'arbre fins a 1 m d'alçària. L'arrendatari es comprometia a pagar al propietari una pesseta i cinquanta cèntims per cada travessa tallada a les dimensions següents: 2,80 m de llargada, 25 cm d'amplada i 14 cm de gruix. Es comprometia a extreure un mínim de mil tones anuals de fusta. En queden pocs espècimens. És així que el roure desaparegué de l'entorn immediat dels boscos més accessibles. Queden molts pocs roures a Monteia, un dels quals no gaire lluny de la Beurada i un segon al clot de la Mariana. Actualment, el roure roman preservat als boscos de Sant Julià de Ribelles i alguns espècimens molt grossos encara es poden veure al pla del Vi a la Tossa d'Espinau.

D'altres espècies perviuen i es troben protegides. En el passat es van explotar. Des de mitjans del segle xix, l'activitat de la fabricació de culleres de fusta es desenvolupava a Tortellà, el boix, la matèria principal utilitzada per a fabricar-les, s'extreia de "les fondades" humides de l'Alta Garrotxa.

També hi hagué activitats anecdòtiques, com la recol·lecció d'escorça d'alzina usada com a principi actiu per a "tenyir la tela", la recol·lecció d'escorça de "grèvol" per a fabricar el vesc. A l'edat mitjana, se cercava la fusta de teix per fabricar arcs, ballestes, rodes de carros. Queden alguns indrets amb teixos, i s'hi troba un espècimen mil·lenari.

Tal·la de roures per les travesses de la via del tren

La fusta d'om se cercava per la robustesa i servia per a fabricar la "xoca" del culleraire. El pi va produir la resina feta servir a l'edat mitjana per calafatar els vaixells. El mànec de les eines es fabricava amb freixe, triat per la flexibilitat; finalment, el cartellatge (o tortellatge), molt semblant al marfull, fornia tiges alhora flexibles i robustes, amb les quals es confeccionaven les xurriaques.

Tanmateix, l'activitat més important desenvolupada fins als anys 1960 va ser la producció de carbó vegetal. Va constituir una font d'ingressos per al propietari de l'alzinar, que cedia drets de "bosc", i per a tots els participants en la feina del carbó. El treball "al bosc" era dur, però proporcionava una remuneració a

famílies que no tenien cap altra font d'ingressos. També representava un complement d'ingressos per a la gent del mas, que a l'hivern gaudien d'una certa disponibilitat. Constituïa la possibilitat per als solters "fadrísters", nombrosos als masos, d'estalviar "prou diners" a fi de poder projectar un casament.

Pel que fa a l'epopeia del carbó vegetal viscuda a l'Alta Garrotxa, el treball rude dels participants mereix ser recordat. L'economia del carbó requeria quatre personatges: el negociant, el picador, el carboner, el traginer. El negociant havia de pagar al propietari forestal un "dret de bosc". Aleshores recorria a jornalers, picador, carboner i traginer que treballaven al "bosc". Es feia una divisió del treball en funció de l'especialitat de cadascú. El personatge central era el carboner, la feina del qual consistia a netejar la "plaça carbonera", carregar la pila, encendre-la, vigilar-ne la combustió, descarregar-la, recollir el carbó i, finalment, condicionar el carbó produït en "sarrions". Una pila produïa com a mínim 40 sarrions. El sarrió es pesava, el pes total havia de ser de 65 kg, dels quals 5 eren de tara del pes del sarrió. L'operació més delicada per a la construcció de la pila consistia a apilar els "buscalls d'alzina" tallats; es disposava un forat des del costat de la pila fins a la part central, on començava una xemeneia. Quan s'acabava d'apilar, calia cobrir la pila, primerament de brossa i després de terra. Es feien forats al voltant de la pila a l'alçada d'un home per ven-

Sarraió de Pere Bartolí

tilar-la. El forat central i la xemeneia emplenada de brossa es tancaven després d'encendre'ls. El fum de la combustió s'escapava pels forats. El carboner havia de tornar a alimentar la xemeneia amb brossa fins que s'iniciava la combustió de la pila. Aquesta darrera tasca s'havia de renovar cada 24 hores i suposava una atenció permanent; la càrrega es podia efectuar de dia o de nit. El canvi del color del fum que sortia dels forats d'aeració del negre al blanc, així com l'enfonsament de la pila indicava al carboner l'avançament de la combustió. Quan la combustió s'havia acabat, es retirava el carbó amb precaució a partir d'un costat, assegurant-se que no hi quedava carbó incandescent. Quan el carboner s'encarregava de diverses piles, l'ajudaven dones per recollir el carbó. El cicle complet durava uns quinze dies i el carboner vigilava alhora dues o tres piles.

El carboner es dedicava a la vigilància de la pila durant tota la combustió, per aquest motiu havia de viure allà, sovint en una cabana agençada amb el mínim. El traginer l'abastia.

Els picadors tallaven la llenya, tenien la missió de tallar les "alzines", tallar el tronc en "buscalls" d'aproximadament un metre i que només podien presentar una corba per a les necessitats de l'apilament. El picador també havia de transportar la llenya tallada cap a la "plaça carbonera", la llenya tallada es disposava en cercle al voltant de l'emplaçament de la pila. La dificultat per al picador era de tallar la llenya, tallar-la a trossos i després transportar-la fins a la plaça. Amb aquesta finalitat es disposaven unes vies (carrers) a través del "bosc", d'un a dos metres d'amplada, destinades a facilitar el transport, les tales avançaven en fileres paral·leles a la via central. En funció del relleu, el "carrer", amb les dues vies paral·leles a banda i banda, es traçava en un "pla" o en un pendent, cap avall o cap amunt. En el primer cas, els "buscalls" tallats es projectaven cap avall a la via descendent. Aquesta darrera operació exigia una veritable destresa per tal d'evitar una multiplicació d'etapes; calia que el llançament projectés el buscall tallat al més avall possible de la via. En el segon cas, els picadors tenien la tasca de pujar els buscalls fins a la pila. La llogada de la via depenia del relleu. La feina de tala progressava així racionalment al "bosc", via rere via. Les tales eren raonables de manera que no hi hagué desforestació, al contrari, les tales van participar al manteniment del "bosc". Els llenyataires feien estades d'una setmana "al bosc", hi treballaven de "clar a fosc", en general per equips de quatre, una feina que es duia a terme especialment durant l'hivern. Quan la tala es feia al costat de Monteia, podien passar la nit en un annex del mas sota el colomar. Quan es condicionava el carbó als "sarrions", aleshores el traginer podia intervenir amb el mul. El carregament del "sarrí" al "bast" del mul era una operació que necessitava força i destresa per part del traginer. Calia aixecar el sarrí de 65 kg des del terra fins al "bast" del mul, és a dir, a una alçària de l'ordre d'1,5 m. Quan el "sarrí" estava mullat, l'operació esdevenia un exercici d'halterofília. La feina del traginer consistia a transportar

els “sarrions” de la “plaça carbonera” fins a un lloc de descàrrega accessible al camió. Tradicionalment, el traginer tornava a casa al vespre cada dia. En sortia molt aviat i hi tornava molt tard. Fins als anys 1960, el carbó vegetal de l'Alta Garrotxa va gaudir de molt d'èxit perquè era de molt bona qualitat. L'alzina de què provenia el carbó presentava una densitat d'humitat molt feble, cosa que dotava el carbó d'un gran poder calorífic.

Des de l'Alta Garrotxa fins a Tortellà, tota la producció extreta del bosc es transportava a l'om de mul. Aquest mode de transport va canviar després de la construcció de la carretera el 1947.

Pila de carbó

2.5 El mas Monteia de cara a nous objectius

La història econòmica i social del mas es mesura en segles. Després d'una existència que ha assolit el mil·lenari, seria insuficient limitar l'esdevenidor del mas en una previsió a curt termini, la previsió també ha de fer-se a llarg termini.

2.5.1 La previsió a curt termini

La mutació econòmica dels anys seixanta va laminar els masos petits de l'Alta Garrotxa. L'economia tradicional convertia cada mas en una unitat constitutiva d'un microcosmos tancat i autosuficient. La impossibilitat de mecanitzar l'activitat agrícola va desqualificar econòmicament el mas de l'Alta Garrotxa. És així que el llogaret situat al voltant de la capella de Sant Grau va desaparèixer. Queden entitats més grans com l'Orri, Monteia, Can Bosc... Tanmateix, una forta incertesa pesava sobre l'esdevenidor d'aquests grans masos, ja que, malgrat la seva dimensió, l'activitat agrícola i pastoral pertanyia al passat.

El mas Monteia va patir aquesta transformació. La família Roure, propietària del mas des de 1852, es veié confrontada a aquesta problemàtica. El mas s'havia explotat directament o mitjançant la masoveria, però, a partir dels anys 1980, es va privilegiar l'opció de cedir-lo. El 1986, el mas fou cedit a Juan Coll Oliva, promotor, que va encarregar a en Josep de Monteia de garantir-ne el manteniment. Durant els anys 2010-2011, Juan Coll Oliva va emprendre la renovació del mas, especialment l'edifici principal, després aturà les obres. Al seu torn, Juan Coll Oliva va cedir el mas en aquell estat a la societat Coll de Faja, la qual va continuar les obres de rehabilitació amb vista a desenvolupar una activitat basada en el turisme rural. El fenomen observat pel que fa al mas Monteia és recurrent. Finalment, és un nou comprador extern a l'activitat agrícola que emprèn la reconversió del mas.

La primera tendència fou de reconvertir els masos en residències secundàries. Aquesta solució és una falsa bona solució, ja que, en absència del resident, el mas s'exposa als actes d'incivilitat fins i tot a l'ocupació il·lícita; d'altra banda, en aquesta hipòtesi el mas ha perdut el sentit de la vida, per manca d'ocupació permanent.

Queda una darrera pista que respon a una necessitat doble.

Per tal d'assegurar-se la perennitat, el mas ha de tornar a trobar una funció econòmica de manera que els costos invertits en la restauració, l'habitabilitat i el bon funcionament diari s'amortitzin, i que l'activitat desenvolupada remuneri les persones concernides.

Al contrari del fenomen de l'èxode rural, la deshumanització viscuda en el marc de la societat urbana ha provocat noves necessitats en els habitants de les ciutats. La recerca d'identitat, la necessitat de regenerar-se retornen l'home modern cap a la natura i la destinació de la platja es trasllada cap a altres horitzons. En aquest context, el mas de l'Alta Garrotxa disposa d'un potencial econòmic cert i immediat. La solució de l'activitat d'allotjament en el marc del "Turisme rural" respon a aquesta problemàtica.

2.5.2 La previsió a llarg termini

La projecció a llarg termini ha de tenir en compte els grans objectius que la societat haurà de superar. La lluita contra el canvi climàtic, la lluita contra els efectes devastadors de la mundialització —l'Alta Garrotxa ja n'ha estat víctima amb la papallona del boix i la vespa asiàtica—, les lluites ecològiques, les lluites

socials són batalles que constitueixen la perspectiva a llarg termini en què s'ha de situar el mas. En aquesta perspectiva el mas, al seu nivell, representa un recurs i, aquest recurs a llarg termini s'ajustarà a una nova feina, és un nou ecosistema que cal imaginar, en el qual el mas tindrà una funció pionera alliberada d'un model de decreixement econòmic.

2.6 El mas Monteia i els grans esdeveniments del segle xx

2.6.1 La guerra de 1915 – 1918

Durant el segle xx, l'Alta Garrotxa va viure dos esdeveniments que van afectar la vida de la gent. El mas Monteia, a causa de la seva posició apartada, no va resultar-ne afectat directament, però va assistir-hi de manera passiva com a testimoni.

El primer esdeveniment està relacionat amb la primera Guerra Mundial que oposà França i Alemanya. Durant aquest període, França es va veure obligada a interrompre el flux de mercaderies provinents de les seves colònies del nord d'Àfrica per via marítima; els submarins alemanys emboscats a l'alçada del Cap de Creus enfonsaven els vaixells amb pavelló francès. Durant el conflicte, Espanya va adoptar una posició de neutralitat respecte als bel·ligerants. En realitat, Espanya tolerà que el flux comercial que unia França amb les seves colònies d'Àfrica transités discretament per la Garrotxa.

Els serveis secrets francesos van organitzar una veritable xarxa logística que es feia càrrec de la mercaderia desembarcada al port de Barcelona i la feia passar a França a través de la Garrotxa. Durant aquest episodi, es van requisar els masos del "pla de Sales" a fi de servir de dipòsit i de punt de "càrrega i descàrrega" i els traginers es van mobilitzar intensament. La gent gran de Sales encara recorda que, durant la primera Guerra Mundial, els habitants de Sales "s'han fet rics".

A causa de la posició geogràfica, el mas Monteia no pogué aprofitar-se d'aquesta oportunitat.

2.6.2 La Guerra Civil de 1936 – 1939

El segon esdeveniment està relacionat amb la Guerra Civil. Durant aquest període, l'èxode dels refugiats i la penúria dels béns de consum va desvetllar dues vocacions a la Garrotxa, la de passador i la de contrabandista. Certament el mas Monteia va veure passar gent, però no es va implicar en aquestes pràctiques. Alguns masos dels voltants, de vegades, van prestar un servei de logística o van acollir persones buscades.

El record d'alguns personatges es revifa de tant en tant a les reunions de família, i, en aquest respecte, l'epopeia d'en "Pep de ca l'Àngel" d'Argelaguer mereix ser explicada.

Al començament de la Guerra Civil, els partidaris dels nacionalistes, alguns que temien les persecucions dels republicans i d'altres que desitjaven unir-se a les tropes de Franco, recorrien als passadors perquè els conduïssin a la frontera francesa mitjançant una remuneració. En Pep de ca l'Àngel, motivat per la necessitat de millorar els ingressos, va proposar els seus serveis per tal d'acompanyar els candidats a l'expatriació fins a la frontera.

Després de múltiples investigacions, localitzacions i testimoniats, es va identificar l'itinerari emprat per en Josep de ca l'Àngel:

El punt de trobada es fixava la fàbrica paperera Casabó, sota del pont del Borró a la carretera d'Argelaguer a Besalú. Des d'aquest punt de trobada, seguint un camí que vorejava el llit del Borró s'arribava a Ballurs, de Ballurs a Can Simon, després en direcció a Can Cervosa del Racó on s'agafava el camí ral de Lliurona, etapa a Can Bosc. Després cap als Trulls des d'on es baixava cap al llit del Borró fins a agafar un camí que conduïa a Can Garrofi, situat a l'altre vessant del Borró; d'allà calia atènyer el coll de Pincaró i arribar a la frontera, ja sigui cap a Costoja o cap a Sant Llorenç de Cerdans. En resum, una aventura considerable, hom pot imaginar l'estat d'exhauriment dels candidats a l'expatriació carregats d'una maleta! La durada del trajecte a la frontera exigia, com a mínim, dos dies o dues nits, atès que calia evitar els guardes de la frontera.

Per a en Josep de ca l'Àngel va ser una primera i darrera vegada. Denunciat, confós, condemnat, passà quatre anys de la seva vida a la presó Model de Barcelona d'on va ser alliberat pels nacionals. Tornà de Barcelona caminant, i va ser designat alcalde d'Argelaguer; condemnat a la presó pels republicans, promogut al rang d'alcalde pels vencedors: una il·lustració de les vicissituds de la guerra. En Josep de ca l'Àngel havia guardat molt mal record de l'estada a la presó Model en una cel·la individual, tot i que moderna, ja que assegurava que l'havien tancat en un WC!

3. LA GENT DEL MAS

La formació de la societat de l'Alta Garrotxa no es produeix per un fenomen de generació espontània sinó que resulta d'una dinàmica impulsada per diversos factors. A imatge del relleu, és el resultat d'una estratificació de sediments socials que el temps va compactar per arribar a una certa forma de comunitat uniformitzada. Fora exagerat de referir-s'hi com a raça i cal rebutjar-ne un enfocament etnogràfic, tanmateix, no es pot deixar de banda una certa especificitat en els trets de caràcter de les persones que poblaven l'Alta Garrotxa. Els fonaments de la societat de l'Alta Garrotxa són múltiples, s'examinaran tot seguit.

Les informacions recollides del darrer agricultor informen amb exactitud sobre les darreres vivències del mas. En Josep Farrés i Picart va tenir la trifulença i la gentilesa d'explicar algunes anècdotes que il·lustren finalment la gran història del mas.

Finalment, no es podia ometre un personatge endèmic de l'Alta Garrotxa: el boletaire.

3.1 Els fonaments de la societat de l'Alta Garrotxa

Els fonaments de la societat de l'Alta Garrotxa són múltiples. Cal prendre en consideració els elements constitutius següents:

- 1) Primerament no es pot negar l'existència d'un substrat llatí; l'herència immaterial de Roma és omnipresent, i més especialment en el vocabulari del mas.
- 2) Des de la colonització de la contrada, Monteia va allotjar generacions de famílies, ara propietaris, ara masovers. Un fet és cert, llur condició no va parar d'evolucionar: primerament com a colon lliure, després com a pagès de remença, finalment com a pagès redimit.

3) L'empremta de la religió encara és visible a través del nombre impressionant de capelles romàniques. Va acompanyar i de vegades canalitzar la vida de la gent del mas.

4) La influència del medi i l'aïllament del mas van atorgar als habitants un comportament singular. Un enfocament sociològic permetrà copsar-ne algunes especificitats.

3.1.1 Un substrat llatí

Les excavacions arqueològiques fetes a la vall del Llierca han exhumat vestigis d'una ocupació humana d'ençà del paleolític inferior. L'exploració de la balma de Serrat del Pont al municipi de Tortellà és una veritable radiografia de l'evolució de les ocupacions successives de la zona. El relleu i la fauna de la vall del Llierca eren un indret especialment apreciat pels homes de la prehistòria.

A la zona del Bassegoda, es va localitzar un jaciment del paleolític superior al bac de Can Manera; a la creu de Principi, "una cista amb túmul" testimonia una ocupació neolítica; finalment, nombrosos topònims com ara "Puig Salarça" designen llocs d'antigues sepultures megalítiques. En absència d'excavacions a la vall del Borró, no es pot tenir la certesa d'un hàbitat prehistòric a prop de Monteia. El relleu de la vall del Borró és semblant al de la vall de Llierca, separat per la muntanya d'Entreperes, així doncs, és probable que, durant el neolític, les coves i les "baumes" veïnes al mas afavorissin l'establiment d'un hàbitat humà en les mateixes condicions.

En el període precedent a l'ocupació romana, els topònims d'origen preromà palesen la presència d'una població indígena que ocupava el conjunt del massís pirinenc des de l'Atlàntic fins a la Mediterrània.

El topònim "la calma" que designa el cim més alt de la propietat de Monteia i que significa "pastura" en llengua iberobascoide, demostra una activitat pastoral endèmica que ha sobreviscut fins a l'actualitat.

Els vestigis de castells molt antics, certament d'origen preromà, el castell dels Moros, el castell Sespasa, el castell de Talaixà ja defensaven una zona habitada.

Aquesta població precèltica va freqüentar els fenicis, els grecs, els cartaginesos però deixà molt poques empremtes, excepte alguns topònims.

Completament diferent va ser l'impacte de Roma.

L'Alta Garrotxa va formar part de l'imperi romà durant set segles (segle II aC – segle V dC). Romanen algunes empremtes materials del període romà, les mines de la Manera, la torre de Falgars. Els vestigis de les vies subsidiàries com la via de Capsacosta i la via del Vallespir que transitava per Costoja donen testimoni d'una ocupació significativa. Però l'essencial rau en l'herència immaterial provinent d'aquest període. Durant la dominació romana, la població autòctona es va beneficiar de la seguretat, de l'ordre i de la pau desplegada per Roma. El “natural”, com el designa la carta de l'any 872 de Carles el Calb, és a dir, la gent del país instal·lada molt abans de l'arribada dels monjos de Sant Aniol, es va romanitzar. Va adoptar la religió, els costums, el dret, la llengua de l'ocupant.

L'atracció de la civilització romana correspon a un fenomen ben conegut descrit per l'historiador Abadal: «la diferència entre el nivell de la civilització ibèrica i el de la romana era massa forta, quan apareix un fenomen d'aquesta mena, el resultat és sempre idèntic: la civilització superior s'imposa i esborra amb el temps les característiques que estructuraven la societat més feble, la qual acaba per adaptar-se i per incorporar-se a la dinàmica socialment més poderosa».

L'empremta llatina és la base a partir de la qual es va organitzar la vida de la societat de l'Alta Garrotxa. L'herència llatina es troba present i difosa en tots els àmbits; l'arquitectura del mas s'inspira en la construcció de la vil·la romana, la tècnica de construcció com per exemple la “volta” i els materials com el morter de calç provenen de la tradició romana.

En la psicologia de la gent del mas, el tabú, l'aversion al deute és arrelat des de la nit dels temps. Es considerava el deute com una falta que podia sancionar-se amb la pèrdua de la llibertat del deutor. Cal remuntar-se fins al dret romà que preveia de vendre en subhasta el deutor insolvent.

La formació del calendari cristià se situa a l'època romana. L'any 45 aC Juli Cèsar fixa el principi de l'any el primer de gener; l'any 345 dC el Papa Liberí decideix celebrar el naixement de Jesucrist el 25 de desembre quan l'activitat agrícola era parada i sobretot amb la idea de substituir les festes paganes celebrades al solstici d'hivern per una festa cristiana.

Al mas Monteia, “l'habitació de les escriptures”, com indica el nom, estava dedicada a l'arxiu i a la conservació de les escriptures notariales. En aquesta habitació, les “escriptures” es desaven en un cofre de fusta, l'antiga “cartaria” on ja es desaven els pergamins a l'edat mitjana. Aquesta tradició és una manifestació inequívoca de la importància atorgada a l'escrit, heretada del dret romà; Catalunya no coneix cap altra

transmissió de propietat que no sigui la tradició “per carta”, és a dir, mitjançant l’escrit. En la jerarquia dels diferents mitjans de prova, el dret català acordava a l’escrit un valor provador de primer ordre, per aquest motiu les escriptures tenien un caràcter sagrat i es transmetien de generació en generació a fi de permetre als hereus successius poder defensar-se en cas de contestació sobre les propietats del mas. També per aquesta raó Catalunya disposa d’un dels fons d’arxiu més importants d’Europa.

3.1.1.1 El vocabulari del mas

El pagès va esdevenir un llatí que parlava el llatí vulgar, fonament del català. Els mots de la vida diària, els que es transmeten de generació en generació per la dona en l’àmbit de la cuina i els que es transmeten pels homes pel que fa a l’activitat del mas, pràcticament no han evolucionat. Els mots d’ascendència llatina són omnipresents, llur enumeració en funció del domini d’intervenció tradueix una densitat insospitada. Es consagrarà una digressió al “renec”, considerat com a element significatiu del llenguatge del mas.

Els estris de cuina

Català	Llatí
Cuina	Culina
Forn	Fornu
Caldera	Caldaria
Olla	Olla
Paella	Patela
Morter	Mortarium
Tallador	Taliare
Gresala	Grasalis
Coltell	Cultellus
Cullera	Cochleare

L’activitat del mas: el territori

Català	Llatí
Mas	Mansio
Bosc	Boscu
Font	Fonte
Feixa	Fascia
Camp	Campus
Hort	Hortus
Camí	Caminu

L’activitat del mas: el bestiar

Català	Llatí
Egua	Equa
Mula	Mula
Cabra	Capra
Vaca	Vacca
Ovella	Ovis
Gall	Gallus
Conill	Cuniculus
Gallina	Gallina
Ou	Oua
Porc	Porc
Porca	Porca
Colom	Columbis

El mul i la mula van ser els animals que més es feren servir al mas, llur rusticitat els feia preferibles al cavall. Van ser el vehicle del tragner. L'ús del mul com a mitjà de tracció prové d'una tradició romana, el mul era utilitzat per la legió romana per al transport de la logística.

Els habitants de Vilademuls no poden ignorar la significació etimològica del nom del poble!

L'activitat del mas: l'hort

Català	Llatí
Espàrrecs	Asparagos
Melons	Melones
Porros	Porros
Naps	Napos
Pastanagues	Pastinacae
Llentilles	Lenticula
Pèsols i faves	Pisam, favam
Fesols	Faseoli

Així doncs, hem pogut comprovar que el vocabulari utilitzat al mas no ha canviat gaire. Encara que sigui impossible, podem imaginar que, si trobéssim un habitant de Monteia del segle x, no tindríem dificultats insuperables per tal de poder comunicar-nos.

3.1.1.2 El renec com a significatiu del mas

Durant la decadència lingüística del segle xvi al segle xix “el català, llengua deixada de la mà de Déu i de la història, s’ha hagut de refiar, per sobreviure de la ferum de la pagesia”, com remarcava Prat de la Riba al començament del segle xx. És la gent dels masos, la gent del bosc, els tragners... d’una manera general persones que no tenien cap cultura literària, amb contactes que molt sovint es limitaven a una relació amb animals que creien dominar “renegant”, les que finalment han salvaguardat el català. El Gran Diccionari de la Llengua Catalana de l’Enciclopèdia Catalana dona la definició següent de *Renec*: “Paraula

3.1.2 Una condició pagesa evolutiva

Tres períodes regeixen l'evolució de la condició pagesa. Cada període es caracteritza per l'emergència d'un estatut diferent. Durant el primer període el colon és un individu lliure. Durant el segon període, l'estatut de pagès experimenta una regressió, l'organització feudal el relega al rang de serf (pagès de remença). El pagès es revolta i obté l'abolició del servatge, és l'inici del tercer període que condueix a un nou estatut de llibertat, és l'època del pagès redimit.

3.1.2.1 L'estatut de colon lliure

Cal cercar l'origen de l'estatut del colon lliure en el doble moviment demogràfic que sacsejà primerament el reialme visigot durant la invasió àrab i després en el fenomen de reflux que s'esdevingué durant la reconquesta carolíngia.

La invasió àrab desencadenà un fenomen d'emigració, el fracàs de l'expedició de l'any 778 patit per Carlemany, la qual tenia com a objectiu fer retrocedir la frontera de la Marca Hispànica a l'Ebre, va donar lloc a un desplaçament important de població que temia les represàlies o que rebutjava la conversió a l'Islam. L'acollida dels hispanis al Rosselló està ben documentada. És al llarg d'aquests episodis d'èxode que es produeix la transferència de les relíquies dels sants màrtirs del sud de la Hispània. És el cas de Santa Eugènia màrtir de la ciutat de Mèrida durant el regnat de Dioclesia, però també de les santes Justina i Rufina màrtirs de Sevilla i de sant "Assiscle" màrtir de Còrdova. La devoció envers aquests sants encara és d'actualitat. La inseguretats causada per la invasió va provocar que, per onades successives, els pagesos que ocupaven la plana però també els gots instal·lats a la península Ibèrica, es refugiessin en llocs difícilment accessibles, fàcils de defensar, al piemont pirinenc. La manca de vestigis àrabs al comtat de Besalú convida a pensar que l'ocupació àrab no va tenir incidència en els habitants de la contrada. Aquesta apreciació és enganyosa, ja que la invasió àrab és, en efecte, la causa d'un moviment demogràfic considerable. La Garrotxa, a l'igual del conjunt del piemont pirinenc oriental, esdevindrà aleshores un territori de refugi.

Pierre Bonnassie explica el procediment de colonització del territori conquerit recentment:

"Uns colons s'hi instal·len i s'apropien terres mitjançant l'aprisió, tàcitament reconeguda legal després de

30 anys de possessió pacífica. L'existència d'un nou focus de població empeny el comte a enviar-hi un dels seus familiars al qual confereix el títol de veguer. Aquest determina la circumscripció destinada a emmarcar el focus de població. Promogut cap militar, tria un indret de defensa per a la construcció d'un castell. Aleshores el comte li concedeix un lot de terreny encara no explotat, lliure de les aprisions pageses, i que comprèn un conjunt de propietats prou extens a assegurar-li la subsistència. Així doncs, el moviment de colonització engendrarà quasi simultàniament la micropropietat pagesa i la gran propietat aristocràtica”.

Els monestirs, però també el comte de Besalú, tenien molt d'interès a desenvolupar la colonització de llur territori d'acord amb l'adagi “l'única riquesa són els homes”. Per això, després d'una fase de colonització espontània, fins i tot incontrolada, i quan el territori ja havia estat repartit, succeïa que els senyors i els monestirs esdevinguts propietaris rurals, assumissin la valorització de llurs terres. Aquesta valorització es feia mitjançant la imposició de censos. Pierre Bonnassie precisa: «Aquests contractes, segons un costum antic, encara es designen amb el terme de precaris, però de fet són veritables arrendaments... El paper considerable que van representar aquests contractes en la vida agrària catalana exigeix, sens dubte, que siguin examinats amb atenció; quines clàusules tenen? Els arrendadors són gairebé sempre establiments eclesiàstics. Els arrendataris són parelles de pagesos, probablement parelles joves. Els arrendaments que subscriuen poden ser vitalicis, per a moltes generacions o, la majoria de vegades, perpetus. L'objecte del pacte resideix en la bonificació d'una terra, inculta o, de vegades, parcialment conreada, però que, en ambdós casos, gairebé sempre era d'una sola peça. Els colons es comprometen a construir amb llurs mans edificis d'explotació, a organitzar horts i camps, a plantar vinyes i arbres fruiters. Es poden distingir dues parts en els béns que se'ls atribueix: una de poca superfície (de l'ordre d'una hectàrea) els és donada en alou o contra un simple cens recognitiu... És a dir, el terreny destinat a rebre la futura casa i el clos. L'altra, molt més extensa constitueix la tinença pròpiament dita. Les càrregues que la graven són gairebé sempre de tipus paritari però de taxa variable, la part de collita retinguda pel propietari del sòl se situa generalment entre un 1/11 i un 1/4.

L'originalitat d'aquest contracte rau en el caràcter plenament bilateral. L'arrendador no pot expulsar l'arrendatari de l'explotació llevat que hi hagi manquement greu als seus compromisos: l'arrendatari ha de residir obligatòriament a la terra que li ha estat atribuïda i dur-hi a terme les millores especificades a l'arrendament; una clàusula penal preveu una indemnització del propietari en cas de ruptura de l'arrendament per part de l'arrendatari. En cas de conflicte, el litigi se sotmet a l'arbitratge d'experts, les decisions d'aquests són sobiranes.

L'interès per als posseïdors és evident, no tenen ni preocupacions ni despeses, un cop estipulat el contracte només cal que esperin que, gràcies als censos paritaris, les collites produïdes omplin llurs pallisses. Als colons, (...) l'arrendament els assegura tres tipus d'avantatges: una garantia contra el risc d'evicció, càrregues reduïdes respecte a les normes habituals, l'assegurança de posseir en plena propietat la casa i el clos que llegaran als seus descendents».

Finalment Pierre Bonnassie reté dues hipòtesis per tal d'explicar el procés de colonització del territori reconquerit. Les condicions de la implantació del mas Monteia s'inscriuen en aquesta mateixa problemàtica, aleshores, doncs, es poden considerar dues hipòtesis:

La primera hipòtesi es basa en el procés de l'aprisió.

Durant la primera onada d'emigració, uns colons es van instal·lar espontàniament a l'indret de Monteia; es van apropiari tàcitament el terreny invocant el benefici de la prescripció adquisitiva després d'una possessió pacífica del terreny al cap de trenta anys. És l'aplicació del règim de l'aprisió reconeguda i acceptada per les autoritats eclesiàstiques o civils encarregades de l'administració del territori.

Aquesta hipòtesi sembla difícilment acceptable per una senzilla raó: el caràcter inhòspit de la vall del Borró era dissuasiu. En efecte, és difícil imaginar que uns colons es ficarien espontàniament en un medi així cercant una implantació. El projecte sembla fora de l'abast d'un individu o d'una família que actués de manera aïllada.

La segona hipòtesi, que es basa en un conveni de cens, és més probable. L'interès de les autoritats de poblar la vall del Borró ja ha estat remarcat. La dificultat del projecte no podia resoldre's sinó a partir d'una iniciativa que preveïés una colonització col·lectiva. Per a les autoritats es tractava d'interessar alhora un grup de colons atribuïnt-los individualment uns lots de territori suficientment atractius per suscitar llur adhesió i permetre que prosperessin. En conseqüència, cal imaginar la intervenció d'un pla d'ocupació del territori preestablert amb la definició de lots d'una sola peça, que disposessin cadascun de recursos d'aigua, i delimitats a partir d'un feix de punts de referència adossats al relleu amb condicions favorables i garanties per a l'arrendatari. Totes aquestes disposicions eren objecte d'un conveni de cens escrit pel notari. Segons aquesta hipòtesi, la implantació del mas Monteia no seria fruit d'una decisió d'un individu o d'una família sinó la conseqüència d'una política senyorial, en aquest cas una decisió del senyor de Sales. La relació entre el masover i el senyor estava regulada per un conveni de cens.

Una actuació semblant havia estat adoptada per Jaume I el Conqueridor després de la conquesta de Mallorca; el territori va ser dividit en “cavalleries”, que era una unitat de superfície. Una dotació en terres de 130 “cavalleries” permetia a un cavaller mantenir l’equipament d’un cavall armat, que llavors podia ser requisat per a la defensa de l’illa.

Diversos elements donen suport a aquesta darrera conjectura:

- 1) La dispersió de l’hàbitat i la configuració de les propietats d’una sola peça són, certament, una prova de l’ús d’aquest tipus de contracte a l’Alta Garrotxa. Encara es pot verificar actualment que les propietats dels masos Monteia, l’Orri, can Manera, can Bosc tenen una superfície comparable de l’ordre de 250 hectàrees, aquesta uniformitat tendeix a demostrar l’existència des de l’origen d’una afectació de lots segons una “parcel·lació” predefinida i relativament homogènia i coherent.
- 2) El fet que les delimitacions de propietat siguin sistemàticament confrontades als límits de propietat del veí tendeix a demostrar que hi hagué una colonització col·lectiva, cada colon disposava d’una tinença amb una partició de límits amb el veí ben definida.
- 3) L’acta datada de l’any 1400 esmentada per Joaquim Matas fa que l’arrendatari suporti un cens primerament monetari, després paritari amb la previsió del repartiment de les collites, i indica sense ambigüitat que es tracta d’una tinença.
- 4) Una escriptura de venda relativa al mas de l’Orri, datada de l’1 de febrer de 1753 estipula que el mas de l’Orri suportava la càrrega d’un cens anual de 2 “pollos de valor de seis reales vellón”.

Aquest cens a càrrega del mas era sens dubte simbòlic però és particularment significatiu, era un llegat d’una institució encara en vigor sota l’autoritat d’un dels darrers descendents dels senyors de Sales. El cens simbolitzava la subjecció a la terra.

Aquest grup d’informacions tendeix a demostrar que el contracte de cens és el mode d’adquisició que s’ha de privilegiar per explicar el procés de possessió de les terres a l’Alta Garrotxa.

Queda pendent, però, una qüestió: la vall del Borró ja era ocupada abans del poblament de l’època medieval? La hipòtesi d’una colonització organitzada sota la dominació romana s’ha de descartar. En efecte, la fundació d’una colònia romana comportava una parcel·lació del territori, amb una divisió regular, que

consistia en parcel·les, les «centurias» que formaven quadrilàters relligats per camins. El relleu de la vall del Borró, feia impossible aquest projecte de centuriació, que encara es troba a la plana de l'Empordà i a la Cerdanya. Tanmateix, l'absència de vestigis romans aparents no exclou la implantació de vil·les aïllades com la que és indicada a l'acta de consagració de Sant Julià de Ribelles la Villa Rubia. La vil·la romana, en sentit de casa de camp, seria llavors l'origen d'alguns masos. Unes excavacions arqueològiques podrien confirmar o excloure aquesta hipòtesi.

S'ha de fer una constatació, l'existència d'una xarxa de camins, certament preromans, la presència de topònims, alguns fossilitzats com el de l'Orri, que significa, lloc on es munyen les ovelles i es fa el formatge, revela la presència d'una antiga ocupació humana pastoral. Fora, doncs, erroni pensar que, abans de la reconquesta carolíngia, no hi havia res a l'Alta Garrotxa. És cert que els historiadors no disposen de cap font escrita anterior a aquest període, tanmateix, no es pot desestimar una mena de continuïtat que hauria prevalgut des de l'època preromana fins a l'època medieval.

Però és a partir del segle IX que la densificació de les capelles romàniques mostra de manera incontestable que l'Alta Garrotxa, territori marginal, ha esdevingut a causa del creixement demogràfic provocat per la invasió sarraïna, un centre important de poblament dispers.

Tant si és el resultat de l'aprisió o de la multiplicació dels contractes de cens, un fet és cert, l'Alta Garrotxa esdevé un focus de poblament molt important. La importància del fenomen demogràfic que va afectar l'Alta Garrotxa es pot mesurar d'una banda, a partir de les constatacions de Joaquim Matas i, d'altra banda, a partir de l'observació de la densitat de les capelles romàniques implantades al territori.

Joaquim Matas procedí a la relació exhaustiva dels masos dependents de la senyoria de Sales durant el segle XIV (els límits de la senyoria són comparables als límits dels territoris actuals dels municipis de Tortellà i de Sales). L'inventari del nombre de masos permet d'avaluar la població de la senyoria al segle XIV. El territori es dividia administrativament en parròquies i Joaquim Matas va enumerar els masos següents per parròquia:

Parròquies de Sales i Tortellà	85	Masos agregats a la senyoria fora del territori	12
Parròquia de Monteia	8	(Entreperes, Lliurona, Beuda, Montagut)	
Parròquies de Gitarriu i Sadernes	15		

O sigui, un total de 120 masos sota la jurisdicció de la senyoria de Sales.

En la hipòtesi segons la qual cada mas allotjava una desena de persones, l'avaluació de la població de la senyoria seria de l'ordre de 1.200 habitants.

En aquesta avaluació, els habitants de la “cellera” de Tortellà no es tenen en compte. Es va efectuar un cens sota Pere III el Cerimoniós, però els resultats comptabilitzats en nombre de focs són difícils de comparar a l'avaluació proposada, atès que la unitat de focs podia aplicar-se a un grup de cases. Aquesta avaluació és, tanmateix, teòrica. Fa referència a un potencial a partir d'una hipòtesi segons la qual els masos enumerats pel notari de Besalú al segle XV ja existien al voltant de l'any mil. Joaquim Matas no fa cap comentari d'ordre demogràfic a la seva obra, tot i que la fi del segle XIV es veié afectada per diverses epidèmies. Els masos “rònecs” es van abandonar perquè la pesta en matà tots els ocupants. D'altra banda, no es pot excloure una disminució de la població de l'Alta Garrotxa imputable a un reflux cap a terres menys àrides com ara la plana de Vic.

Un segon indici permet considerar que la colonització de la Garrotxa a partir dels segles IX i X és el resultat d'un fenomen migratori important. Aquest indici rau en la densitat excepcional de capelles edificades pels volts de l'any mil. La data de consagració d'algunes capelles és coneguda:

Sant Julià de Ribelles	947	Santa Maria d'Argelaguer	1004
Santa Cecília de Sadernes	977	Santa Maria de Tortellà	1004
Sant Vicenç de Maià	978	Santa Maria de Palera	1085
Sant Fèlix de Beuda	1002		

La mostra és significativa i permet d'extreure'n dues conclusions. A l'època de llur construcció, les capelles tenien la responsabilitat de satisfer una missió litúrgica envers una població ja instal·lada. A més, la construcció de l'edifici religiós no fou possible sinó en la mesura que el cost va poder ser repartit i sostingut pels futurs feligresos, els quals havien de disposar de recursos suficients a fi de fer-hi front. La capacitat mitjana d'acollida de cada capella, multiplicada pel nombre de capelles de la senyoria, hauria de corroborar el resultat de l'avaluació proposada a partir de l'estudi del notari de Besalú.

És probable que la construcció de la capella romànica s'inscrivís en un esquema arquitectònic de reconstrucció o d'engrandiment d'un edifici preromànic, fins i tot carolingi ja existent, com és el cas de Sant Julià de Ribelles però també de Sant Miquel de Monteia.

La Garrotxa havia esdevingut, a partir del segle IX, una zona de refugi que acollia una població important, al límit de la superpoblació. Les llegendes de la “cova del Bisbe” i de la “cova de les Monges” a la vall del Llierca, situades no gaire lluny del “castell Sespasa”, no s'originen durant aquest període?

La colonització de l'Alta Garrotxa a conseqüència de la invasió àrab és un fet acceptat. La societat pagesa no era uniforme, el pagès benestant frega el miserable. A la categoria elevada de la pagesia, uns colons oberts als progressos tècnics, propietaris de terrenys productius, van poder reunir els recursos necessaris per bastir els masos. Probablement, la construcció del mas Monteia, en la seva arquitectura primitiva, va beneficiar-se d'aquest corrent.

L'ocupant del mas Monteia al voltant de l'any mil era el descendent d'un colon que s'havia refugiat a l'Alta Garrotxa per fugir del perill lligat a la invasió àrab. Va beneficiar-se de la feina dels avantpassats. Va saber aprofitar el perfeccionament de l'utilatge agrícola que es produí al voltant de l'any mil. Les eines representades a la Bíblia de Ripoll són de ferro. L'arada estirada per un mul o un parell de bous apareix amb un orelló des del segle XI, la punta de la rella també és de ferro. Sota l'impuls dels monjos, la millora dels mètodes de treball contribueix a l'augment de la productivitat.

La relació contractual que manté el pagès amb el terratinent era equilibrada. La pau persistia i l'autoritat del comte encara no es discutia. Era un home lliure, que disposava de totes les prerrogatives del dret de propietat del seu alou. Absorbit per un treball intens, compassat per les feines de l'estació dels camps i les diàries de guàrdia del bestiar, parlava un llatí vulgar evolucionat: el català. L'augment de la producció agrícola és l'origen de l'avenç econòmic. Els vestigis de les nombroses feixes conreades al voltant dels masos, arrencades al bosc, guanyades a la muntanya, consolidades per parets de pedra seca, demostren la voluntat de conrear el més mínim racó. És amb aquesta condició que l'activitat del seu mas li permetia vendre una part de la producció, d'aquesta manera havia pogut tresorejar alguns dinars i mancusos d'or. Tenia la preocupació de fer prosperar l'explotació per tal de transmetre-la en les millors condicions al fill

gran. Però l'havia envaït una inquietud. A la darrera vinguda del veguer encarregat de la col·lecta del cens, s'havia assabentat que el comte volia reorganitzar el territori i que ell, la seva família i el seu alou dependrien de la jurisdicció d'una nova senyoria certament instal·lada a Sales. També havia sentit que el bisbe de Girona, amb el suport del comte, projectava construir una nova església que es dedicaria a l'arcàngel Miquel. El bisbe volia acostar Déu als seus fidels. El règim del feudalisme feia les primeres passes a l'Alta Garrotxa.

La idea que la població de l'Alta Garrotxa va conèixer un apogeu durant la colonització i que després disminuï fins a ser obligada a quedar-s'hi durant el període medieval constitueix una hipòtesi versemblant. L'evolució de la condició pagesa cap al règim de remença no tenia cap altre objectiu sinó el de fixar les persones al mas i evitar-ne la partença.

3.1.2.2 L'estatut de pagès de remença

L'extinció definitiva del poder central carolingi al segle x, l'afebliment del poder del comte fan tornar la societat a una situació anàrquica. L'autoritat de la llei desapareix i cedeix el lloc a la fidelitat al sobirà, la temptativa de pacificació de l'Església s'enfronta a la potestat del senyor. El regne de la força i de la violència que s'instaura converteix la vida dels pagesos en dura i incerta fins al punt de fer perillós d'anar a l'església el diumenge. Només cal tenir esment del "decret sinodal donat a Toluges" el 1021 per a comprendre l'estat de delinqüescència de la societat al voltant de l'any mil. El decret prescriu: «que cap habitant del sobredit comtat i bisbat no assaltés el seu enemic des de l'hora nona del dissabte fins a l'hora prima del dilluns a fi que tothom pogués complir amb els deures del dia dominical; que ningú no assaltés de cap manera els clergues ni monjos que anessin sense armes, ni aquells homes que amb la seva família anessin o tornessin de l'església; que ningú no gosés assaltar ni violar les esglésies ni les cases posades dintre un circuit de trenta passes...».

En cas d'infracció, el delinqüent s'arriscava a l'excomunió.

La treva de Déu no aconseguirà eradicar la violència i la necessitat de seguretat provoca una militarització de la societat. El comte havia designat el veguer a fi de representar-lo en una circumscripció territorial; confrontat a la violència, construeix el castell. Un cop esdevingut un veguer castlà, mobilitza homes de la

senyoria per ajudar-lo a apaivagar el territori. Els homes que l'acompanyen al combat romanen pagesos soldats. Tanmateix, quan la guerra esdevé un afer de professionals, el "castlà" armarà cavallers els més intrèpids, els qui disposen de recursos necessaris per mantenir la seva nova condició de cavaller. L'article 12 dels Usatges de Barcelona és revelador i estipula que només pot ser noble qui menja pa de forment cada dia. El cavaller era armat amb solemnitat, adoptava la professió de les armes i havia de fer el servei a cavall, la manera de combatre més honorable. Els cavallers compondran la host del "castlà". La nova classe dels "castlans i dels cavallers" representarà una força social en ascensió constant i esdevindrà el poder militar del país. D'ara endavant, aquesta classe d'extracció baixa posseeix mitjans de pressió suficients respecte a l'alta aristocràcia per tal de disposar d'una total autonomia militar, fiscal i social al seu feu. Un nou ordre social s'imposarà al pagès, que sacrificarà la seva llibertat per a beneficiar-se de la seguretat aportada pel senyor. El senyor obté la seva legitimitat de la utilitat de la seva funció.

Al segle XIII, hi ha nombrosos cavallers vassalls del senyor de Sales. Viuen als masos que els pertanyen, alguns es fortifiquen i es transformen en "masos torre". És el cas del mas Guixeres i del casal d'en Subirós. Al seu llibre *Tortellà*, Robert Bayer i Castanyer registra diversos cavallers vassalls de la senyoria de Sales: Bernat de Guixeres, Pere d'Uxó, Bernart Seguí, Guillem de Palera, Bernat de Vilar, Berenguer de Bellpuig, Berenguer de Vilaerto, Guillem Sot, Bernart Sot, Guillem Espasens, Ramon de Vellvespre i Pere de Saxa. Evidentment, aquesta nova classe que podia pagar tribut a la mort, volia participar en compensació en el repartiment de la riquesa de la senyoria. Aquest nou repartiment s'efectuarà en detriment del pagès rústec. A l'Alta Garrotxa, el tinent de Monteia, que originàriament havia de gaudir d'un cens favorable en haver acceptat conrear terres particularment ingrates, veurà com la seva condició s'agreuja, d'una banda, amb un augment exorbitant del cens i, d'altra banda, amb la multiplicació de les càrregues banals que li per-tocaven i que comprenien censos o servituds, com el servei de guaita, tot seguit qüestionat pels habitants dels masos de la muntanya, però també l'obligació de fer servir el forn, el molí, i també el verro, el brau del senyor...

Enfrontats a una condició cada cop més difícil, els habitants dels masos se sentiran atrets per horitzons més favorables, oberts per la reconquesta duta a terme pel comte de Barcelona en terres d'Al-Àndalus. Però la reacció de l'aristocràcia d'extracció baixa i alta serà a la mesura del risc d'empobriment encorregut. S'utilitzaran especialment tots els efectes del conveni de censos, mitjançant la clàusula penal que preveia una indemnització, "la remença", que serà impossible de liquidar per part del pagès desitjós d'abandonar

la tinença. Les condicions del règim del “pagès de remença” es troben reunides, el pagès està lligat al mas i les càrregues banals que pesaran damunt seu se sistematitzaran i s’institucionalitzaran i esdevindran els “mals usos”.

A la Garrotxa, el pagès de remença estava sotmès a cinc “mals usos”:

- 1) La remença representa la indemnització que ha de pagar el tinent de la terra al senyor per tal de recuperar la seva llibertat.
- 2) La intestia i l'eixorquia representen els drets del senyor en la successió dels pagesos morts sense descendència o sense testament, les retencions podien arribar a les 4/5 parts de l'herència.
- 3) La cugucia era un dret de justícia atribuït als castllans senyorials. Consisteix en la confiscació de la meitat dels béns de la dona adúltera, quan l'adulteri s'ha comès sense el consentiment del marit, o de la totalitat d'aquests béns si el marit ha consentit el seu infortuni.
- 4) L'àrsia representa una retenció del terç del patrimoni del pagès, la casa del qual s'havia incendiat i que així es veia castigat per la seva negligència.
- 5) La ferma d'espoli que s'ha pogut confondre amb el dret de cuixa representa el preu del consentiment del senyor al casament dels seus súbdits.

Sembla que el dret de cuixa no existia a Catalunya, tanmateix, existeix una llegenda, sens dubte per alguna raó, segons la qual el senyor de Sales prou que exercia aquest dret, i posava el seu poder al servei de la seva passió.

Als “mals usos” que afectaven els pagesos ocasionalment, s'hi afegien altres usos encara més perniciosos com el “didatge” que, si calia, obligava la mare a abandonar el seu nadó a fi d'alletar el nadó del senyor.

S'opera un nou repartiment de terres mitjançant la venda, l'herència o la donació, de vegades és la clàusula penal que s'aplica quan el pagès deutor d'una obligació no pot satisfer-la.

L'organització horitzontal de la societat es transforma en organització vertical. El règim feudal sobrecarrega amb obligacions el pagès i el retorna cap a una condició servil. El territori refugi ha esdevingut un territori presó i el mas queda relegat al rang d'unitat fiscal.

Al segle XIV, diverses plagues cauen sobre la societat, la pesta s'introdueix a Europa i arriba a Catalunya el 1348, la fam i la violència feudal provoquen una crisi que no respecta l'Alta Garrotxa. La taxa de mortalitat assoleix el 50%, les epidèmies es repeteixen el 1362 i més tard el 1371; els terratrèmols de 1373 i posteriorment de 1427 afecten la Garrotxa durament; la guerra civil que oposa Joan II a la Generalitat completa el quadre apocalíptic. La crisi demogràfica afecta els masos que es despoblen. La tensió creix entre el pagès i el senyor, però la tensió també creix entre el pagès de remença i el pagès lliure que acapara els masos abandonats fins a desembocar en la revolta dels remences. L'aristocràcia s'empobreix, atreta per la ciutat s'endeuta i acaba cedint una part o la totalitat dels seus dominis.

El segle XV serà el teatre d'enfrontaments armats durant els anys 1462 – 1472 i més tard els anys 1484 – 1485, que oposaran els remences a les tropes de la Generalitat. L'enfrontament finalitzarà amb la sentència arbitral de Guadalupe el 1486 sota el regnat de Ferran el Catòlic.

L'ocupant del mas Monteia ha perdut la seva llibertat, el dret de propietat del mas, ha esdevingut un pagès de remença. Es troba afectat directament per la crisi, acaba revoltant-se. La fi del servatge a Catalunya assenyala una evolució social que trigarà a arribar als països europeus, així caldrà esperar l'any 1779 perquè el servatge s'aboleixi a França i el 1861 per a la fi del servatge a Rússia.

3.1.2.3 L'estatut del pagès redimit

La revolta social dels pagesos de remença fou particularment violenta a les Garrotxes. Aquesta revolta social havia conduït el senyor de Sales a anticipar l'emancipació dels seus habitants i a evitar així els danys patits a la senyoria veïna d'Oix, on s'havia ocupat i incendiat el castell.

L'acta citada per Joaquim Matas confirma aquest procés.

En efecte, es precisa en aquesta acta: «En este año (1400) Roger de Malart redimió y absolvió a Pedro Caules y Guillermo su hijo, sus hombres propios y sólidos por razón de poseer dicho manso y quedaron a dominio del señor, Pedro, Martirián, Margarita, Inés y Catalina, hijos de Pedro a 28 Octubre, ante Pedro Boxeda, notario de Salas». Sens dubte, caldrà esperar els acords estipulats a la sentència arbitral de Guadalupe perquè l'emancipació convinguda pel senyor de Sales es converteixi en un nou estatut. En efecte, aquesta sentència preveia l'abolició dels mals usos, incloent-hi la remença, i reconeixia l'ocupació dels masos en contrapartida d'una forta indemnització al senyor. La sentència consolidarà una possessió

permanent de l'ocupant del mas, mitjançant una adquisició o bé mitjançant una emfiteusi. Aquesta nova situació jurídica permetrà que el pagès redimit contempli l'esdevenidor amb més serenitat.

Durant els segles XVII i XVIII, l'emancipació del pagès a l'Alta Garrotxa coincideix amb l'expansió econòmica de la regió.

La vall del Fluvià s'industrialitza i s'especialitza. El progrés tècnic permetrà fer servir l'aigua com a força motriu. Prosperen les manufactures especialitzades en el teixit, la fabricació de paper, el treball de la pell. Els intercanvis es multipliquen, el desenvolupament de ciutats i de pobles s'acompanya d'un augment de la població. Durant el segle XVIII, el nombre de casaments a Olot es multiplica per 4,5. La necessitat d'aliments creix, la demanda de productes agrícoles als mercats explota.

Aleshores emergeix un teixit d'explotacions agrícoles mitjanes favorables a l'establiment d'una classe d'agricultors petits i mitjans. És durant aquest període que l'ocupant de Monteia, es podrà beneficiar de l'engrandiment del mas emprès pel baró de Sales: el mas triplicarà la capacitat de producció. L'engrandiment dotarà el mas d'una nova dimensió que el transcendirà. Durant aquest engrandiment es construí el colomar, la construcció d'aquest no és pas anodina. El colomar té un valor simbòlic. El dret del colomar pertanyia a l'edat mitjana a les abadies i als castells, que treien profit de la cria: carn tendra dels colomins i, sobretot, un adob ric. Més tard aquest dret fou abolit però l'edificació d'un colomar no estava a l'abast de tothom. La construcció del colomar al mas Monteia al segle XVIII aporta diversos indicis. Il·lustra la posició econòmica i social del tinent del mas i marca la seva emancipació i el seu èxit. Certament, al mas li cal un ocupant però al final aquest serà relegat a un rang subaltern. La pedra s'ha sobreposat a l'home. El particularisme del dret civil català, que evita el repartiment i la divisió de la propietat, contribuirà al manteniment de la integritat del mas al llarg del temps.

Prat de la Riba podrà exclamar aleshores: "el mas ha triomfat!"

L'any 1760, en el marc del repartiment de la imposició del «Catastro entre los individuos del loch de sales», el mas Monteia arriba en tercera posició dels contribuïdors, darrere can Pasolas, can Sarola en una població de 32 masos al municipi de Sales.

El particularisme del dret civil català aportarà la seva pedra a l'edifici. El respecte de la institució de l'hereu

tindrà com a conseqüència evitar la divisió de la propietat i participa a mantenir la integritat del mas al llarg del temps. El mas Monteia conserva la seva vocació històrica de tinença medieval, la qual no es podia partir per prohibició del dret feudal.

3.1.3.4 El particularisme del dret civil català

El pagès “redimit” gaudeix de nou d’una llibertat d’acció jurídica que preveu la llibertat de testar. El recurs al testament és sistemàtic i li permet organitzar lliurement la successió de manera que la perspectiva patrimonial no s’aturava el dia de la seva mort: l’hereu o la pubilla era el successor designat per continuar-ne la inversió. El fet de poder projectar-se en un futur llunyà a través dels successors reforçava l’interès per tal de fer prosperar la terra. El fill gran era designat hereu el dia del seu casament, rebia així la major part del patrimoni dels pares, materialitzat per la casa pairal, li pertocava desinteressar els germans i les germanes de llur part d’herència: la llegítima. El deute respecte a germans i germanes podia estendre’s en el temps.

Les filles rebien un dot quan es casaven, la vocació eclesiàstica era desitjada per als germans de l’hereu, ja que, a la mort de l’eclesiàstic, el seu patrimoni tornava al patrimoni familiar. Naixien veritables estratègies familiars intergeneracionals amb la finalitat de constituir patrimonis cada cop més importants, amb el risc de conduir de vegades fins a l’endogàmia.

La institució jurídica de l’hereu va permetre perpetuar les explotacions i evitar-ne la divisió a cada transmissió. Aquesta institució és característica de Catalunya, difereix, per exemple, del mode de transmissió francès que, a partir de la Revolució de 1789, preveu un sistema legal de transmissió amb el principi d’una divisió en parts iguals entre els hereus.

El dret del contracte és present a la vida diària del pagès: el préstec de diners, l’arrendament del mas, la cessió del dret de bosc..., són objecte d’un acte escrit signat per les parts en presència de testimonis. La cura aportada a la conservació de les actes en un moble específic, l’arca, a través de les generacions d’una mateixa família, marca l’atenció particular que els habitants de l’Alta Garrotxa posaven en el dret escrit.

La transmissió del mas Monteia al si de la família Roure il·lustra aquest postulat. La família Roure va ser propietària del mas Monteia en haver-lo adquirit a Baldilio Simon de Girona el 4 d’octubre de 1852 fins

que el va vendre a Juan Coll Oliva el 7 de març de 1986. Durant aquest període es compten set transmissions realitzades mitjançant l'herència al si de la família Roure, les quals es van dur a terme sense afectar la unitat de la propietat, llevat que es prengui en consideració la donació del camp contigu a la capella de Sant Miquel, acordada el 21 d'agost de 1962 per Rosa Roure Masó en benefici de la parròquia de Tortellà, representada per Mossèn Anton.

3.1.3 Una religiositat relativa

Sant Pau, sant Agustí, sant Ambròs van modelar l'Església inspirant-se en la jerarquia divina. Els pares de l'Església van erigir el papa com a cap espiritual i temporal. Déu va delegar el poder diví al papa, que el delegà als reis. El rei és el lligam entre Déu i el poble. Com el pastor condueix el ramat, pertoca al rei la missió de protegir i de conduir el poble a la salvació eterna. És el fonament del pensament teocràtic. S'aparta de la paraula de Crist que defensa la idea d'una separació entre l'Església i el poder polític i diu "doneu al cèsar el que és del cèsar i a Déu el que és de Déu". Tanmateix, és aquest pensament el que serà el fonament del règim de la monarquia absoluta.

A causa de les condicions en què es desenvolupà la desconexió amb el poder carolingi, el comte de Barcelona mai no va gaudir de la legitimitat divina; certament, Pere III el Cerimoniós va invocar la providència per assentar la seva legitimitat (soc rei perquè Déu ho ha volgut), però no convencé. La relació política del sobirà català amb el seu poble no era d'essència teocràtica, per això el català mai no fou un subjecte que obeïa en sentit teocràtic. Aquest particularisme va tenir un efecte en la relació del català amb la religió. Certament, l'Església rural va estar estretament associada a la vida camperola dels pagesos, tanmateix, mai no va poder imposar hermèticament la seva capa de plom en els feligresos de l'Alta Garrotxa. El "pagès de Monteia" era creient, pregava a Déu a l'església, però blasfemava al camp, tenia una devoció relativa i el temor de Déu era mesurat. Finalment era un humanista abans d'hora!

Existien a l'edat mitjana un gran nombre de llocs de devoció, on s'establiren des de temps reculats confraries religioses que tenien afiliats a quasi totes les parròquies i diòcesis dels voltants. Aquests afiliats els feien donacions i llegats als testaments, independentment de les almoines i les contribucions periòdiques que havien de pagar quan passava l'almoïner. Es recomanava als fidels d'anar a l'església o al priorat de Santa Bàrbara de Pruneres per obtenir les indulgències, tal com assenyala una carta del segle XIII, signada

pel rei Jaume d'Aragó i per una quarantena de bisbes d'Espanya i de França. Era un lloc de pelegrinatge molt freqüentat en aquesta època, les almoines que aquesta església recollia en diverses diòcesis devien ser considerables. No hi havia a la diòcesi d'Elna cap lloc on Santa Bàrbara no tingués cap afiliat i que no tingués, en conseqüència, res a cobrar.

Al capdavant de l'escala social, els habitants de Monteia són persones respectuoses envers la fe cristiana. L'adopció del calendari cristià després de l'abandó del calendari franc contribuirà a l'arrelament de la norma religiosa. La pràctica religiosa es desenvolupa a través de manifestacions múltiples. El culte religiós està compassat per una observança estricta dels sacraments, la presència a les manifestacions litúrgiques i el respecte dels ritus funeraris. L'encàrrec de misses per al descans de l'ànima del difunt roman una tradició encara viva (vegeu l'encàrrec de misses del mas Puli) (Annex 5).

La gent invoca la protecció de Déu a través dels sants patrons, es reuneix per a les processons, participa en els pelegrinatges i en les festes votives. El pelegrinatge a l'oratori de Sant Jordi a la primavera era l'ocasió de demanar al sant la protecció dels conreus contra la cuca "que podia malmetre els conreus"; la celebració de la festa votiva de Sant Grau era l'ocasió, a la fi de l'estiu, d'invocar la protecció del bestiar al sant patró mitjançant la benedicció de les banyes a raó d'un ciri per banya. Els ciris beneïts durant la celebració de la missa s'encenien després als estables del mas per gaudir del favor de sant Grau. Santa Bàrbara de Pruneres protegia contra l'incendi. En període de sequera, els pagesos anaven en processó a Sant Ferriol per implorar la pluja. Finalment, quan una gran desgràcia queia sobre la contrada, s'organitzava un pelegrinatge per portar creus des de la Garrotxa fins als estanys de Carançà... Aquest darrer ritus era una supervivència del paganisme, heretada de la cultura pagana del culte de l'aigua.

3.1.3.1 La festa religiosa i popular

El calendari litúrgic preveia nombroses celebracions durant l'any. La festa religiosa estava íntimament lligada a la festa popular. La festa es desenvolupava segons un tríptic ben establert. La cerimònia religiosa precedia l'àpat festiu acompanyat de diversions, la més esperada d'aquestes era el ball tocat per trobadors i més endavant per les cobles. La dansa tenia una funció social demostrada, ja que permetia que els joves

i els menys joves es trobessin, enraonessin i encara més si hi havia afinitats! De vegades l'animació festiva agafava una forma més especial i inesperada, com en testimoniatge l'evocació del ball de tarda de can Bestrus als anys 1950.

El text ha estat extret de les memòries de Lluís Dilmé i Noguer:

«Ja feia un mes que tota la joventut de Tortellà ho sabia,
Per sant Martí a Sales, al *salon* de Can Bestrus,
Ball de tarda amb música d'en Fonso de Lliurona,
Beguda al bar, sala il·luminada per llums de petroli
Típic restaurant instal·lat a la cuina, obert.
També era anunciat que el que apagués algun llum seria sancionat.
El ball de tarda de Can Bestrus solia ser una bogeria,
Nois i noies que contenen estaven quan s'apagava totalment el llum
El més trist era que en Fonso no podia llegir el que executava.
Sort que tenia un repertori tan estès que n'hi es notava la falta de llum
N'hi havia de molt barruts que ben tips ni pagaven,
El pobre Bestrus desesperat de no poder controlar,
Al final feia un negoci força brut».

Respecte a això, en Josep de Monteia explica: «el ball de can Bestrus era molt “corregut” als anys 50, tota la joventut de Sales, de Tortellà i d'Argelaguer s'hi reunia». Afegeix amb humor: «jo no tenia pas gaire requesta perquè hi havia més nois que noies i les noies se'ls triaven...!»

El “ball de tarda al salon de can Bestrus” reunia tots els elements de la tradició: la sala principal del mas es preparava com a saló, en Fonso de Lliurona, músic acordionista, d'oïda sense solfa, el darrer trobador de l'Alta Garrotxa al faristol; llum gràcies a un llum de petroli; beguda i menjar a la cuina... De fet, el concepte era molt avantguardista, molt més que el futur concepte de sala de festes, ja que en conclusió, la finalitat que volien els balladors era ballar “a les enfosques”.

El dia de la festa religiosa i popular resumeix força bé el “tarannà” del català: la pregària al matí, la gormanderia al migdia i la diversió al vespre.

Ocorre que el feligrès sigui pertorbat pel dogma i el misteri, aleshores troba la veritat en la fe en Déu; però no és pas sorprenent que la por l’atregui cap a les tenebres de la desraó, cap a la fe en el sobrenatural i cap a la credulitat en les solucions màgiques, en resum, vers l’obscurantisme.

3.1.3.2 L’obscurantisme

Força abans de la religió cristiana, la població autòctona celebrava cultes pagans, l’Església va intentar aixafar-los i substituir les celebracions profanes per festes religioses sense aconseguir-ho completament. De manera paradoxal, l’Església es troba a l’origen del concepte de la bruixeria.

En el pensament primitiu dels pares de l’Església, tot el que ocorria a la terra provenia de la voluntat de Déu, en aquesta concepció, la bruixeria quedava relegada al rang de superstició inofensiva que no posseïa la capacitat de fer mal. Un canvi doctrinal s’esdevé a finals de l’edat mitjana amb el pensament de sant Tomàs d’Aquino (1225 – 1274) que afirma la presència física del dimoni a la terra, amb la seva capacitat malèfica. Aleshores el concepte de bruixeria emergeix, considerat com una secta universal presidida pel dimoni, que conspira contra el món cristià. La Inquisició tindrà, entre d’altres, la missió de caçar les bruixes a partir del segle xv. Sembla que l’Alta Garrotxa va escapar a la seva acció. Tanmateix, l’Església mai no va cessar d’intervenir contra l’obscurantisme, i va mantenir així la por del poder sobrenatural de la “bruixa” al camp. La tradició del “salpàs” revela aquesta atmosfera. Aquesta pràctica religiosa, organitzada pel “sacerdot de la parròquia”, consistia a beneir les cases amb una barreja d’aigua i de sal projectada amb una cullera a les portes, a fi de protegir-les de l’acció de bruixes, dimonis i mals esperits. Als masos, la benedicció no s’aturava a la porta, el capellà beneïa l’interior del mas i els estables. La tradició del “salpàs” practicada els primers dies de la Setmana Santa va perdurar a Tortellà fins a la partença de Mossèn Anton el 1978. Al Vallespir, aquesta tradició va sobreviure fins als anys 1970, especialment a les localitats de Sant Llorenç de Cerdans i de Prats de Molló. En altres llocs, la tradició del «salpàs» es va acabar a causa de l’èxode dels habitants dels masos, com ocorregué a Sant Grau.

Josep de Monteia explica la fi de la benedicció del salpàs a Sant Grau.

L'èxode rural va afectar el veïnat de Sant Grau amb molta violència. La crida de les sirenes de les fàbriques dels pobles veïns de Tortellà i de Montagut va empènyer els masovers dels masos de Sant Grau a abandonar el veïnat. L'obligació de treballar de 10 a 12 hores diàries a la fàbrica esdevingué una exigència acceptable si així la família es podia beneficiar dels progressos que havien arribat al poble. Els masos de can Comú, can Diumenjó, can Roca, can Argelés, can Grauet, can Rovira, la Roca, can Pentinet foren abandonats l'un darrere l'altre; finalment, quedà un darrer habitant a Sant Grau, en Ventura de la Quintana. El mas de la Quintana, especialment ben dotat econòmicament, assegurava a l'últim resident els mitjans de continuar l'activitat tradicional de pagès.

El veïnat de Sant Grau acollia la celebració de la benedicció del salpàs després del diumenge de la Passió. Pertocava al capellà de Montagut, del qual depenia la parròquia de Sant Grau, d'observar aquesta tradició, i complia aquesta missió pastoral amb molta devoció.

A Sant Grau, cada mas era objecte d'una benedicció especial. Així, els residents de Sant Grau esperaven cada any la visita del capellà amb molt de fervor. La benedicció del salpàs assegurava per a l'any vinent la salvaguarda contra qualsevol malefici que pogués afectar llurs famílies i llurs animals.

El dia de la benedicció, una processó, composta pel capellà precedit d'una desena d'escolanets i seguit pels infants del mas, es formava a l'entrada del veïnat. La roba litúrgica que portaven els participants (els escolanets duïen un sobrepellís blanc amb puntes damunt d'una sotana vermella, el capellà una sotana blanca amb casulla vermella i estola blanca) atorgava una dimensió mística que convidava els residents visitats a un gran respecte religiós. La processó constituïda així caminava d'un mas a un altre; la dispersió dels masos obligava els portadors de la creu a rellevar-se.

El masover i la família esperaven amb recolliment al llindar de la porta l'arribada imminent de la comitiva. La pregària, dita en llatí, precedia el ritus de la benedicció. Aleshores, el gest tan esperat era escrutat per la gent del mas: el capellà beneïa la casa, d'un gest sacerdotal projectava la sal beneïda a la paret del mas, a la dreta de la porta forana. Era de bon auguri que una part de la sal beneïda quedés enganxada i formés cos amb la paret. Era llavors el signe de l'èxit de la benedicció que romandria visible fins a la propera tem-

pesta... i permetria a l'acidesa de la sal fer un sot a la pedra on havia estat projectada any rere any. Encara queden senyals d'aquesta benedicció a les parets dels masos de l'Alta Garrotxa.

Com a agraïment, els residents tenien el costum d'acollir la comitiva a l'interior del mas i convidaven els participants a prendre un refresc i un àpat lleuger. Una ofrena de regals diversos com ara ous, embotits, productes de l'hort... es dipositaven als cistells que portaven els escolanets.

És així que, des de feia segles, es desenvolupava la benedicció del salpàs a Sant Grau...

Quan només quedà un darrer habitant, el capellà de Montagut, més aviat desencisat, va decidir de no complir més aquesta tasca pastoral; en efecte, va considerar que el preu de l'esforç que calia per a desplaçar-se a Sant Grau ultrapassava el benefici de la benedicció. Aleshores va resoldre de fer saber la decisió a Ventura de la Quintana, el darrer masover. Li va telefonar per indicar-li que, d'ara endavant, l'acte presencial esdevenia inútil i que faria la benedicció del mas de la Quintana des de la plaça de l'església de Montagut. Li garantia que el benefici de l'efecte diví esperat seria certament el mateix.

La resposta de Ventura va ser més aviat mordaç, en proporció amb la seva decepció:

«Mossèn, li va dir, recordeu sens dubte que, tradicionalment, amb motiu de la benedicció del salpàs, el mas de la Quintana us ofereix una dotzena d'ous, d'ara endavant us els llançaré des del mas fins a la plaça de l'església de Montagut!»

El clergat feia servir un altre stratagema perquè els feligresos no s'esgarriessin del bon camí. El recurs a la por va ser utilitzat àmpliament pels capellans tant pel que fa als infants com pel que fa als adults.

En Joan Palomeres Coromina explica que el seu oncle en va ser víctima. Aleshores a Sales hi havia un mossèn molt rigorós, el qual exercia una vigilància estricta dels feligresos. L'oncle d'en Joan no tenia un comportament gaire catòlic, sovint tornava tard a casa de nit, bé perquè anava a ballar, bé perquè jugava a cartes. A més a més, no era gaire assidu quant a la missa dominical. Un bon dia, el capellà el va aturar per fer-li retrets. Li remarcà que havia contret molts mals costums i que d'ara endavant calia deixar de tornar massa tard al mas.

L'oncle d'en Joan feu el sord pel que fa a aquestes crítiques i no canvià els mals costums. Una nit, quan

estava de tornada, el capellà li va parar una veritable emboscada: va sacsejar una llanterna en la foscor tot fent crits demoníacs i va provocar que el jove patís una por esglaiadora i que fugís esmaperdut fins al mas...

Les històries de por que involucren capellans són nombroses. A Beget, el capellà es feia assistir d'un escolà per tal de fer por a la gent dels masos de nit. Feia servir una llanterna per a projectar ombres i quimeres a les parets dels masos, la qual cosa provocava l'espant dels habitants.

De vegades aquestes intervencions s'acabaven de manera dramàtica, quan un masover recalcitrant responia a trets als estratagemes del capellà.

De fet, les bruixes, els curanderos i els saludadors, la por, continuaran a l'esperit de les persones. El poder de curar, però també el poder d'apartar la maledicció acompanyaran el poder espiritual de l'Església. Els habitants de Monteia respectaven la tradició d'acollir, però es guardaven prou de deixar penetrar un estrany als corrals, per por que tirés una maledicció al bestiar.

Es temien els poders sobrenaturals d'una bruixa. La mala mirada de certes dones podia comunicar una malaltia; els cataplasmes de l'herba *llet de Teresa* considerada com a molt maligna lligats al dit gros del peu feia avorrir al fill la jova que els sogres no acceptaven; les agulles eren una eina fatal en mans de les bruixes.

Els encantaments del saludador (el qui amb l'alè, la saliva, xuclant la ferida, dient certes paraules, etc., pretén guarir o prevenir els efectes d'una mossegada de la ràbia, i altres mals) havien de prevenir les malediccions. El capellà desembruixava però el curandero posseïa el poder de curar, la teràpia recorria a fórmules màgiques, a les plantes medicinals, a les plantes per conjurar les malediccions, a la pregària: pràctiques que de vegades encara es fan servir: senyar el desenaiguament, aturar el foc, guarir una hèrnia...

Certament, el xarlatanisme ocupava una dimensió important, però també és versemblant que nombrosos coneixements terapèutics hagin desaparegut emportats a la tomba pels entesos!

L'obscurantisme va perdurar molt de temps a l'Alta Garrotxa. En Josep de Monteia explica que durant la seva infantesa, als anys 1940, hi havia hagut al mas una tia que patia una malaltia crònica que l'havia

mantinguda al llit durant set anys i que finalment va morir. Durant la seva malaltia, en Josep recorda que la família havia cridat una curandera que havia vingut al mas. Un acte l'havia sobtat, la curandera havia sacrificat un xai... Uns vestigis d'una pràctica de curació pagana... Sens dubte inspirat del culte del déu romà Mithra representat degollant un toro per assegurar la redempció del món. Aquesta intervenció no havia fet cap efecte en la malaltia de la pobra desgraciada. La superstició encara era ben present a l'època de la infància d'en Josep.

El 1960, la propietària del mas Monteia, segurament una devota, feia donació a la parròquia de Tortellà del camp conreat contigu a la capella, en contrapartida d'un bocí de cel, gràcies als consells sagaços del rector de Sales, de trista reputació, anomenat Mossèn de l'aram (coure), el qual, empès per la cobdícia havia venut, entre altres coses recollides als masos, les teules de la rectoria de Sales destinades a arreglar la teulada de l'església de Sales! Sens dubte, cal esperar-ho, el darrer exemple de la credulitat dels habitants dels masos.

Un substrat llatí, una condició pagesa evolutiva, una religió són els fonaments que expliquen la formació d'un mode de vida del qual la cultura no es trobava absent.

3.1.4 La cultura de pagès de l'Alta Garrotxa

La història, les institucions, la religió són paràmetres indispensables però insuficients per copsar la "manera de ser" de la gent de l'Alta Garrotxa. Un enfocament sociològic completarà l'anàlisi. Es tracta de cercar els diversos factors que van contribuir a elaborar un mode de vida singular, altrament dit una cultura específica de la societat de l'Alta Garrotxa.

Els colons de l'Alta Garrotxa es van enfrontar a un medi hostil. Els esforços que van dur a terme per tal d'adaptar el medi a llurs necessitats van influir, per força, en el caràcter.

Els masos de la vall del Borró són distants els uns dels altres i el poble de Tortellà era molt allunyat. En aquesta configuració el mas era un espai isolat, i les condicions de l'aïllament eren agreujades a causa d'un relleu particularment inhòspit, que en complicava l'accessibilitat. A partir dels anys 1960, la construcció de carreteres i l'automòbil van esborrar les distàncies, però fins aleshores l'isolament havia estat una característica que afectava el mode de vida dels habitants dels masos.

La influència del medi i l'aïllament dels masos són factors exògens que van desenvolupar, a la societat de l'Alta Garrotxa, valors específics, la quinta essència dels quals va produir un mode de vida singular. El mode de vida de la comunitat dels habitants dels masos va divergir del mode de vida observat a la comunitat del poble. Aquesta divergència és la causa d'una relació a vegades conflictiva entre ambdues comunitats.

3.1.4.1 La influència del medi

L'Alta Garrotxa “és una terra de mala petjada”. Arestes, engorjats, cingleres i grenys dibuixen les línies del relleu. Aquest territori mai no oferí naturalment comoditats per a les necessitats de la vida de la gent dels masos, i el preu que va caldre pagar a fi de desenvolupar una activitat nodridora fou molt elevat. La transformació del medi físic per la mà de l'home va requerir facultats a l'altura de les dificultats trobades. Va caldre armar-se de coratge, de tenacitat, de perseverança, d'enginy, per aconseguir extreure d'aquesta contrada l'aliment per a la família i assegurar un esdevenidor a la posteritat. Els esforços posats van permetre de construir masos, de disposar feixes, d'obrir camins d'accés i de construir capelles. En efecte, els habitants dels masos van transformar la natura per adaptar-la a llurs necessitats, però, recíprocament, els esforços invertits van incidir en llur personalitat. Les facultats utilitzades per agençar la contrada es van imprimir en el caràcter i la mentalitat de la gent dels masos. L'intervencionisme enèrgic de l'home en la natura va tenir una repercussió en la “manera de ser” de la gent de l'Alta Garrotxa.

La influència del medi és el primer factor que va marginalitzar la societat de l'Alta Garrotxa, el segon factor cal cercar-lo en l'aïllament del mas.

3.1.4.2 L'aïllament del mas

L'aïllament del mas en l'espai és una característica especialment important per comprendre la societat de l'Alta Garrotxa des del punt de vista sociològic. El fet que el mas fos isolat, va desenvolupar una dinàmica de comportament autònoma en els habitants dels masos, diferent de la que es pot observar en la comunitat del poble. En efecte, el mas, com la casa de poble, és un hàbitat destinat a acollir els ocupants; tanmateix, malgrat aquest denominador comú, cal constatar que les condicions de vida del poble difereixen de les viscudes als masos.

L'observació permet remarcar diverses variants.

Al poble, les nombroses interaccions quotidianes consoliden un lligam social fort; al mas, el lligam social se circumscriu al nucli familiar i els contactes amb la gent del poble són esporàdics, la major part de les vegades limitats a un desplaçament dominical amb motiu del mercat, en qualsevol cas insuficients per a establir una relació de proximitat amb els habitants del poble. D'altra banda, el poble tenia una percepció especial dels habitants dels masos i els considerava en certs aspectes com a "forasters". Aquest ressentiment era molt present en els infants dels masos que anaven a l'escola del poble i que no aconseguien fer amistat amb els infants del poble.

El temps importava poc al mas, el dia es mesurava per la sortida i la posta del sol, mentre que, al poble, el rellotge manava el temps.

Al mas, l'activitat depenia de la rutina ritmada per les estacions. Qualificar l'ocupació de l'home de pagès de feina no seria apropiat, atès que l'obligació no era imposada per una autoritat sinó pel transcurs del temps. D'altra banda, la contemplació no es trobava absent de l'horari del pastor i la solitud l'acompanyava. L'autoconsum dominava al mas mentre que, al poble, la presència de botigues facilitava l'alimentació de les famílies...

Aquestes poques variants, l'enumeració de les quals no és exhaustiva, demostren l'existència de modes de vida diferents i, a la fi, una divergència sociològica entre les dues comunitats.

L'aïllament del mas podia tenir repercussions inesperades. Tres exemples ho il·lustraran.

1) Fa temps, a can Cervosa del Racó, el pare de família tenia un defecte de locució, la filla reproduïa el defecte com un lloro. Els pares es veieren obligats a allunyar la nena per tractar aquest handicap. Llavors la van posar a pensió a casa d'un habitant de Tortellà durant l'any escolar fins que desaparegué el defecte.

2) L'estat era absent de l'Alta Garrotxa i els infants dels masos més allunyats no estaven escolaritzats. Aleshores els habitants dels masos s'organitzaven en comunitat per assumir el cost i la contractació d'un instructor itinerant. Era, llavors, l'únic mitjà de lluitar contra l'analfabetisme.

A Tortellà als anys 1950, un personatge una mica original havia assumit aquesta tasca de mestre itinerant. En Finet de la Tomba, culleraire d'ofici, però home instruït, ocupà els seus darrers anys a ensenyar els infants dels masos situats a prop de la frontera amb França (Moreto, la Comella, Mas de l'Olm...). Durant

l'hivern era allotjat (allotjament i menjar) i feia el paper de mestre. Els infants dels masos dels voltants anaven a l'escola cada dia i així aprenien de llegir i d'escriure.

A finals d'hivern, en Finet tornava al poble retribuït amb una mica de diners. Vivia al carrer d'Olot, a la casa d'enfront del carrer de la Ciutadella. Al vespre, sens dubte per posar remei als efectes de la solitud de l'hivern, cantava des del seu balcó per als veïns, la seva cançó preferida era: "Cuando Cristóbal Colón descubrió las Américas..." Un discurs filosòfic acabava l'execució de cant; partidari del naturisme, pretenia que la pau al món s'aconseguiria quan tothom esdevingués adepte d'aquesta pràctica i es passegés nu! En Finet, un personatge de la Garrotxa no pas anacrònic sinó precursor!

3) L'aïllament del mas havia provocat una altra distanciació una mica perceptible en el vocabulari usat al mas. Fora exagerat cercar una desviació lingüística, tanmateix, es remarca una certa originalitat en la parla del mas. L'originalitat rau en l'ús de mots "peculiaris". A Monteia no es mata el bestiar, se'l sacrifica; l'accés amagat que permet baixar del primer pis als estables és un batiport, la lloseta és un parany dreçat per agafar ocells desconegut al poble, l'esclonet és una protecció destinada a protegir la mà de qui sega amb una falç, la cavitat és una tuta, el xòrrec és una riera amb aigua per intermitència i la vedruna un talús de rocs... Seria empipador enumerar eines, arnesos, remeis utilitzats al mas el coneixement dels quals corre el perill de desaparèixer perquè ja no es fan servir... Aquests mots no són literaris en el sentit que ho comprenia Pompeu Fabra, posseeixen, però, un valor lingüístic incontestable. En realitat, és el llenguatge de la gent del poble que es va desviar, ja que el mas assegurà una funció de conservador lingüístic.

El particularisme dels habitants de l'Alta Garrotxa era clar, Josep Vilar en un text aparegut al número 4 de *Les Garrotxes* en dibuixava els contorns:

«L'Alta Garrotxa ha estat sempre un territori dur. Extrem, isolat, lluny de tot. Oblidat per totes les administracions. Terra de frontera i de ningú, amb vells camins estrets, cantelluts i costeruts. Un pedregar amb magres conreus. Un país d'escorpins, llagastes i escurçons. Això sí, espargit d'humanitat que majoritàriament malvivia en masos ròncs. Era gent que no hi patia, gent bregada, avesada de sempre, estació rere estació al viure rigorós, ara sí, li podia passar de defugir el tracte de gent que no coneixia».

Però la compassió no ha pas estat l'únic tret d'observació de la societat de l'Alta Garrotxa; Marià Vayreda, al segle XIX a la novel·la *La punyalada* feia dir a mossèn Jeroni, rector de Sant Aniol, termes menys elogio-

sos sobre la gent dels masos de l'Alta Garrotxa. Els trabucaires havien comès moltes maldats a la contrada i durant un sermó adreçat als romeus reunits a l'església de Sant Aniol el dia de l'aplec dels francesos, mossèn Jeroni s'exclamava:

«I això passa a nostra casa, entre aquests rostalls i cingleres que sempre sembla que hagin de caure i no cauen mai per a esclafar tanta maldat; en aquesta terra, abans refugi de sants bisbes, de monjos, d'ermitans i penitents, i ara catau de tota la mala gent que els pobles més sortosos foragiten a escopetades. I, sabeu com és això? Sabeu per què hi vénen ací? No és pas sols perquè hi troben amagatalls, vores i bosquíes que els posen a cobert de la justícia humana, no; és perquè aquí hi troben gent tan dolenta com ells, perquè vosaltres teniu el cor més dur que les roques d'aquestes cingleres, perquè vosaltres, que professeu aquell maleït refrany que diu «La carn que no es cou per tu deixa-la cremar», heu comportat que la guineu fes el cau a casa vostra, amb tal que el mal es fes al veí».

El procés fet a la gent de l'Alta Garrotxa per Marià Vayreda prové sens dubte del ressentiment d'un antic carlí; en realitat l'instint de supervivència habitava en la gent del país i l'empenyia a adaptar-se als comportaments de l'època.

La divergència cultural constatada entre la gent dels masos i la de poble no es limitava pas a una simple distanciació física, lingüística o sociològica. De vegades, la distanciació provocava tensions entre ambdues comunitats.

3.1.4.3 Les tensions entre comunitats

Ja es va indicar que, a l'edat mitjana, els habitants dels masos de la muntanya, contràriament als habitants de la plana, no estaven subjectes al servei de guaita del castell de Sales. Aquesta diferència d'estatut resultava de la fi d'un contenciós que havia oposat els habitants de la muntanya al senyor de Sales. El contenciós s'havia saldat amb una decisió favorable als habitants de la muntanya. Aquest episodi és interessant, ja que demostra una presa de consciència, des de l'edat mitjana, d'una comunitat que es considerava diferent de la del pla de Sales i que no dubtava a mantenir un conflicte contra el senyor de Sales.

De fet existia una tensió entre ambdues comunitats, ara sorda, adés declarada, i aquesta tensió podia arribar fins a la discriminació.

Les manifestacions d'aquesta discriminació podien revestir formes diverses, a cops anodines, a cops més greus. Heus aquí dos exemples:

En Josep de Monteia explica que des de l'edat de set anys, s'encarregava de guardar el ramat de vaques que conduïa regularment cap als comuns de Tortellà. Aquesta ocupació l'obligava a guardar el ramat tot el dia i de tornar-lo al mas al vespre. Així doncs, passava tot el dia fora amb les vaques i els seus dos gossos. Una vegada trobà una colla de "picadors" de Tortellà, ocupats en una tala de llenya. Malgrat la seva poca edat, li agradava parlar amb aquestes persones quan feien una pausa per dinar, una manera de foragitar l'avorriment i la solitud. Les xerrades es feien amb bonhomia fins el dia en què va ser interpellat pel contramestre que venia a controlar l'avançament de la feina. Aquest va fer-li una broma pesada que recordaria tota la vida!

"Els teus gossos han menjat una paella, se'ls ha de castigar, ja ho entens", li va dir el contramestre d'un aire indignat.

Espantat per l'amenaça de l'adult, va assentir amb el cap tot avergonyit.

El contramestre continuà amb la mateixa aparença feroç: "aleshores cal que mati un dels teus gossos, quin vols que mati?"

En Josep desesperat pel dilema a què es veia confrontat, perquè s'estimava els dos gossos, va acabar per concedir que valia més matar el més petit.

La resposta del contramestre fou mordaç: "llavors mataré el més gran".

En Josep s'esporguà i fugí acompanyat pels dos gossos, convertit en la riota de les persones de Tortellà. Aleshores en Josep tenia set anys. No és segur que aquest contramestre gosés fer una broma tan malvada a un infant del poble. L'espai del mas l'havia alliberat del respecte a les convencions observades al poble. El seu comportament pel que fa al petit Josep havia estat discriminatori.

La Nati, la filla d'en Josep, explica: "per Nadal, la gent de Tortellà venia a tallar teix i grèvol per decorar llurs cases, els seus avis, propietaris de l'indret, assistien a un veritable saqueig, ja que la gent del poble no parava esment ni en el lloc de l'obtenció ni en la manera de tallar l'arbust desitjat. Un dia, l'avi va decidir intervenir i va aturar un individu quan passava davant del mas amb un carregament d'arbusts. La

seva intenció era fer-li observar el caràcter exagerat de l'empresa. La resposta de l'individu va ser mordaç, i va acabar amenaçant-lo d'incendiar el mas!" Un cop més, l'espai del mas havia alliberat l'individu del respecte a les convencions observades al poble.

La Nati acaba observant: "Aquestes persones que es passegen per una propietat privada haurien de comportar-se com a convidats i respectar l'indret i la natura..."

Amb aquests comportaments, no és pas sorprenent que la gent dels masos hagi tingut un ressentiment real respecte a la gent del poble.

Aquesta problemàtica sociològica va desaparèixer per manca de combatents. Amb l'arribada del progrés, les condicions de vida de la gent dels masos van esdevenir molt més difícils que les dels habitants dels pobles. El metge, el veterinari, la farmàcia, la feina, però també l'electricitat van aportar un confort social del qual el mas no es va poder beneficiar.

La problemàtica es referma amb l'obligació d'escolaritzar els infants. La Nati, la filla d'en Josep de Monteia, forma part de la darrera generació destinada a anar a l'escola des del mas. Explica: "vaig anar a l'escola de Tortellà quan tenia sis anys. El pare o l'avi em portaven amb moto a can Subirós, on em trobava amb una colla de cinc nenes i un nen, junts anàvem a l'escola a peu, fossin quines fossin les condicions meteorològiques. La tornada s'efectuava en les mateixes condicions. A partir del segon any, els pares em van inscriure a l'escola de la Llar a Olot on vaig estar interna. El pare venia a cercar-me divendres al vespre per passar el cap de setmana al mas".

Als infants dels masos més allunyats, el primer dia d'escola provocava un veritable trauma...

Una problemàtica encara més greu es plantejava amb la malaltia.

Valia més no estar malalt al mas i, si excepcionalment calia que el metge es desplaçés, sovint només precedia la visita del capellà que portava el viàtic al moribund.

Al mas veí de l'Orri, als anys 1970, el propietari havia decidit instal·lar una línia telefònica de la qual encara subsisteixen vestigis, a fi de permetre que els masovers poguessin avisar el metge en cas de necessitat. Aquesta decisió es va prendre després que els masovers haguessin conegut una situació crítica amb un dels seus familiars, per manca d'una intervenció ràpida del metge a causa de l'allunyament del mas.

Aquesta diferència en la forma de vida va ser un factor determinant en l'èxode rural viscut durant els anys 1960. El progrés va desqualificar el mas de l'Alta Garrotxa en la seva configuració tradicional.

3.2 El darrer explotador del mas Monteia

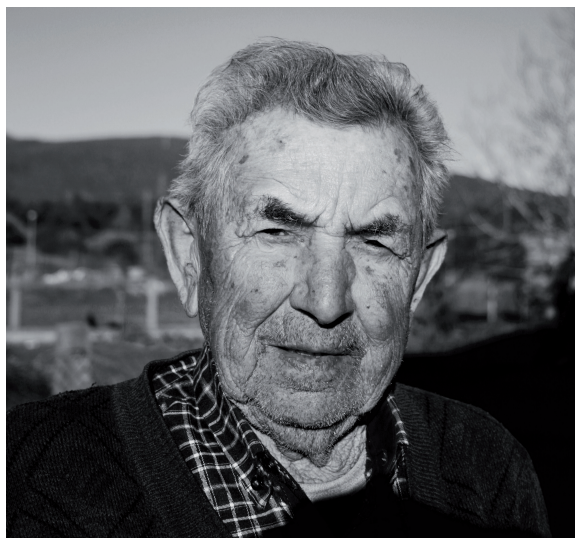
3.2.1 Retrat d'en Josep de Monteia

En Josep de Monteia ha estat objecte de moltes sol·licituds, els seus testimoniatges sempre han estat molt apreciats pels erudits que s'interessen en l'Alta Garrotxa; especialment ha estat objecte d'un retrat singular escrit per Joaquim Agustí Bassols, aparegut al llibret de la XXVI Embardissada (27.04.2003):

«En Josep Farrés i Picart va néixer a Monteia un dia d'estiu de l'any 1935, va ser batejat a la capella de Sant Miquel. Quan tenia dotze anys la seva família va marxar cap a can Sabater, una casa de Sales de Llierca molt més propera al poble. Aquells temps l'escola per a la mainada dels masos era ben poca cosa i quan se li pregunta a en Josep encara és més restrictiu i diu que per l'escola va ser quasi res.

Els qui es convertiren en els seus sogres, propietaris de Monteia, i la seva muller, vivien a can Junquerol. Quan es van casar van tornar a Monteia. En Josep, la seva muller i la seva filla van compartir la vida amb tota la família materna: l'àvia, la mare, el pare de la seva muller i dos oncles que no s'havien casat, és dir un total de 9 persones. A 6 anys, la filla d'en Josep va ser enviada al pensionat de l'escola de la Llar d'Olot, el seu pare l'anava a buscar cada divendres. El sogre d'en Josep va vendre la propietat l'any 1986 i tota la família va marxar definitivament cap a Besalú, però en Josep va pujar diàriament a Monteia per tenir cura del ramat de vaques i fer el manteniment de la casa.

Quan el nostre protagonista va venir al món, les coses eren ben diferents de com les hem trobat nosaltres. La carretera oberta per a l'explotació del bosc, no va ser començada fins al 1947, i quan va marxar per pri-

mera vegada de Monteia encara no arribava a la casa. El 1949 acabaria finalment a l'Orri. En aquella època el principal accés a Monteia era el camí de ferradura dels comuns de Tortellà i el collet de Sant Jordi. Un altre camí, el de Ballurs, es feia servir ben poc, i encara s'hi accedia habitualment per una precària dreuera.

Monteia era una casa prou aïllada. Els veïns més propers eren a l'Orri, masia situada a més de tres quilòmetres i mig de distància. Altres dues cases veïnes, la Bora i Ballurs ja eren tancades i ara arruïnades. El veïnat de Sant Grau era i és encara, a una hora de costerut camí, el de coll de Jou i el clot de Calanies, però hi havia poca relació amb les masies de l'altre costat del Borró. Fins i tot el trànsit de pas era escàs, els veïns de Bassegoda sovint anaven a Tortellà passant pel forat del Treu, pel coll de Faja i Sant Grau. De tornada a Monteia, ja casat i amb carretera a la porta de la casa, en Pep aviat va tenir carnet de conduir i, l'any 1969, una furgoneta 2 CV.

Fins fa un quart de segle, a Monteia no tot eren pastures. Als quintars de la casa de Sant Miquel i d'Orinella es conreaven blat, blat de moro, patates i llegums. Compartien la collita amb els teixons, animals que en aquella època jugaven el paper reservat avui als senglars. La carreta estirada pel parell de bous permetia el transport entre els diferents camps i la casa. El ramat també era prou nombrós, vaques, ovelles i cabres pasturaven als comuns de Tortellà fins a Ballurs. Al llarg dels anys setanta també ho van fer a can Bosc i a Espinau, masies de Lliurona i Beuda respectivament.

A Monteia mataven tres porcs cada any i portaven el gra a moldre a Argelaguer, però en Pep encara recorda vagament quan la seva mare anava al molí d'en Parada a Albanyà. Els altres productes útils per al consum de la casa eren adquirits els diumenges al mercat de Tortellà.

Precisament era Tortellà, i no el seu cap de municipi, Sales de Llierca, que oferia els serveis necessaris. De Tortellà eren el metge i el veterinari, si bé la llevadora que va ajudar a venir al món la seva filla era de Besalú.

Mentre els seus sogres van viure a Monteia, per Sant Miquel es feia festa a l'església i el capellà de Tortellà hi deia la missa. A la rodalia no se celebrava cap altra festa, tret de la recentment recuperada ofrena a Sant Jordi i ells tampoc no marxaven gaire de la casa; el bestiar era primer que no l'esbarjo. Però sí que podem parlar de dues festes prou assenyalades, d'aquelles que deixen un record inesborrable: els bateigs de la seva filla i de la seva neta a la capella de Sant Miquel».

En Josep va passar setanta anys de la seva vida a Monteia i és certament un dels darrers "personatges" vius de l'Alta Garrotxa. L'autor s'ha beneficiat de la seva col·laboració per tal de redactar aquesta obra. Ha

tingut el privilegi de freqüentar-lo i de conèixer un personatge excepcional. En Josep encarna la saviesa, no la saviesa popular en sentit comú, sinó la saviesa forjada en l'aïllament del mas al llarg del temps, feta de distància i de subtilitat; amaga un humor tenyit de malícia. La seva modèstia el convida a una reserva escrupolosa, però també succeeix que s'anima per explicar històries pintoresques viscudes durant la seva vida. Una manera de descobrir la gran història amb les petites històries.

3.2.2 Les dites d'en Josep Farrés i Picart anomenat Pep de Monteia

3.2.2.1 El bateig d'en Josep de Monteia

L'any 2002 va tenir lloc un esdeveniment especial i de gran valor per aquests verals feréstecs de l'Alta Garrotxa. S'hi va celebrar el bateig d'una nena, l'Anna, filla justament de l'última persona que hi havien batejat trenta-vuit anys enrere, parlem de la filla d'en Josep i de la seva muller: la Nati. Tres anys més tard s'hi va batejar la seva germana Núria.

Durant aquests bateigs, en Josep, molt segurament va poder recordar el que va passar el dia de la celebració del seu bateig. Es veu que, amb els nervis del moment i la presència litúrgica del rector de Tortellà, els pares no es van adonar que es deixaven el nen al mas i no se'n van adonar fins que la família ja era a l'església. En Josep està convençut que l'oblit sense conseqüències dels seus pares el dia de la celebració del seu bateig li ha valgut la compassió eterna del Bon Déu!

3.2.2.2 L'atac de pedra d'en Josep de Monteia a la casa d'Espinau

Al llarg dels anys setanta les cases de can Bosc i d'Espinau es van quedar sense masovers. La gent de Monteia va poder llogar aquestes propietats a fi de mantenir la capacitat de pastura del mas. Els ramats es van engrandir i, a l'hivern, a en Josep li va tocar ocupar-se del bestiar de l'altre costat del Borró. Els ramats només tornaven a Monteia els dos mesos més curts de l'any.

De nit, el ramat d'ovelles quedava tancat al corral d'Espinau, és a dir, que s'havia d'obrir al matí i s'havia de tancar a la nit. A més, de dia el ramat s'havia de conduir a pasturar canviant cada dia de lloc. Aquesta era la feina d'en Josep, cada dia li tocava d'anar de Monteia a Espinau i tornar al vespre. La caminada no era una passejada de dues hores d'anada i dues hores de tornada i en aquell temps no hi havia festa el

diumenge. L'itinerari passava per l'era d'en Marcé, baixava fins al clot del Borró, després pujava fins a can Bosc i de can Bosc més amunt, travessava finalment el coll d'Espinau i arribava a l'últim al mas d'Espinau: que sigui el temps que sigui! Quan la tornada es feia de nit sense lluna, en Josep portava un fanalet amb espelma que li donava llum per evitar les topades, quan plovia arribava moll i quan baixava aigua al Borró, maldecaps per a travessar el riu. No es podia deixar un dia sense ocupar-se del ramat.

En Josep recorda un atac de pedra, patit a la casa d'Espinau, com una de les pitjors experiències de la seva vida. Estava sol i va haver d'anar a cercar ajut, a peu, al santuari de la Mare de Déu del Mont, i encara sort que era diumenge de Rams i que hi va trobar personal. Des de la Mare de Déu del Mont el van portar a Banyoles. Abans de completar el llarguíssim trajecte s'havia guarit. La carretera que sortia del santuari era molt dolenta, els sotracs i els trontolls del cotxe amb una carretera de mala petja van ser la terapèutica que va curar en Josep!

3.2.2.3 El refugi de la Bauma del Roc

Als anys cinquanta, l'exèrcit espanyol utilitzava els voltants de Monteia com a camp de maniobres. Especialment la Solana, al vessant sud de la Calma, servia de blanc per a l'exercici dels tirs de morter. Els morters es trobaven instal·lats al nivell del mas Banyils i des d'aquesta posició els artillers disparaven contra blancs ben visibles sota la Calma mitjançant obusos explosius. El morter és una arma que fa servir el tir corb, contràriament a les armes tradicionals que fan servir el tir dret. Permet d'atènyer posicions enemigues darrere de la línia de front. Durant la batalla de l'Ebre, les tropes de Franco disposaven d'aquest armament, contràriament als republicans que no el posseïen. Durant aquesta batalla, el morter fou una arma decisiva, i no és sorprenent que durant els anys 1950, l'exèrcit espanyol continués exercitant-ne el maneig.

La dificultat en l'ús del morter rau en la regulació del tir. Així doncs, es procedeix a tirs d'ajustament, ara llargs, ara curts, fins que l'angle de tir és ben regulat i permet d'atènyer el blanc.

Fanalet d'en Josep

Durant un exercici, l'abast d'un obús va ultrapassar la Calma i arribà al mas Roca de Sant Grau. L'explosió de l'obús a prop del mas va ferir la dona del masover. Aquest accident greu no aturà la campanya de tir i els exercicis de tir van prosseguir. Alarmats per aquest accident, i obligats a posar-se a cobert d'un eventual nou error de tir, la gent de Monteia no va tenir més solució que refugiar-se a l'hort de la bauma quan es desencadenava l'explosió del primer obús tirat a la Solana.

La gent de Monteia repetia d'aquesta manera, a mitjans del segle xx, reflexos de protecció, adquirits durant generacions, quan la inseguretats arribava fins al mas. Així doncs, el replegament a la Bauma del Roc no era pas anodí.

D'altra banda, la Bauma del Roc desprèn una atmosfera especial, d'accés difícil és situada no gaire lluny de la misteriosa Balma dels Ermitans, separada per un "xòrrec" gairebé infranquejable, les seves parets respiren l'ocupació humana probablement des del neolític. Aleshores, no era sorprenent que durant aquests episodis de replegament, l'àvia, impregnada per l'atmosfera del lloc, comencés a explicar les llegendes funestes del mas. L'incendi del mas, els senyals del qual es van descobrir durant les obres, però, sobretot, l'episodi dramàtic del masover torturat pels bandits de pas que volien els seus diners. Segons les explicacions de l'àvia, un masover del mas, hostatge de bandits, no havia volgut cedir quan aquests li van demanar que els revelés l'indret on amagava l'olla de les unces. Per obligar-lo a parlar, el masover fou lligat i suspès a la xemeneia oest del mas i van encendre foc sota els peus fins que va obeir.. "la meva àvia sempre m'ha dit que un masover del mas va ser penjat a la xemeneia de ponent de la casa i que li van encendre foc als peus perquè digués allà on amagava l'olla de les unces..."

El mas posseeix dues xemeneies, es troben a la part de l'edifici corresponent el primer engrandiment, la construcció probable del qual se situa als segles xvii-xviii; en conseqüència, el fet relatat per l'àvia només pot ser posterior a aquesta època o bé contemporani. Aquesta darrera llegenda no fa sinó referir un esdeveniment sens dubte ben real!

3.2.2.4 El tresor del roure del pla de Guixer

En Terrabaixa de Sant Jaume era un personatge extravagant, pretenia de posseir un do. Tenia facultats comparables als saurins, tret que ell no cercava pas aigua sinó or amb l'ajut del pèndol.

L'Alta Garrotxa se situa a poques passes de la frontera amb França.

Roure del pla de Guixer

És un indret que sovint s'ha vist afectat pels disturbis, freqüentment l'activitat de contraban ha alimentat l'economia de la contrada: la guerra de 1914 – 1918 va ser l'ocasió d'un tràfic intens que va transformar els masos en dipòsit de mercaderies destinades a travessar la frontera a l'om de mul; per acabar, durant la darrera guerra civil nombrosos exiliats van agafar els camins que conduïen a Sant Llorenç de Cerdans o a Costoja.

Aquest passat tèrbol ha deixat algunes empremtes en la imaginació de la gent. El fantasma de l'exiliat que transportava lingots d'or a la maleta, forçat a amagar-los en un tombant del camí, encara no ha desaparegut completament.

En Terrabaixa vivia amb l'esperança de descobrir un dia un tresor i no parava d'anar pels camins de l'exili, amb el pèndol a la mà.

Quan pujava pel camí de Ballurs a Monteia, el pèndol es va aturar i després va començar a agitar-se. Acabava d'arribar al pla de Guixer i el pèndol li indicava la presència d'una massa metàl·lica. Un arbre, un roure imponent, que es dreçava a la dreta del pla, li va cridar l'atenció. Com més s'acostava a l'arbre, més s'activava el pèndol i el fenomen s'amplificava fins a tocar el tronc a l'alçada dels genolls. Des del mig del pla,

en Terrabaixa va repetir tres vegades l'aproximació cap a l'arbre amb el pèndol i cada vegada el pèndol va reaccionar amb la mateixa intensitat. L'emoció trasbalsà en Terrabaixa, el pèndol no podia equivocar-se: l'or es trobava certament dins del tronc del roure. Quan el torbament de l'emoció va cessar, en Terrabaixa reflexionà sobre la millor manera de procedir per tal d'extreure l'or del tronc de l'arbre.

En Terrabaixa era un personatge cerebral, un orador, però poc inclinat a agafar un mànec de pic o un mànec de "picassa". Quan calia cavar o tallar un arbre tenia el do d'aconseguir que l'ajudessin!

S'havia de tallar l'arbre, però la circumferència d'aquest era considerable i calia la intervenció d'un llenyataire expert, a més a més, l'arbre pertanyia als propietaris de Monteia. Llavors va decidir d'interessar-hi els habitants de Monteia, els quals s'encarregarien de tallar l'arbre a canvi de la repartició del tresor; però encara se'ls havia de convèncer de l'interès de l'operació!

En Terrabaixa va ser tan convincent que el sogre d'en Josep s'hi va comprometre. Van fixar el dia de la intervenció i vet aquí que el sogre d'en Josep, llenyataire experimentat, va començar a tallar l'arbre; els cops es donaven amb precisió i, al cap de moltes hores de feina sota la mirada fixa d'en Terrabaixa, el roure es declarà vençut i caigué amb un immens estrèpit. Què penseu que hi van trobar? No pas or, sinó un simple trosset de ferro!

Si un dia teniu ocasió de travessar el pla de Guixer, veureu a la dreta del camí pujant cap a Monteia el roure abatut, víctima innocent del deliri d'en Terrabaixa.

Aquest fracàs no va pas aturar en Terrabaixa, que havia cregut trobar el tresor de la creu de can Cervosa del Racó i va recórrer a en Jep de les Valls de Tortellà per fer el forat. En Jep va cavar durant dos dies sense èxit, finalment trobà un tros de ferro, va comprendre que en Terrabaixa l'havia enganyat i la seva reacció no fou pas tan amistosa com la de la gent de Monteia. Els habitants de Sales van explicar que en Terrabaixa es va salvar gràcies a la fugida, perseguit per en Jep que volia matar-lo!

3.2.2.5 En Josep de Monteia al servei militar

El 1956, en Josep va ser cridat al servei militar a Lleida i afectat a un regiment d'artilleria de muntanya. Després de les tradicionals classes en què els reclutes es familiaritzen amb la disciplina militar, el maneig de les armes i la marxa, en Josep va ser destinat com a "conductor" a una secció de bateria de muntanya. Amb l'anunci d'aquesta destinació, el soldat Josep es va omplir de joia, ja que imaginava que aquesta espe-

cialitat preveia una formació de conductor de vehicle. Va tenir aleshores el sentiment que el servei militar li serviria d'alguna cosa perquè aprendria a conduir i que després de la desmobilització tindria el permís de conduir, i a més, gratuït. Ja s'imaginava pujant a Monteia amb el seu vehicle i anticipava l'economia dels esforços necessaris per baixar a Tortellà a peu. Quina fou la desil·lusió en comprendre el malentès respecte a la seva destinació: el generalíssim Franco li proposava no pas conduir un vehicle, sinó conduir un mul!

En aquella època, la correspondència tenia una gran importància; la gent guardava el contacte amb la família per correu, i, de vegades, amb postals. L'episodi del servei militar era un període privilegiat durant el qual el soldat escrivia als pares, a la promesa i als amics. Per a un soldat, el fet de rebre una carta durant el servei militar era un moment privilegiat on l'instant de la lectura foragitava l'enuig de la caserna i de les tasques. Però, de vegades, la carta anunciava males notícies.

Durant el servei militar, en Josep s'havia fet amic amb un dels seus compatriotes nascut a Beuda, que es deia Quim. Recorda que un dia va creuar-se amb el company que semblava molt afectat, l'aire absent, angoixat.

En Josep, amoïnada de veure l'amic en aquest estat psicològic li'n va demanar els motius:

“I doncs, Quim, què passa que no va bé?”

La resposta d'en Quim va ser lapidària:

“Els pares m'han escrit, tenim el porc malalt!”

3.2.2.6 En Josep de Monteia com a aprenent de carboner

Fins als anys 1960, l'activitat “al bosc” era intensa, la producció de carbó de llenya ocupava un personal important, el llenyataire tallava els arbres, el carboner “carregava, guardava i descarregava” les piles i els traguers s'ocupaven de transportar els sarrions plens de carbó de la plaça reservada a la pila fins a un dipòsit accessible a un camió. El carbó de llenya de la Garrotxa era molt apreciat, ja que es produïa a partir d'una matèria primera, la llenya d'alzina, que presentava criteris hidromètrics molt favorables per a aquesta producció.

La propietat de Monteia posseïa un alzinar important i regularment es venien tales de llenya; de vegades, la gent de Monteia participava en diverses tasques necessàries per a la producció del carbó, de manera que en Josep i el seu sogre tenien una certa habilitat en aquest àmbit.

Aquesta situació va conduir en Josep i el seu sogre a reflexionar sobre l'interès de vendre tales per deixar el marge i el benefici de l'operació final a un intermediari que, al capdavant, els explotava.

Així doncs, van decidir fer una temptativa, en considerar que disposaven de la matèria primera i de la destresa suficient a fi de desenvolupar una activitat de producció sense recórrer a ningú.

Es va triar fer la tala en un lloc proper al mas, i la pila s'instal·laria al pla de Guixer. La vigilància de la combustió de la pila es podria fer des del mas, a més a més, l'accés a la carretera per al transport del carbó des de la pila seria fàcil.

Es va emprendre l'operació, en Josep i el seu sogre es van repartir la feina, la tala de les alzines, el carregament de la pila, l'engegada de la combustió, la descàrrega de la pila. Totes les tasques s'havien desenvolupat sense dificultat i el carbó produït era de qualitat. Només calia carregar el carbó dins els sarrions. Aquesta darrera operació es va ajornar fins a l'endemà. L'endemà al matí, els sarrions van ser omplerts i disposats a banda i banda de la pila. El transport dels sarrions des del pla de Guixer fins a la carretera ben pròxima es faria posteriorment, a l'om de mul.

Aquell dia, els dos homes tornaren al mas per dinar, i era costum fer la migdiada. Quan acabava de fer la migdiada, una olor de fum va alertar en Josep que va sortir al balcó i compregué ràpidament que un inici d'incendi començava al pla de Guixer. Un cop arribat al lloc amb el seu sogre, comprovaren que la situació era molt crítica, s'havia calat foc a tots els sarrions d'una banda de la pila, els de l'altra banda se n'havien salvat.

Els dos compares havien carregat els sarrions quan la combustió del carbó encara no era completament acabada. Es va evitar l'incendi del bosc, però el cop va ser rude... ambdós homes van comprendre llavors que "de carboner se n'ha de venir de mena!".

3.2.2.7 En Josep de Monteia a la carnisseria de can Picarocs

Els divendres li pertocava a en Josep anar a cercar la seva filla Nati, interna al col·legi d'Olot des de l'edat de sis anys. També era l'ocasió de fer els encàrrecs per a les necessitats del mas.

Aquell dia l'àvia va demanar a en Josep que, de tornada d'Olot, s'aturés a Tortellà a la carnisseria de can Picarocs per tal de comprar dues costelletes per a la Nati.

En Josep obeí i, a la tornada d'Olot, s'aturà a Tortellà i va aparcar la furgoneta davant la carnisseria; en aquella època no hi havia problemes d'aparcament al carrer del generalíssim Franco. A la carnisseria, la mestressa servia la dona del director de la fàbrica de xiruques, la carnissera prestava molta atenció a aquesta personalitat del poble, que romania ben seriosa. Mentrestant, va entrar a la carnisseria la Trini de can Selles, la dona del barber de Tortellà, persona xerraire. En marxar l'esposa del director de la fàbrica Xiruques, l'ambient es va relaxar. Li tocava a en Josep de ser servit, la carnissera li va demanar:

"I doncs, Josep, com anem? Fa temps que no t'havíem vist... Què et poso?"

En Josep va respondre:

"Dues costelles".

La Trini, que seguia la conversa, no va poder evitar d'exclamar-se:

"I ara, Josep, que estàs malalt?"

En Josep replicà amb fredor:

"Que potser faig cara de malalt?"

Sorpresa per la rèplica fulgurant d'en Josep i, sens dubte conscient de la impertinència de la seva pregunta, la Trini va cloure la conversa amb un "no, home, no!" amb un to d'excusa!

Era una època en què la compra de costelles per part de la gent del mas sorprenia la gent del poble!

3.2.2.8 En Josep de Monteia com a aprenent de veterinari

A fi de millorar els ingressos del mas, es va decidir promoure i desenvolupar una cria de truges per a la producció de garrins. La idea era interessant, atès que molts pagesos es limitaven a engreixar els porcs després d'haver comprat els garrins. Així doncs, existia un veritable mercat del garrí, recordem que el porc s'engreixa ràpidament al cap d'un període de sis mesos. Va caldre fer alguns canvis al mas a fi de disposar

de les corts de porcs necessàries. Una part de la gran cabanya destinada inicialment a rebre el farratge es va convertir en tres corts. Aquesta nova activitat implicava dues obligacions una mica exigents. La primera, per manca d'un genitor al mas, implicava haver de recórrer a una inseminació deslocalitzada. La segona, obligava a cridar molt regularment el veterinari per tal de capar els garrins quan naixien, amb el cost conseqüent.

En Josep recorda que un dia una truja va parir un únic garrí, quan habitualment les truges engendren entre 8 i 12 garrins. Ràpidament es va plantejar la qüestió sobre l'oportunitat i, especialment, l'interès de fer intervenir el veterinari per capar un sol garrinet.

En Josep és un bon observador i havia memoritzat ben atentament els gestos precisos del veterinari amb motiu de cadascuna de les intervencions. Llavors va prendre la decisió d'operar ell mateix, i ho explica: "una excisió amb una fulla d'afaitar, tallar els ous, netejar amb oli de ginebre i ja estava. L'operació era acabada". Després de l'operació, sobretot va tenir cura de tancar el garrí a fi d'evitar una infecció. Quina fou la seva sorpresa al vespre quan va constatar que el garrinet havia fugit del seu clos i que es rebolcava en els fems. En Josep s'imaginà el pitjor, però el garrí disposava d'un nivell d'immunitat tan gran que no va patir cap problema de salut. Posteriorment, al mas ja no van cridar més el veterinari per a aquest tipus d'intervenció, en Josep l'havia rellevat i la seva reputació havia arribat als masos veïns. En Josep conclou: "després mai no vaig tenir problemes...".

3.2.2.9 En Josep de Monteia com a aprenent d'infermer

Durant els anys 1960 la penicil·lina va arribar a la Garrotxa. Aquest antibiòtic miraculós va fer furor i se'n va difondre la prescripció àmpliament. Era tan fàcil per al metge prescriure-la com difícil administrar-la, ja que la penicil·lina s'aplicava en forma d'injecció i el personal sanitari, fora del metge mateix, era inexistent. La natura té horror al buit i l'absència d'infermeres es va compensar ràpidament. Gràcies a l'observació i amb alguns consells, als pobles hi havia persones, les més hàbils i les més decidides que prestaven el servei i feien les injeccions. La reputació de la persona practicant es fonamentava en el fet que posés la injecció amb la major suavitat possible. Equipada amb una xeringa i una agulla anava a casa del malalt, practicava la desinfecció del seu material en una cassola plena d'aigua que es bullia i posava la injecció després d'haver fregat amb cotó amarat d'alcohol la superfície que calia punxar. Com a agraïment, rebia una petita indemnització en espècie.

Els habitants de Monteia van haver d'afrontar aquest problema, el sogre d'en Josep es posà malalt i el metge li va prescriure penicil·lina en forma d'injeccions. Naturalment, van topar amb la dificultat de trobar la persona competent per a practicar les injeccions, l'allunyament del mas encara feia la dificultat més àrdua. En Josep ja havia assistit a actes d'injecció, especialment en el bestiar, el seu sentit de l'observació li havia permès considerar que l'afer no presentava pas una dificultat insuperable i va decidir, amb l'acord del sogre, de fer les injeccions prescrites. Les coses es van desenvolupar amb èxit i van conèixer una certa publicitat, de manera que els habitants del mas veí de can Subirós confrontats amb la mateixa dificultat es van afanyar a demanar la intervenció d'en Josep. Les coses es van desenvolupar també amb èxit i les intervencions d'en Josep es van repetir. És així que va esdevenir l'infermer dels masos dels voltants.

3.2.2.10 En Baldiri de Ballurs i la venda del seu ramat de cabres

Un dia de mercat a Tortellà, en Pere Roure, sogre d'en Josep de Monteia, es va assabentar que en Baldiri de Ballurs tenia la intenció de vendre el ramat de cabres. Aleshores en Baldiri vivia al seu mas del mateix nom, Ballurs de la Font, veí i pròxim del mas Monteia, situat al camí que baixa de Monteia a can Subirós. En Pere, que tenia esperit de negociant, sempre estava a l'aguait d'una bona oportunitat, va decidir de saber-ne més i anà a visitar en Baldiri. Les relacions de veïnatge eren molt cordials i la discussió s'iniciava amb un vas de "moscatell". En Baldiri era un home baix, vivia sol d'ençà de la mort de la mare, parlava poc i lentament, era un bon home que havia tingut una vida difícil. En Pere va indicar a en Baldiri el motiu de la visita i aquest li confirmà que, efectivament, tenia la intenció de vendre el ramat de cabres perquè volia deixar la seva activitat i anar-se'n del mas. D'altra banda, aquell dia les cabres, com de costum, "pasturaven al bosc" i no tornarien fins entrada de fosc. En Pere, home sagaç i prudent no es comprometia en la qüestió de preus. Primerament calia fer-se una idea sobre l'estat i el valor del ramat. Així doncs, els dos homes es van posar d'acord per tornar-se a trobar l'endemà al

Font de Ballurs

matí quan el ramat encara seria tancat al corral, els dos masos no es trobaven gaire allunyats l'un de l'altre.

Com havien acordat, l'endemà al matí a primera hora en Pere es va presentar a la cita, però va trobar en Baldiri trasbalsat, els senyals de la cara traïen una nit sense son. En Baldiri havia comprès de sobte que la venda del ramat de cabres constituïa el primer acte que el conduïa, ineluctablement, a l'exili del mas.

D'ençà que la seva edat avançada establia la pauta, en Baldiri sabia que no existia cap altra alternativa raonable, però li resultava difícil no torbar-se per l'emoció, ja anticipava el patiment de la separació perquè estimava les seves cabres. Malgrat la torbació, calia avançar, calia vendre el ramat, no hi havia cap altra tria possible.

En Baldiri finalment es va asserenar i acompanyà en Pere al corral on les bèsties s'impacientaven. Així en Pere va poder constatar visualment l'estat del ramat, les bèsties amanyagades per en Baldiri estaven en un estat perfecte. La discussió es va reprendre. En Pere va demanar a en Baldiri:

“Quantes cabres tens al ramat?”

En Baldiri no responia la pregunta, la defugia.

En Pere va haver d'insistir i de repetir diverses vegades la pregunta, finalment en Baldiri, incòmode, respongué:

“Saps, Pere, no tinc el costum de comptar-les, a més a més, no he après a comptar mai...”

Aleshores en Pere va replicar:

“Però llavors com fas per verificar al vespre que no n'has perdut cap?”

En Baldiri es va sorprendre de la pregunta i va contestar amb molt de seny:

“No cal que les compti, ja les conec totes”.

El mas no va sobreviure a la partença d'en Baldiri, es va enrunar. La font veïna, sens dubte la més bonica de la vall del Borró no va suportar l'abandonament i es va estroncar...

3.3 El boletaire: un indígena de l'Alta Garrotxa

3.3.1 El mite del rovelló

El boletaire és un personatge endèmic arrelat a la cultura rural de l'Alta Garrotxa. Hi ha diverses categories de boletaires, diverses divisions com al futbol, la part de dalt de la cistella és ocupada pel boletaire especialista de la collita del rovelló. Aleshores cal remuntar el temps, just abans que no arribin la carretera i el cotxe. El coneixement de les rovelloneres era especialment apreciat quan l'accés a la rovellonera es mesurava en hores de trajecte a peu des del poble més proper. El territori de Monteia era una destinació privilegiada per a la gent de Tortellà perquè disposava de dos avantatges: era l'indret més pròxim al poble i era famós per l'abundància de rovellons.

Era l'època en què la informació no depenia pas de les xarxes socials, sinó que anava de boca en boca de la gent de la contrada. El traginer que estava en contacte amb la gent dels masos ocupava una posició privilegiada, era una font d'informació confidencial. A Tortellà, el diumenge era un dia de mercat molt freqüentat. Els habitants dels masos, acompanyats del seu mul, de vegades baixaven després d'haver recorregut trajectes molt llargs, venien a la vegada a vendre alguns productes del mas (ous, aviram, pells...) i se'n tornaven carregats de les compres necessàries per a la setmana. La discreció era obligada, però aquestes persones posseïen el coneixement de l'estat del bosc i acabaven donant una vaga idea de la situació que calia saber interpretar. Així es formava un feix d'informacions suficients perquè llavors els més llestos decidissin anar a sondar el bosc. Exploradors que de tornada al poble assenyalaven, quan el sondatge era positiu, el punt d'arrencada de la campanya. No era una allau, a causa de la dificultat d'accedir a peu a les rovelloneres de Monteia, era un afer d'especialistes. L'itinerari utilitzat era el dels comuns de Tortellà, amb un desnivell de 700 m i un trajecte de 5 a 6 hores d'anada i tornada. Calia preveure un trajecte encara més llarg quan

la destinació era l'Orri. Aleshores calia agafar l'itinerari de Sant Grau que conduïa al coll Sabassa per arribar finalment al pla dels Banyadors. Per a alguns caçadors de bolets, l'activitat tenia un caràcter lucratiu. Sempre hi havia un comprador, ja que cada família de Tortellà havia de tenir al rebost diversos pots de conserva de rovellons. El bolet mig cuit es conservava dins de pots en salmorra. El rovelló formava part dels ingredients indefugibles dels plats preparats i servits els dies de festa.

El costum de la collita del rovelló és revelador d'un passat que es perd en els temps antics. Llavors el rovelló esdevé un indici especialment interessant a partir del qual es pot començar una recerca antropològica i històrica.

3.3.2 La cuina del rovelló: una herència llatina

L'interès culinari del rovelló mereix l'atenció, és una signatura incontestable de la cuina catalana rural, sobretot a la Garrotxa. Aquesta constatació sobreentén un primer eix de recerca: quin és l'origen d'aquesta herència culinària? S'hi ha de veure una tradició d'origen medieval?

El llibre de Sent Soví és la primera obra de receptes de cuina medieval publicada a Europa, s'edità el 1324. Aquest manuscrit no inclou cap recepta a base de bolets. Aquesta absència significa que la cuina del bolet no existia a l'edat mitjana? Segur que no, sens dubte per manca de disponibilitat del producte però encara més perquè el llibre de Sent Soví proposa una cuina adreçada a una classe social dirigent i burgesa urbana; no s'interessa pel menjar quotidià de la gent de la Garrotxa. L'absència de qualsevol menció del bolet al Sent Soví no és significativa. Aleshores cal cercar en una altra banda.

La cuina del rovelló seria, doncs, una herència llatina?

El mot català "bolet" és un derivat directe del mot llatí "boletus", i el mot "boletar" significa pla destinat als bolets. L'autor llatí Marcus Gavius Apicius (25 aC – 37 dC), redactor del tractat de cuina *De re culinaria*, explica diverses receptes relatives als bolets, igual que explica receptes relatives a cargols i l'elaboració de la botifarra de porc. Però, a més a més, l'etimologia del mot "rovelló" fa incontestable la filiació directa amb Roma, ja que deriva del llatí "rubellus", que vol dir vermellós, cosa que recorda el color rogenc de la carn del rovelló de l'Alta Garrotxa.

El bolet era, en efecte, un component de la cuina rural catalana que provenia directament de la cuina romana!

Aquesta constatació no té res d' excepcional atès que la cuina llatina va exercir una gran influència en la cuina catalana, l'alimentació ja es basava en una trilogia que encara es verifica avui dia a la Garrotxa: pa, vi, oli. L'època medieval hi va afegir la picada i el sofregit.

Així doncs, el rovelló és un indicatiu complementari que demostra, des del punt de vista antropològic, la constatació de la filiació directa que existeix entre la societat del baix imperi i la societat catalana de la Garrotxa.

3.3.3 El boletaire i el costum de l'accés lliure al bosc

La tradició de la collita del rovelló ens planteja una altra qüestió, ja que la tradició de la collita és indisociable del lliure accés a territoris que són propietats privades; és el cas, especialment de Monteia, l'Orri i Puli.

Com es pot explicar aquest fenomen? A més a més, el costum es troba tan arrelat en la mentalitat de les persones, que ni tan sols passa pel cap del rovellonaire d'inquietar-se pel fet que s'apropia d'un fruit associat a una propietat privada. L'enfocament del caçador és diferent, ja que sol·licita una autorització de caça al propietari. Malgrat tot, fruita i caça tenen el mateix règim jurídic.

Aquesta qüestió s'agreuja més si es té en compte l'evolució dels temps moderns. La construcció de les carreteres, la vinguda del cotxe va desqualificar molt la mística lligada a la tradició de la recol·lecció del rovelló, ara la recol·lecció dels rovellons s'ha democratitzat, i hom presencia a la tardor, especialment els caps de setmana, una concentració de cotxes que transporten a l'Alta Garrotxa tants boletaires com bolets existents. Així allò que era una activitat confidencial, sens dubte alimentària, reservada a comunitats de pobles, ha esdevingut pràcticament una activitat esportiva familiar urbana. Si més no, el fenomen de massificació observat planteja nombrosos problemes d'ordre ecològic (collita del grèvol, del vesc, activitats esportives com l'escalada, etc.). L'autor no abordarà aquí la qüestió de la intervenció de la Generalitat respecte a aquesta problemàtica i es limitarà a l'aspecte històric del tema.

La qüestió que atreu l'atenció depèn de la problemàtica històrica de l'evolució dels drets territorials. Un fet és incontestable: el costum de la recol·lecció del rovelló és inscrit en els gens dels habitants de la Garrotxa,

i la qüestió del lliure accés a un territori de propietat privada no interpel·la ningú, tret dels propietaris.

El dret de lliure accés seria un dret consuetudinari?

Però, llavors, quin és l'origen del costum?

El costum “derivaria de les relacions necessàries de les coses i les relacions necessàries, al seu torn, resultarien de tot el desenvolupament social i polític d'un poble, del seus costums, de les seves necessitats i, per tal de dir les coses pel seu nom, finalment de la seva història”: és així que hauria pogut respondre un etnòleg. La resposta, però, manca de precisió històrica.

Aleshores cal examinar les condicions i les formes d'apropiació del sòl.

No cal remuntar-se fins a l'època romana perquè la invasió àrab del segle VIII va tenir la conseqüència de deixar el país en el caos. Els sarraïns feren taula rasa del passat i deixaren un desert al seu pas. En virtut del dret de conquesta, el sobirà carolingi “s'apropia” naturalment el territori devastat, però es tracta d'una dominació nominal. Es pot comprendre, en efecte, que als orígens del feudalisme, dins una societat on el concepte d'interès general és desconegut, serà difícil delimitar la propietat dels particulars i la del domini públic. Era una senzilla qüestió de fet saber si un bé pertanyia al sobirà, al senyor, al clergat o a un particular. És força probable que els béns, independentment de llur naturalesa, esdevenien la cosa d'aquell que tenia la fortuna d'obtenir-los o bé prou poderós per a apoderar-se'n.

El règim primitiu al qual està sotmès aquest territori recolza sobre una dualitat. D'una banda, el territori és sotmès a una mena de tutela política i administrativa per part del poder inicialment carolingi i després comtal. De fet, a mesura que la situació es regularitzava, s'atribuïen al sobirà els béns que escapaven a una apropiació privada; però el gaudi concret d'aquests béns pertanyerà al poble, en aquest cas als autòctons o a les comunitats indígenes. El poder extraurà d'aquesta dualitat la prerrogativa de recaptar impostos, aleshores es qualifiquen les seves terres com a “fiscals”, els autòctons mantenen l'exercici del gaudi del seu entorn natural, que conserva una funció alimentària.

En la història del dret medieval, el codi dels Usatges de Barcelona, originari del segle XII i redactat sota el regnat de Ramon Berenguer IV, la compilació del qual passà sencera al segle XV a les Constitucions de Catalunya, aporta alguns aclariments, especialment l'article 72 designat amb la fórmula de llei “Stratae...” del primer terme de l'enunciat llatí. El text és el següent:

«Stradas e vias publicas, e ayguas corrents, e fonts viuas, e pasturas, seluas, e garrigas, e rocas qui sont fundades en aquesta terra, son de las potestas, no que ho hajan per alou, ne ho tingan en domini, mas que en tots temps sien a empriu de lurs pobles, sens tot contrast, e sens servici sabut» (edició de les Constitutions y altres drets de Catalunya, 1558).

Aquesta llei ha estat objecte de múltiples interpretacions i les qüestions plantejades són nombroses: quin és l'objectiu concernit? Què cal entendre per poder (potestas)? Quins són els drets en competència?

La idea principal d'aquesta llei ratifica el postulat ja enunciat: els poderosos (comte, senyors) tenen un dret d'administració sobre els béns concernits, però el gaudi gratuït és reservat a la població. La segona idea és que la promulgació d'aquesta llei només ratifica una situació preexistent, que calia protegir contra les desviacions i els abusos provocats per l'emergència del feudalisme.

Quin és l'abast d'aquesta llei respecte al boletaire de l'Alta Garrotxa?

És difícil respondre aquesta qüestió, hom pot observar que el decret de Nova Planta del 6 de gener de 1716 va abolir les Constitucions de Catalunya, en conseqüència el text ja no està en vigor, si més no, a Espanya. Al Rosselló, després del Tractat dels Pirineus (1659), la llei sobreviurà fins a la Revolució Francesa i el 1790 el codi civil adoptarà la llei "Stratae" amb rang d'ús local. Un fet és cert, aquest text ha estat invocat repetidament durant el segle XIX, especialment a la Cerdanya i al Capcir, en contenciosos que oposaven propietaris i comunitats de poble.

En conclusió, la font jurídica és insuficient per tal d'explicar l'origen de l'ús de la collita del rovelló. Aleshores cal remuntar-se a temps immemorials i admetre que, abans que no intervingués una apropiació privada qualsevol, el territori, a imatge dels emprius veïns de Tortellà i d'Entreperes, tenia un dret de gaudi que es confon en el temps amb el propi origen de les poblacions que el practiquen. D'aquesta manera la collita del rovelló seria un costum ancestral i el boletaire és, en efecte, un personatge indígena de l'Alta Garrotxa!

La promulgació de la llei "Stratae" obeïa a la necessitat de protegir les comunitats de poble contra les desviacions del feudalisme garantint a aquestes poblacions el manteniment del lliure gaudi dels "emprius".

No caldria inspirar-se en la preocupació de Ramon Berenguer IV de protegir els febles contra l'imperialisme feudal, a fi de concebre mesures de protecció contra els efectes devastadors a l'Alta Garrotxa de l'imperialisme de les activitats de lleure?

4. CONCLUSIÓ

Sens dubte la societat tradicional de l'Alta Garrotxa s'ha extingit, però la desaparició del pagès de l'Alta Garrotxa no ha ocorregut sense deixar un llegat immaterial inestimable que cal posar en l'actiu de la catalanitat.

La història del pagès de l'Alta Garrotxa del segle IX al segle XX també és la història de la formació dels valors catalans. És en el bressol de la societat pagesa, confrontada amb una dificultat extrema a fi de sobreviure, com va ser el cas dels habitants de l'Alta Garrotxa, que naixeran els trets de caràcter del català, la reputació dels quals s'exportarà més enllà de les fronteres de Catalunya.

Al segle XVIII, el poeta castellà Francisco Gregorio de Salas ja escrivia:

“el catalán oficioso
Carruajero, navegante,
Mercader y fabricante,
Jamás vive con reposo
En un país escabroso
A costa de mil afanes;
Y aunque sea en un establo,
Al fin por arte del diablo
Hace de las piedras panes”

CONCLUSIÓ I

La nostàlgia no és el millor trampolí per a projectar-se al futur.

Els sarraïns van conquerir Espanya però no van ocupar l'Alta Garrotxa; els francesos van trepitjar diverses vegades el país sense poder quedar-s'hi...

La història ens demostra que res no és acabat; si tot passa, tot torna. Res no és definitivament perdut i res no és definitivament guanyat.

El mas Monteia va trontollar però no va caure. Renovat i encarregat d'una nova missió ha retrobat la serenitat secular. D'ara endavant, pot projectar-se en l'esdevenidor perquè dues vocacions el mobilitzaran. Sentinella a la porta d'entrada de l'Alta Garrotxa neorural, esdevé el lligam amb la història de les persones del mas.

El mas Monteia té un esdevenidor a curt i a llarg termini. Els seus fonaments mil·lenaris en garanteixen la perennitat. Representa un recurs que li permetrà adaptar-se a un nou ecosistema que encara s'ha de descobrir!

A més de l'esperança, la veritable, la justa, aquella que combat i sobrepassa el desgavell existeix una confiança que, sense tenir fe religiosa, s'hi assembla i permet tenir la certesa que tres valors naturals preservaran el mas Monteia: s'ha de comptar amb l'amor del país, la intel·ligència i l'instint, tres coses que costarà més fer desaparèixer que fer durar o fer sobreviure.

La qüestió resta oberta, però, com diu el cronista medieval Ramon Muntaner, aquí la meva ploma s'atura...

5. BIBLIOGRAFIA

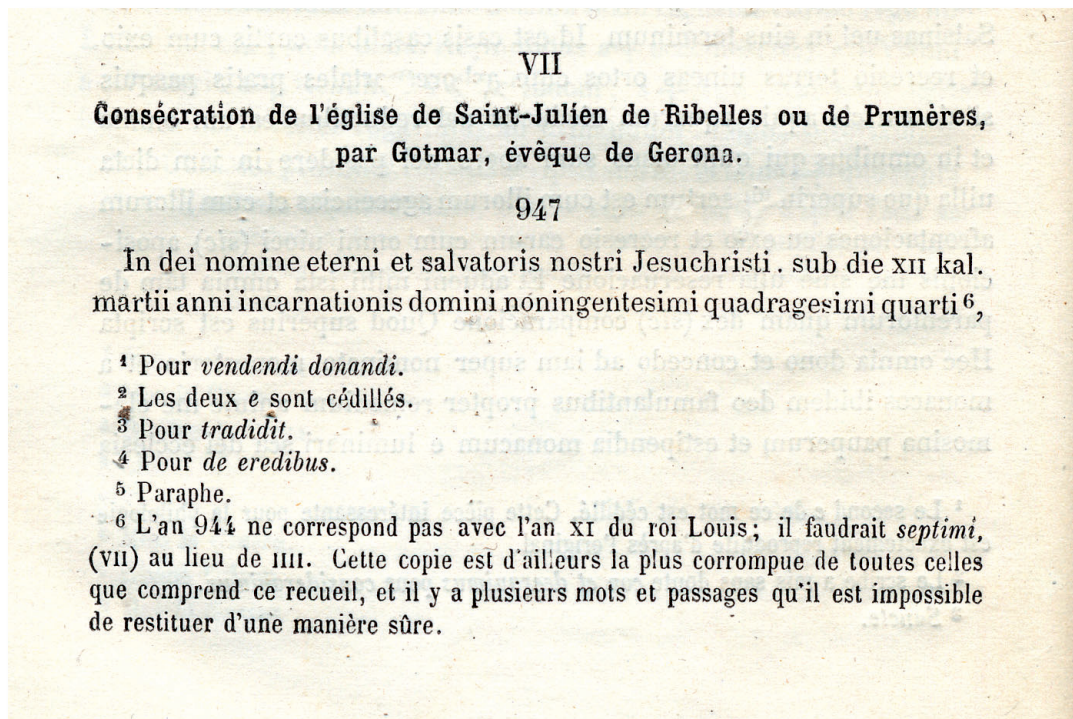
- *Vida rural à la Comarca de la Garrotxa.* Esteve Puigmal i Maurici Duran
- *Besalú. Un país aspre i antic.* Ramon Grabolosa
- *La Catalogne au tournant de l'an mil.* Pierre Bonnassié
- *Essais historiques sur la formation de la Catalogne, et sur l'ephemère royaume de Majorque.*
Amadeu Dilmé i Juanola
- *Le peuple et la loi Antropologie historique des droits paysans en Catalogne française.*
Louis Assier-Andrieu
- *Els nostres noms de lloc.* Enric Moreu-Rey
- *Estudis de Toponímia Catalana.* Volum 1 i 2. Joan Coromines
- *Estudis Danesians de la masia.* Josep Danés
- *Les masies de les comarques gironines.* Ramon Ripoll
- *Castillo de Salas y sus términos.* Joaquim Matas
- *Pirineu Català Guia Itinerari Garrotxa.* César August Torras
- *Història de Catalunya.* Volum 1 i 2. Ferran Soldevila
- *Caminant per l'Alta Garrotxa.* Ramon Sala i Canadell, Narcís Puidevall i Diumé, i
Josep M. Melció i Pujol
- *Una petjada per la vall del Llierca.* Marissa Braldés i Capdevila, Bartomeu Casas i Pujadas, i
Josep M. Costa i Costa

BIBLIOGRAFIA |

- *Sources d'histoire Médiévale IX- Milieu du XIV siècle.* Ghislain Brunel i Elisabeth Lalou
- *Atles Manual d'història de Catalunya. Del Paleolític a la unió amb Aragó.*
- *L'art culinaire.* Apicius
- *La Nacionalitat Catalana.* Enric Prat de la Riba
- *Le livre de Sent Sovi.* Josy Marty-Dufaut
- *Cada casa és un món.* Joan J. Pujadas, Montserrat Soronellas, i Gemma Casal
- *Atles toponímic de Catalunya Nord.* Joan Becat
- *Bocí d'història dels pagesos de Banyoles.* Joan Alemany i Oliveres
- *Reportatges del Pla de l'Estany.* Joan Alemany i Oliveres
- *L'antic terme de Bassegoda.* Adriana Cle, Andrea Ferrer, Joan Frigola, Aleix Jimenez, i Anna Madronal
- *Tortellà.* Robert Bayer i Castanyer
- *Moros i Catalans.* Dolors Bramon
- *Diccionari de renecs i paraulotes.* Pere Verdaguer
- *Catalunya fa mil anys. Generalitat de Catalunya. Mil·lenari del naixement polític.*
- *100 episodis clau de la Història de Catalunya.* Agustí Alcoberro
- *Història de Catalunya.* Jaume Sobrequés i Callicó
- *Les Garrotxes. Dossier Metges i Curanderos. Tardor-hivern 2009.*
- *Les Garrotxes. Dossier Picapedrers, miners, calciners. Tardor-hivern 2020.*
- *Els noms de llocs del Rosselló.* Renada-Laura Portet
- *L'Abat Oliba, Bisbe de Vic i la seva època.* Ramon d'Abadal
- *Eude sur la condition des populations rurales du Roussillon au Moyen Age.* Jean Auguste Brutails (1890)
- *La Punyalada.* Marià Vayreda (1904)
- *Història de Mallorca.* Pere Xamena Fiol (2005)
- *Géographie Historique du Roussillon.* M.B. Alart (1876)
- *Le Cartulaire du Roussillonnais.* B. Alart (1880)
- *Els orígens medievals del paisatge català.* Jordi Bolòs

6. ANNEXOS

Annex 1: Consagració de l'església de Sant Julià de Ribelles per Gotmar, bisbe de Girona, any 947

indictionne quinta, veniens vir reverendissimus Gotmar, sante Gerundensis ecclesie episcopus, ad consecrandam ecclesiam que est scita in comittatum Bisuldunense . in locum que nuncupant valle Ribellas vel in ipsa Prun[er]a¹ in honore santi Juliani martiris Xpi. Cunctorum fidelium devotioni congrui[t] ut ad celestiam patriam toto desiderio anelant, qⁱ. (*sic*) quatenus santi[s] monitis inherendo celestium bonorum pociantur effectibus. Nunch igitur secuti sunt more ab exordio sante ecclesie omnes religiosi santique viri qⁱ: in ipsa ecclesiastica edocati piis operibus insudare. Id circho Segarius et Amelius q. et Acfredus leuita et ipsa ecclesia inutret (?) et aug[m]entare satageret². Hoc itaque formam sequentes, oportet nos sue (?) roborati ad celestiam patriam inspicere, ut, ad caducam respuentes, ad sublimia manentia toto ad visu (nisu) tendere valeamus. Ego Acfredus leuita dono ad domum santi Juliani libros Lection . duos; duos Missales duos Antiphonarios unius aneliario (?) unius calice cum patena et vestimento ad missa cantare . Denique in dei nomine . ego Segarius et Amelius et Hacfredus leuita donamus ad domum santi Juliani super roborati, propter remedium anime genitori nostri Elderico et beuitrice (genitrice) nostra et propter remedium anime nostre, dono ego Segarius campos duos unum ad Castello Allone et alterum ad Trasdosso, et vineas duas ad ipso Fraxano, cum illorum affrontationes; Et ego Amelius dono campo uno ab ipso exarco subtus Equa morta . Et ego Acfredus dono ipsa terra ubi ipsa ecclesia est fundata . de parte orientis affrontat in ipso rio vel in ipsos etvngentes (jungentes) de alios rios, et de meridie affrontat in ipsa comma de Carmancone et ascendit ad ipsas Palominarias vel in ipso concurrente, et de occiduo affrontat in ipsa Casa de ipsa deiuota et descendit per ipsos Prunarios usque ad ipsa comma . de parte circi affrontat in ipsas commas usque ad ipso Rio Majore . Et ego Sindila dono in comittatu Rossilionense in Valle Spiri, in locum que voccant ad ipso Stagnario, vinea que mihi aduenit per ex compeparatione : et affrontat ipsa vinea de uno lat. in vinea de Adouigo, et de alio lat. in vinea de Ermigauo, et de tercio latius (*sic*) in vinea Maria, et de quarto latius in vinea de me donatore . Et nos super scripti fratres donamus ad diem dedicationis ad domum santi Juliani hec omnia ad prelibatum domum santi Juliani perpetui pocessura,

¹ Saint-Julien de Ribelles, au nord-est de Camprodon, confrontant avec Vilaroja et Costujes.

² *Satagerunt?*

propter remedium anime genitori vel genitrice nostre et animas nostras, quod amodo et deinceps ad ipsum locum vel ministros ibidem Deo servientibus ad augmentum vel suplamentum perficiat . q^e. ppo (perpetuo?). Et ego Gotmarius gratia dei Gerundensis episcopus, tanta devotione spiritu sancti inbutus nobilissimi viri, cedo ad ipsam ecclesiam supra scripta sancti Juliani martiris Xpi ipsas Ribellas vel ipsa Prun[er]a, qui affrontat de orientis in ipsa archa vel in Principio, de meridie in ipsa Alibadia vel in Liaburlario(?), et de occiduo affrontat in ipsas Falgarias vel in Campo Samuci, de parte vero circi affrontat in Villa Rubia. Hec omnia super roborata ego Godmarius humilis episcopus sante Gerundensis ecclesie ibidem dono decimas et primitias et oblationes fidelium, concedo ad ecclesia super roborata sancti Juliani martiris Xpi cum fines vel ajacentias suas composito, constituens atque episcopale censura ut per singulos annos ad domum sante Marie sedis Gerunda solidadas duas de cera et sinodum custodiendum accipiat, sicut in canonica auctoritate insertum est, ut nihili in post modum hoc in nostrum doetis (dotis) decretum nulla tenus violari liceat, sed in commissa (inconcussa) omni tempore et inviolabile permaneat. Digesta est autem hec scriptura dotis xii. kal. martii anno undecimo regnante Leadouico rege filio condam Karoli : Gondemarius sante ecclesie Gerundensis humilis episcopus †.

Febriarius qui hunc dotte scripsit † sub die et anno quod supra.

Copia .. sumpta .. a quodam libro antiquo pergameneo magne forme membranarum etiam pergameneis tecto, sich in primo folio eiusdem intitulato *Liber privilegiorum et aliorum titulorum* de littera **a** in eodem primo folio signato .. in quo hujusmodi donatio et alia etiam privilegia et rescripta apostolica et regia dicto monasterio concessa sunt scripta; et per me Josephum Gostar aucte admod. rev. et religiosi conventus abbatis vacante monasterii s. Petri ville Bisulduni ordinis s. Benedicti dioc. Gerunden. notarium publicum, substitutum a magifico dño Joanne Petro Fontanella u.j.d. cive honorato Barchinone dño utili et proprietario notarie publice dicte ville bajulieque et vicarie Bisulduni et ejus pertinentiarum, dictamque notariam pro eo regentem, inventa et conservata inter scripturas publicas ejusdem notarie Bisulduni, hic me subscribentem †. (Copie sur papier faite vers 1636; Joseph Gostar fut ensuite notaire à Collioure, de 1640 à 1648.)

(Archives départementales, série H: abbaye de S. Pierre de Besalu.)

Annex 2: Acte d'exempció d'impostos, de Bernat Quer, masover del Mas Monteia, 1721

Ueinde uera actis.

SELLO QVARTO · VEINTE
MAR AVEDIS · AÑODR MIL SE-
TECIENTOS Y VEINTE Y VNO

Don Joseph Pedrajas Cavallero del Orden de Santiago
del Consejo de su Mage. (Dios le pde) Y Superintendente
General de la Intinia de Nueva y Granada en
este Principado y Excmo de Cam. G.^a

Mago Sabe al Bayle y Regidores de la Baronia
del Castillo de Salas y del Lugar de San Miguel
de Monsuya Ella misma Baronia de Salas y
Obispado de Excmo. como por parte de Bernardo
Quer Labrador y vecino de dicho Lugar y Par-
roquia de San Miguel de Monsuya como he
sentado una peticion cuyo tenor es el siguiente

Muy M^{te} Señor Bernardo Quer Labrador ve-
cino de San Miguel de Monsuya Baronia
de Salas Obispado de Excmo. dice: Que se halla
actualmente con catorce hijos legitimos y natu-
rales que se nombran Joseph Antonio, Pedro,
Francisco, Juan, Pedro Antonio, Leonor, Ma-
riana, Orosia, Margarida, Ana Maria, Ma-
riangela Barbara y Maria Rosa que son
comunes a el, y a Maria Quer y Coaxada y a
Margarida Quer y Quirama su primera y
segunda muger y amas de dho. hijo, primo

genio tiene cinco hijos, entre varones y hembras
 Y son todos sustentados de todos los alimentos
 necesarios, por dicho Bernardo Quer Suplicante
 y en su casa propia En cuyo caso suple tambien
 segun derecho el numero de los nietos para la
 concusion de la franquicia de derechos, e imposi-
 ciones, lo que se dice ex abundanti, por que en
 dicho caso basta al Suplicante el numero de
 los hijos que tiene, y con sobra, pues tiene ca-
 torce, y segun derecho basta el numero de doce
 para conseguir la referida exencion, y con
 esta motivacion Provision esha por el Hiesor
 El Bayle de dicha Baronia de Salas en
 quinze del mes de febrero proximo pasado
 fue declarado que dicho Bernardo Quer Su-
 plicante deue ser inmune y exempto por ser
 y toda su familia, de todos los cargos, imposi-
 ones, Exaltas Ordinarias, y Extraordinarias todas
 impuestas y imponeduras y de otros cargos perso-
 nales, alojamientos, y contribuciones de dicha
 Parroquia de San Miguel de Montoya y Ba-
 ronía de Salas, como todo paxue de la refe-
 rida provision y de la Informacion de testigos,
 que precedio, que se paxue = Por ende suplica
 a V. M. sea servido declarar que dicho Ber-
 nardo Quer Suplicante, es, y deve ser inmune

Caron conseqües Vizinales y sexionales de
 y Sabelas guardándole dicha exempcion con
 firme esta expresado en el prevenido auto, con
 aprehedimiento que no executandolo como se
 previene y manda, se procedera contra los
 conculmores con todo el vigor de la ley he-
 cho en Barcelona a los trece dias del mes de Ju-
 nio del año mil setecientos veinte y tres.

D. Joseph Ledra yca

Con mand. de S. M.

Don Antonio de...

Don Joseph de...

Don Joseph de...

Annex 3: Contracte d'arrendament del Mas Monteia, 1732

Le onzieme jour du mois de Septembre Mil
 Sept cent trente deux dans la Ville de Perpignan
 Regnant tres Christien Prince Louis quinziesme
 par la grace de Dieu Roy de France et de
 Navarre.

Messire Don Benaventura Dostaffa et
 Vilaplana Chevalier de L'Ordre militaire de
 Saint Louis, Brigadier des armées du Roy
 domicilié a la Ville de Perpignan Vusfruitaire
 des biens doteaux de noble Dame Marie Hippolite
 Dostaffa et de son épouse, Et noble Dame
 Marie Jeanne de son et de son veuve de feu Noble
 Don Carlos de son et Dostaffa en son vivant
 Chevalier domicilié audit Perpignan, Leditaire
 pour son dot et autres fiances de L'hoirie et
 biens dudit sieur son mari, et Vusfruitaire
 des memes biens par Gilles Lacille par son
 dernier testament Lettenu par m^r Saul
 mundi not^r le dixneufiesme avril mil sept
 cent quatorze duement Controlé, de leur bon
 gré et certaine Science pour le temps et
 Espace de cinq années et cinq Reuotes de
 fruits qui commenceront le premier du mois
 de Janvier de L'année Mil sept cent ~~vingt quatre~~
 trente quatre en avant, ont Baillé a l'entre

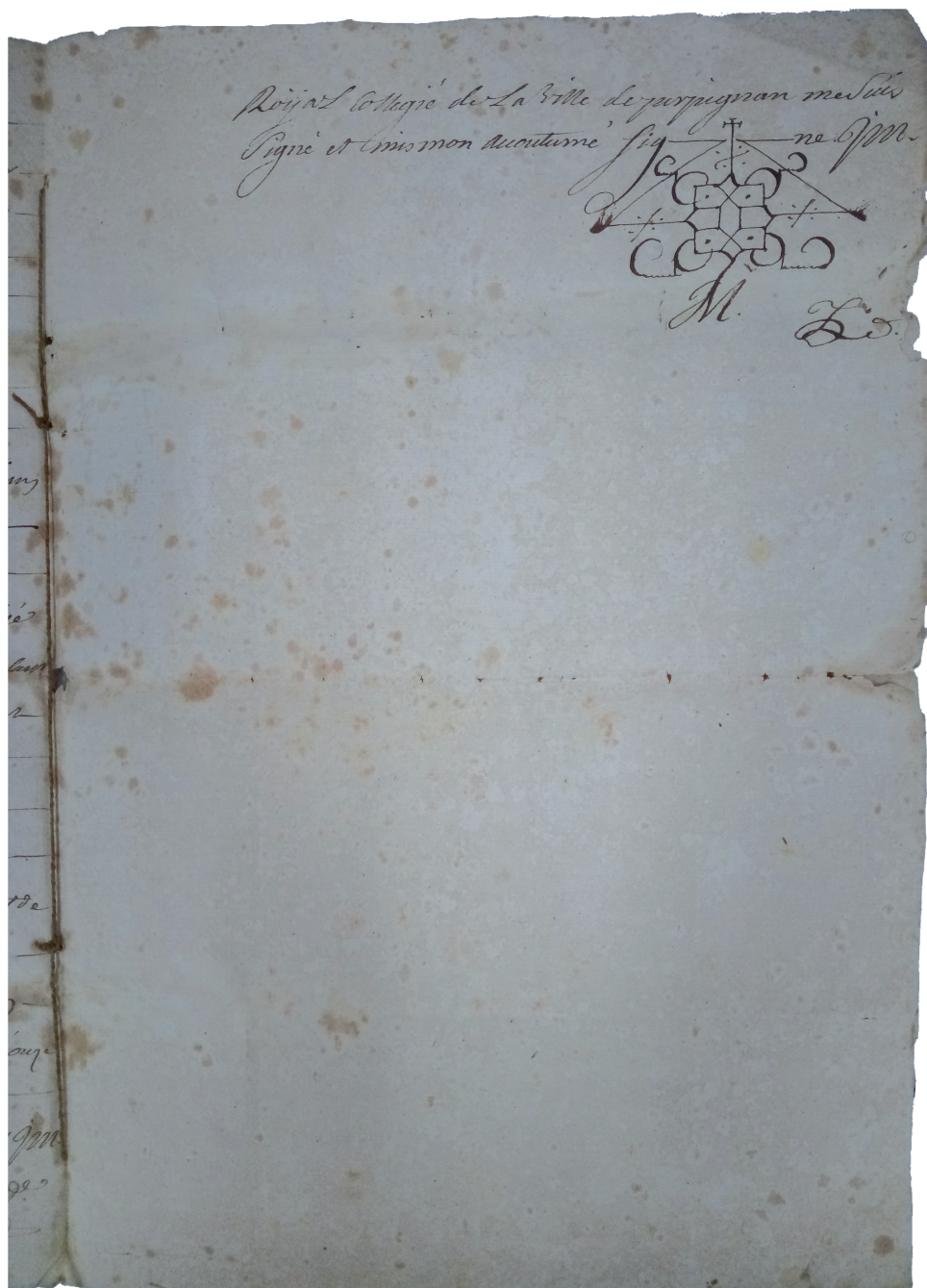
La ferme a Bernard Quer Laboureur de Sainte
 maria de Cortella d'origine de Gironne qui
 present et acceptant d' trois parties Les deux
 ces terres et maison de La Baronnie de Montcija
 appelle Lo mas montcija La quatrieme partie
 des deux tiers appartient a mondit Sieur portafa
 a La dite qualite en consequence de La cession
 faite a La Dame Son Epouse par ledit feu
 noble. Don Jofe Los Ros Son pere avec L'uy
 d'ellus dit Certament, Et L'autre tiers appartient
 appartient a noble. Dame. Marianne De Supra
 et Gelabert Somillies a La cite de Barullonne
 Laquelle ferme Luy font avec Les parties suivant
 que Ledit Bernard Quer pourra se servir des
 paturages et herminis de La dite maillerie jusques
 au jour et feste de saint michel du mois de may
 Mil sept cens trente huit. Et Les avec partie que
 Ledit Quer sera obligé comme q'il s'oblige de
 Conserver La maison et fourverts de La dite maillerie
 en bon estat, et en bougere de famille a La forme
 qui ne falat faire quelque muraille ou adjopter
 des tuiles en quoy Ledit fermier ne sera en rien
 obligé si ce n'est a fournir La nourriture aux
 mares et manabry. Et Les avec partie qui ne
 sera permis audit Quer de traover d'objets
 aux terres puchon de La dite maillerie, que sous le

bon plaisir de mondit Sieur Estaffa et de la
 Dame son Esposse avec pacte que ledit quer-
 sera obligé comme il se doit de payer ledroit
 de salaire et autres droits Roiaux acquis ladite
 maison et terres en dépendent seront taxés,
 comme aussi sera obligé de payer la dixme
 des fruits qui se recueillent, Et avec ledite pacte
 lui font ladite ferme pour le prix et somme
 de quatrevingts huit livres Barcelonneses
 et pour les lesquelles ledites en monnoye de
 France se valent à telle de deux cens cinquante
 livres payables chaque année d'icelle ferme en
 deux égaux paiements avec monnoye d'Espagne
 dont le premier paiement se fera le jour et feste
 de saint Jean de Juin de mil sept cent trente
 quatre le second le jour et feste de la Noël
 de la même année et ainsi en allant tous les
 ans en pareil jour et termes et cela en pais sans
 aucune dilacion sous peine et serment de tiers
 qui pourra être denoncée à toutes heures de justice
 sur ce auxquelles se soumet, et se soumettra for-
 mellement avec faculté de changer de jugement
 et salaires auostumiers, Moyenant quoy promettent
 de lui faire bonne valoir et tenir ladite ferme, et
 lui en rendre de toute sûreté et garantie sous obligation
 de tous leurs biens, auquoy présent ledit Bernard quer-

278/1

Reçue La dite somme avec les pades et prix cy dessus
 Lesquels pades est promis et promet de tenir garder
 et accomplir de La maniere qu'ils sont expliqués
 et de payer Le prix cy dessus mentionné avec
 bonne monnoye d'Espagne d'or ou d'argent
 aux termes et quoyement cy dessus dits et cela
 en pais sans aucune dilacion ou peine et
 Escriture de l'avis apportée La dite somme par ledit
 queux dans cette Ville Le perijugnan entre Les mineurs
 d'edits Sieurs Postaffa et de La Dame de Ros
 avec Les Riques perils et fortunes pour tout ce que
 et pour tous de pades damages et p'ntents a collige
 et oblige tous Ses biens presents et auens, Renonçant
 a toutes Loix et droits au contrairez ainsi Leur
 promis et juré.

Tenmoins March Sarage, et Jean Bedos
 habitans de perijugnan qui ont signé avec
 pasteur Et moy nottaire soussigné, Ros et de
 Ros, Postaffa, Bernat queux, March Sarage,
 Jean Bedos, Joseph mundi not. ainsi signé
 a La minute. Controlle d'ad'perijugnan Le deux
 décembre Mil sept cent trente deux heures
 deux heures huit solo setenas et segaleras. 1732
 En soy de ce que dessus d'edit Joseph mundi not.

COMANDANCIA GENERAL
DE LOS
SOMATENES ARMADOS
DE
CATALUÑA

Registrado al Núm. 244

Usando de las facultades que me
concede el Art. 16 del Reglamento
aprobado por R. O. de 30 de Ju-
nio de 1890 y en nombre de la
Comisión organizadora de Somate-
nes, vengo en nombrar á V. Cabo
de pueblo de Sobal
que corresponde al distrito municij; al
de Sto Partido ju-
dicial de Sto
Provincia de Seoana

Dios guarde á V. muchos años.

Barcelona 2 de Sept de 1902

El Comandante General,

Manuel Ricci

Sr. D. Victoriano Cufí Figueras

Annex 4: Nominació de Victoriano Cufí Figueras,
"Cabo de los Somatenes Armados de Cataluña"

He recibido de Victoriano Cuffi la
cantidad de ciento treintiocho pesetas
para la celebracion de sesentinueve misas
en sufragio de Dª Concepcion Cuffi y Fongat
fallada en esta el dia 21 de febrero de 1902.

Figuera 25 de febrero de 1902.

Joaquín Dover, pbr.
cura

Son 138 ptes.

Annex 5: Rebut de comandes per a la celebració de misses

